

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ
(1954-1973)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

HAZIRLAYAN
Deaa HEADR

ELAZIĞ-2012

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ
(1954-1973)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

HAZIRLAYAN

Deaa HEADR

Jürimiz .../.../...tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu Yüksek Lisans/Doktora tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Danışman)

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

Yrd. Doç. Dr. Murat SUNKAR

Fırat Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun Tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Türkiye-Suriye İlişkileri (1954-1973)****Deaa HEADR****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı****Elazığ-2012, Sayfa: VIII+87**

Devletlerarası tarihi ilişkilerin öneminden hareketle, “1954–1973“ yılları arasında Suriye Türkiye ilişkilerinin tarihi iki ülkelerin arasındaki dünü ve bugünü bakımından önemlidir. Bu Tezin amacı, iki devletin, siyasi ve iktisadi durumu üzerine “1973–1954“ yılları arasındaki gelişmelere ışık tutmaktır.

Bu konunun seçilmesinin sebebi, 1954’te başlayan dönemin önemine dayanır. Bu dönem, Suriye’de askeri inkılâpların son bulma dönemidir. Suriye’de, Başkan Şükri El-Kuvvetli’nin ve aynı şekilde Türkiye Başbakanı Celal Bayar’ın idareyi eline alması, aynı döneme rastlar. Ama dönemin sonu olan 1973 yılı, çağdaş Suriye tarihinde önemli bir yeri olan Ekim Savaşı dönemidir. Araştırmanın hedefi, iki Devlet için siyasi ve iktisadi gelişmeler üzerinde yoğunlaşmaktır yapmaktır.

Tezin kaynakları, Şam’da bulunan El-Esed Kütüphanesindeki eserlere dayanmaktadır. Ayrıca Şam, Lazikiye ve Beyrut’taki kütüphanelerde bulunan eserlerden de faydalanılmıştır. Bunların dışında tezde resmi belgeler ve yayınlar ile yabancı kaynaklar da kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Suriye İlişkileri, Siyasi, Partiler, Devrimler, Ortadoğu

ABSTRACT

Masters Thesis

Deaa HEADR

Syrian-Turkish Relations (1954-1973)

The University of Firat

Institute of Social Science

History Department

Elazig-2012; Page: VIII+92

Given the importance of historical studies of the relations between states Was the importance of this research Titled Syrian-Turkish relations - .

The reason for choosing this research To the importance of the time period starting with 1954, Which is the end of the period of military coups in Syria, And the arrival of President Shukri al-Kwatly to the presidency as well as the arrival of President Jelal Bayar to the presidency in Turkey, The end of the period 1973 the phase of the October War, which is considered pivotal stage for the contemporary history of Syria..

Aim of the research Concentrated on the study of political development of both countries.

Search adopted the scientific method analytical Through the collection of historical material Analysis and then provide an objective scientific manner.

Keywords: Turkey and Syria Relations, Political, Parties, Revolutions, the Middle East

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLolar LİSTESİ	VII
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1946-1954 YILLARI ARASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

1.1. 1946 – 1954 Yılları Arası Suriye’nin Siyasi Durumu	3
1.1.1. Siyasi Partilerin Ortaya Çıkması.....	4
1.1.1.1. Milli Partiler.....	5
1.1.1.1.1. Milli Parti.....	5
1.1.1.1.2. Halk Partisi	5
1.1.1.2. Arap Milliyetçilik Cereyanı	6
1.1.1.2.1. Arap Dirilişi (Baas Partisi)	6
1.1.1.2.2. Arap Sosyalist Partisi.....	7
1.1.1.3. İhvan-ı Müslimin Cemaatinde Temsil Edilen İslami Akım.....	8
1.1.1.3.1. İhvan-ı Müslimin Cemaatı	8
1.1.1.4. Komünist Parti ile Temsil Edilen Marksist Akım	8
1.1.1.4.1. Komünist Partisi	8
1.1.1.5. Milli Suriye Partisi ile Temsil Edilen Bölgesel Akımlar	9
1.1.1.5.1. Milli Suriye Partisi.....	9
1.1.2. Askeri İnkılaplar	12
1.2. 1946 – 1954 Yılları arasında Türkiye’nin siyasi durumu.	17
1.3. 1946 – 1954 Yılları Arasında Suriye ve Türkiye Arasındaki Siyasi İlişkilerin Gelişmesi	22

İKİNCİ BÖLÜM

2.1954 - 1961 ARASI TÜRKİYE - SURİYE İLİŞKİLERİ

2.1. 1954 - 1961 Arası Türkiye ve Suriye'deki Siyasi Gelişmeler	26
2.2. 1954 - 1961 Arası Suriye'deki Siyasi Gelişmeler	27
2.3. 1954 - 1961 Arası Türkiye'nin Ortadoğu Siyaseti.....	28
2.4. 1954 - 1961 Arası Türkiye - Suriye İlişkileri	32
2.4.1. 1957 Yılında Suriye ve Türkiye Arasında Yaşanan Kriz	32
2.4.2. 1958-1961 Yılları Arasında Suriye-Mısır Birleşmesi Konusunda Türkiye'nin Takındığı Tutum	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1961 – 1966 YILLARI ARASINDA SURİYE – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

3.1. 1961 – 1966 Yılları arasındaki, Türkiye ve Suriye Arasındaki Siyasi Gelişmeler	38
3.1.1. Türkiye'deki Siyasi Gelişmeler	38
3.1.2. Suriye'deki Siyasi Gelişmeler	41
3.2. 1961–1966 Yılları Arasında Türkiye ve Suriye'deki Siyasi Olayların İki Ülke İlişkilerine Etkisi.....	43
3.3. Türkiye ve Suriye Arasındaki Önemli Sorunlar ve Bu Sorunların İki Devlet İlişkilerine Yansımaları.....	49

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE İLE SURİYE ARASINDAKİ SİYASİ VE EKONOMİK İLİŞKİLERİN GELİŞMESİ (1966 - 1973)

4.1. Suriye ve Türkiye'nin Siyasi Gelişmeleri 1966 – 1973.....	51
4.1.1. Suriye' deki Siyasi Gelişmeler	51
4.1.2. Türkiye'deki Siyasi Gelişmeler	53
4.2. 1966 – 1973 Dönemi Arasında Türkiye – Suriye Arasındaki Siyasi İlişkilerin Düzelmeleri.....	55
4.3. Türkiye'nin 1967 Yılında İsrail'in Arap Ülkelerine Yönelik Saldırısı Karşısında Takındığı Tutum	60
4.4. Türkiye'nin 1973 Ekim Savaşı'na Yönelik Tutumu.....	65

4.5. 1966-1973 Yılları Arasında Suriye ile Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Gelişimi	69
SONUÇ	73
KAYNAKLAR	75
ÖZGEÇMİŞ	87

TABLolar LİSTESİ

Tablo.1. Dönem İçindeki Suriye Arap Cumhuriyet Ba�kanlarının isimleri.....	83
Tablo.2. Araştırma Dönemindeki Türkiye Cumhurbaşkanlarının İsimleri.	84
Tablo.3. Türkiye Genel Kurmay Ba�kanlarının İsimleri	85
Tablo.4. Araştırma Döneminde Suriye ve Türkiye’de Nüfusu	86
Tablo.5. Suriye Sınırlarının Uzunluğu	86
Tablo.6. Türkiye Sınırının Uzunlukları.....	86

ÖNSÖZ

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilere dair pek çok eser mevcuttur. Bunlar değişik zamanlarda değişik makale veya kitaplar halindedir. Bu çalışmaların çoğu da Arap Bağımsızlık hareketleri, Milli Mücadele döneminde ve Atatürk döneminde Türkiye Suriye ilişkileri hakkındadır. Son zamanlarda Suriye ile Türkiye arasındaki problemlerden dolayı, Su sorunu, Kürt sorunu gibi konular üzerinde de yoğun eserler yazılmıştır.

Ama bizim çalışma dönemimiz olan 1954-1973 yıllarına ait geniş bir çalışma yoktur. Bu dönemde iki ülkede meydana gelen siyasi gelişmeler ve iki ülke arasındaki ilişkilerin mahiyeti hakkında fazla çalışma bulunmamaktadır. Suriye’de Arapça kaynaklara ve Türkiye’de Türkçe kaynaklara dayalı çalışmalar vardır. Ama bugüne kadar Arapça ve Türkçe kaynakların kullanıldığı eserler yazılmamıştır.

Biz bu çalışmamızda daha çok Arapça kaynakları kullandık, bunun yanında belli başlı Türkçe kaynakları da kullandık. Böylece iki taraftan kaynaklarına dayanan bir tez hazırlamaya gayret ettik.

Bu çalışmalarımnda bana yol gösteren, her türlü müşkülâtımda bana yardımcı olan Hocam Prof. Dr. Mustafa Öztürk’e teşekkür ederim. Ayrıca tezin yazımında bana yardımcı olan Şam Üniversitesi öğretim üyeleri Prof. Dr. Samar Behlevan, Prof. Dr. Kamiliya Abu Cebel ve Dr. Abdulmun’im Ahmed’e de teşekkür ederim.

GİRİŞ

Devletlerarasındaki siyasi ilişkilerinin tarihi, gelecekte de o devletlerarasındaki ilişkilerin esaslı temellere dayandırılması bakımından önemlidir. Biz de bu noktadan hareketle Türkiye ile Suriye arasında 1954-1973 yılları arasındaki olayları ele aldık.

Araştırmanın hedefleri aşağıda sıralandığı gibidir:

Suriye ve Türkiye’de meydana gelen siyasi değişmeler ve bu değişmelerin; iki ülke iç işleri üzerindeki etkisinin tespiti,

Özellikle 1950’li yıllarda Türkiye-Suriye ilişkileri şekillenmiştir.

Türkiye’nin Batı bloğunda yer alması, Bağdat Paktına girmesi, ilişkilerde önemli bir merhaledir.

Suriye-İsrail ilişkilerinde ve savaşlarında Türkiye’nin takındığı tavır, Suriye ile olan ilişkiler için önemlidir.

1967 ve 1973 Arap-İsrail savaşlarında Türkiye’nin tavrı, bölge ülkeleri ve Suriye ile ilişkilerde yeni ve samimi bir dönemin başlangıcıdır.

Kaynaklar, El-Esed Kütüphanesindeki eserlere dayanmaktadır. Ayrıca Şam ve Lazkiye’deki kütüphanelerde bulunan eserlere de müracaat edilmiştir. Suriye tarafından yayınlanan resmi belgelere de ulaştık, ayrıca Türkçe ve yabancı kaynaklardan da istifade ettik.

Tez; önsöz, giriş ve dört bölüm ile sonuçtan oluşur.

Önsöz, konunun önemini, seçilme sebebini, hedefini ve metodunu ele almıştır.

Birinci bölüm ise, bir hazırlık safhasıdır. 1946 – 1954 yılları arasındaki, Suriye ve Türkiye ilişkilerini ele almaktadır. Yani Suriye’nin bağımsızlığından, askeri inkılapların nihayetine kadar olan dönemi ihtiva etmektedir. Birinci Bölümde Milli Parti ve Halk Partisi gibi siyasi partilerin ortaya çıkması ele alınmıştır. Aynı şekilde Arap Milliyetçiliği ve İslami akımın ortaya çıkması ele alınmıştır. (Müslüman Kardeşler Cemaati), Marksist Akım (Komünist Partisi) ve Bölgesel Akım (Suriye Milli Partisi), Arap ve Batının müdahaleleri neticesi Suriye’de devam edegelen askeri inkılâplar bölümünde açıklanmıştır.

Bu bölümde, 1948 Savaşına ve Filistin işgaline karşı direniş, Hüsnü Ez-Zaim ve Sami El-Hanevi’nin inkılapları ve daha sonra Edip Eş-Şişekli’nin (Edip Çiçekli) birinci ve ikinci Başkanlık dönemi ele alınmıştır. Aynı şekilde, söz konusu dönemde Türkiye’nin gelişimini, 1938’de, Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünden sonra ve İsmet

İnönü'nün, 1938 – 1950 yılları arasında idareyi ele alması üzerinde durulmuştur. İnönü, iç ve dış siyasetinde; batıya ve özellikle de Amerika Birleşik Devletlerine yönelmiştir. Bu da komünist tehlikesine karşı koymak içindi. Çünkü bu ilişkiler, Amerika'nın, Türkiye'ye sunduğu askeri ve iktisadi yardımlar sonucu, Türkiye'ye bir altın dönem yaşatmıştır. 1950 Seçimlerinde, Demokrat Parti büyük bir zafer kazanmıştır. Çünkü, Hükümet Başkanlığını Adnan Menderes devraldı. Celal Bayar da Türkiye Cumhurbaşkanı oldu. Böylece Türkiye, demokrasi ile temsil olunan yeni bir aşamaya girdi. Bu dönemde Türkiye'ye yapılan yardım, 778 milyon dolara ulaşmıştı. Bunun için Adnan Menderes, Hükümetini Amerika'nın yanında Kore Harbine soktu ve Türkiye de, Kuzey Atlantik Paktına (NATO) üye olarak kabul edildi. Bu durum ülkenin ekonomisine açık bir etki yaptı. Bundan sonra da, Subaylar; İktidar Partisinin iç ve dış siyasetine karşı çıkmaya başladı. İktidara karşı askeri inkılâp hazırlığına başladı. 1960 yılında da inkılâbı gerçekleştirdiler.

İkinci Bölüm ise 1954–1961 yılları arası siyasi ilişkiler ele alındı. Bu bölümde, Suriye'deki dâhili siyasetin gelişmesi ve Mısır'la birlik konusu ele alınmıştır. İki ülke 1958 tarihinde *Birleşik Arap Cumhuriyeti* adıyla birleşti ve Türkiye de bu birleşmeyi tanıdı. Bu dönemin olayları tahlil edilmiştir.

Üçüncü Bölümde 1961–1966 yılları arasında, Suriye ve Türkiye arasında siyasi ilişkiler konusuna aittir. İki ülkedeki siyasi gelişmeler incelenmiştir. Bu bölümde Türkiye-Amerika ve Türkiye-İsrail ilişkileri ele alınmış ve bunun Türkiye-Suriye ilişkilerine olan etkisi üzerinde durulmuştur. Yine Suriye ve Mısır arasındaki ayrılık konusunda Türkiye'nin durumu açıklamıştır. Suriye ve Mısır'ın ayrılmasını Türkiye de kabul etti.

Üçüncü Bölümde Türkiye'nin 8 Mart 1963 Baas Devrimi karşısındaki tavrı ve Suriye ile Türkiye arasındaki sular konusundaki çekişme konusunu ve bunun iki ülke ilişkilerine yansımaları üzerinde durulmuştur.

Dördüncü Bölümde ise, 1967–1973 yılları arasında, Türkiye–Suriye arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu dönemde ilişkiler, Türkiye'nin 1967 ve 1973 Savaşlarında Arap ülkeleri tarafında yer alması ile olumlu bir düzeye gelmiştir. Çünkü iki ülke arasındaki ilişkileri desteklemede rol almıştır. Ayrıca bu durum iki devlet arasındaki ilişkilere yansımıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1946-1954 YILLARI ARASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

1.1. 1946 – 1954 Yılları Arası Suriye’nin Siyasi Durumu

Fransız Ordularının, Suriye’ye tam istiklal verme konusundaki azmini ilan etmesine rağmen, neden Fransızlar sözlerini yerine getirmede ve savaşın son bulmasından sonra Suriye’de nüfuzlarını takviye etmeye çalıştılar. 1945 Mayıs’ında, ateşkes ilan etmelerine rağmen, Suriye’ye yeni kuvvetler getirdiler. Nitekim Fransız uçakları, Millet Meclisini ve diğer Şam binalarını bombaladılar. Bunun üzerine, Arap Devletleri, itirazda bulundu ve katliamların durdurulması talebinde bulundu. Fransa’nın bu müdahalesi, durumu sakinleştirmek amacıyla İngiltere ve Amerika’nın müdahalesine sebep oldu¹. Dolayısı ile İngiltere, Sovyetler Birliği’nin ısrarlı diplomatik desteği ve dünya kamuoyunun baskısı sayesinde, Fransız kuvvetlerinin geri çekilmesini ve ateş kesilmesini talep etti². Suriye Hükümeti, ülkesinin durumunu Güvenlik Kuruluna arz etti. Güvenlik Kurulu da 15 Şubat 1946’da konuyu münakaşa etmeye başladı³. Bir çok müşaverelelerden ve müzakerelerden sonra, üye ülkelerin çoğunluğu, Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin Lübnan dahil Suriye’den çekilmesini uygun gördü. Bunun üzerine 17 Nisan 1946’da geri çekilme gerçekleşti. Böylece Suriye, bağımsız bir Devlet oldu. Suriye halkı da, bugünü Milli Bayram olarak kabul etti⁴.

Suriye, istiklaline kavuşmasına rağmen emperyalist devletlerin hırsı ve genişleme emellerine hedef oldu. Çünkü birçok müşkülata maruz kaldı ve siyasi tarihinde birçok şeyle damgalandı. Bunların en önemlileri, batılı devletlerin hedeflerine maruz kalması, Fransa’nın bu ülkedeki nüfuzu geri elde etmek istemesi ve İngiltere’nin Büyük Suriye Projesi adı altında büyük bir Arap devleti kurmak istemesidir. Esas hedef İngiltere’nin Lübnan ve Ürdün’ü kendi idaresi altına almaktı⁵. Ancak Amerika Birleşik Devletlerinin de İktisadi Projeleri vardı ve bu projelerini bölgede uygulamak istiyordu⁶.

¹ Şavki Ataullah al-Camal, *Tarih Al’Alam Al-Arabi al-Hadis va ’l-Mu’asir*, Kahire 1988 s. 142

² Abdül Mün’im- al-Cümeii, *Dirasat fi Tarih al-Alam al-Arabi al-Hadis va ’l-Mu’asir*, Kahire Üniversitesi Yayınları, Kahire 1991, s. 111

³ Sovyetler Birliği İlimler Akademisi, *Tarih al’Aktaru’l-Arabiye al-Mu’asira*, Daru’t-Takaddum, Moskova 1971, s. 102

⁴ AL-Cümeii, *age*, s. 111

⁵ Sovyetler Birliği İlimler Akademisi: *Çağdaş Arap Bölgeleri Tarihi 1*, s. 103

⁶ Al-Camal, *age*, s. 142

Suriye’de siyasi fikirlerdeki gelişmeler ve bunun partilerle temsil edilmesi ve siyasi güçlerin ortaya çıkması, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanda hızlı bir gelişmenin meydana gelmesine sebep oldu⁷. Bu dönemde batılı devletlerin özel amaçları ile destekleri birçok askeri inkılaplar oldu, hükümetler değişti⁸. Bu da tabii olarak Suriye’de istikrarsız bir dönemin oluşmasına sebep oldu⁹.

Suriye’deki siyasi krizler ve hükümetlerin değişmesi, bu tezin çerçevesini aştığından, bu konuya daha fazla girmek yersiz görülmüştür.

1.1.1. Siyasi Partilerin Ortaya Çıkması

İstiklalin kazanılmasından sonra Suriye’de yeni statü ile ve genel olarak çağdaş asrın ruhu ile uyum sağlayacak kavramlarla partilere tazminat verme teşebbüsleri oldu¹⁰.

Suriye milli hareketi, büyük bir siyasi nizam kurmasına rağmen, Fransızlara karşı yaptığı mücadeleyi başardı, ancak bu hareket düzenli bir siyasi parti değildi. O Fransız işgaline mukavemet eden bir milli hareket idi. Suriye topraklarını, her türlü yabancı egemenlikten kurtarmayı azmetmiş ve onu tam istiklale ve tam hâkimiyete ulaştırmak istiyordu¹¹.

Lakin milli hareket liderlerinden birisinin 20 Haziran 1947’de ölmesi, guruplar için kitle yıkımına yol açtı ve ona karşı mücadele ortaya çıktı¹². Üstelik kitle üyeleri arasında çıkan bu ihtilaflardan, ayrılma ve bölünmeler meydana geldi ve milliliğini kaybetti. Bu dönemde yaşayan Abdurrahman El-Keyali şöyle diyordu: “Cemil Merdem Bey bir grup, Sadullah-ül Cabiri bir grup ve Şükri Kuvvetli de bir grup oluşturdu. Lütfiyü’l-Hifar, Sabri Aseli, Nesibü’l-Beki, Nebihü’l-Azeme’nin de grupları vardı Doktor Abdurrahman El-Keyali için ona yardım eden bir Cemaati vardı ve ona samimi olarak bağlı idiler. Rüştü El-Keyhiya ve Nazım El-Kutsi’nin de taraftarları vardı. Böylece söz dağıldı ve insanlar, onların tavrında hayrete düştüler”¹³.

Netice olarak Milli hareketin dağılması, dağınık milli partilerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Yeni partiler, milli hareketin metodunu benimsediler. Bu partiler toplumun

⁷ Amal Beşur, *Dirasa fi Tarihi'l-Alamu'l-Arabi'l-Hadis*, Dar Jros Press, Trablus 2003, s. 74

⁸ George Gerard, *Dimaşk mine'l-İmparatorya'l-Osmaniya hatta'l-Vakti'l-Haadır*, (çev. Muhammed Rifat Awad), Kahire 2004, s. 187

⁹ Al-Camal, *age*, s. 142

¹⁰ Suhaila Rimawi, *Al-Hukmu'l-Hizbi fi Suriye 1920 1945*, Ürdün Üniversitesi Yayınları, Amman, s. 423

¹¹ Nizar El-Keyali, *Dirasa fi Tarih Suriye's-Siyasi'l-Mu'asir 1920 – 1950*, s. 305

¹² Patrik Siyl: *1945 – 1958 A's-Siraa ala Suriye*, (çev. Mahmut Felahe), Talas Evi, Şam 1996, s. 48

¹³ Abdul Rahman Al-Kayali, *Al-Marahil 4*, Daru'l-İttad, Halep 1960, s. 539

yeni üst tabakasından oluşuyordu ve böylece üst tabakadaki halk, siyasi parti üyeliğine ulaşabilmişti. Bu dönemde partiler iki kısma ayrılmıştı: Bunlar şunlardır:

1.1.1.1. Milli Partiler

1.1.1.1.1. Milli Parti

Milli hareketin varisi olarak kabul edilmişlerdir. Bu parti, mücadelesinde halkı zafere götürmede liderlik yapmıştı. Ona, bu mücadeleyi yapanlardan Nebih el-Azme Başkanlık ediyordu. Sonradan da, Milli Çalışma Asebesi Partisinin kalıntıları ona katılmıştı¹⁴. Bundan başka Ansar-ül Kuvvetli ve İstiklal taraftarı olan Şam ayan ve ileri gelenleri ona destek veriyorlardı¹⁵. Bu partini kuruluşu Nisan 1947’de ilan edilmişti. Partini temelleri, Dımaşk’ta (Şam’da) merkezileşmişti. Büyük mülk sahiplerinin ve Şam iş adamlarının maslahatları (menfaatleri) temsil edilmişti ve uğurlu bir damgayı muhafız edinmişti¹⁶. Bundan dolayı Haşimi harekete karşı idi ve Suudi Arabistan’a yakındı¹⁷. 1958 miladi yılı gelince, saflarına üç bin üye katılmıştı¹⁸.

1.1.1.1.2. Halk Partisi

Halk Partisi, 1939’da Milli hareketten kopan Halep liderleri tarafından 1948 yılında kurulmuştu¹⁹. Onların başında Rüştü El-Keyhiya, Nazım El-Kudsi ve Mustafa Bermeda vardı. Çünkü onların iyi bir şöhreti vardı. Şahsi nezahetleri sebebi ile Milli Partinin rekabet eden liderlerini, bu şöhretlerinde aşmışlardı. Çünkü onlar, Halep’te ve kuzey bölgede, ticari menfaatları temsil etmişlerdi. Bu Partiye, bir takım siyasiler eklenmişti. Ali Bozo, Reşad Cebri, Hani Sıbai ve Adnan El-Attasi gibi. Görüyoruz ki, eski Başkan Haşim El-Attasi²⁰ bu partiyi, demokratik ilkelerle uyumlu olarak çalıştırmıştır. Onun mesaisi, Meclis çatısı altında, tenkit ve ıslah konusunda oluyordu. Kendisi, siyasi hayatta, yönetime iştiraki yönünden yasal sınırına çekilmesini umuyordu. Çünkü, Irak ile birliğin gerçekleşmesini gözlüyordu²¹. Bununla Suriye’nin kuzeyinde; iki Devlet arasındaki engelleri kaldırmak için ticari teveccüh suretini

¹⁴ Muhammed Süheyl el-İşşi, *Fecru’l-İstiklal fi Suriye*, Darünnefais, Beyrut 1999, s. 80

¹⁵ Muhammed Ali Al-Kavzi, *Dirasat fi Tarihu’l-Arab al-Mu’asir*, Daru’n-Nuzhetu’l-Arabiye, Beyrut 1999, s. 48

¹⁶ Beşur, *age*, s. 79

¹⁷ George, *age*, s. 187

¹⁸ Beşur, *age*, s. 80

¹⁹ Seyl, *age*, s. 50

²⁰ El-Keyali, *Dirasa fi Tarih Suriye Siyasi al-Mu’asir* 1920 – 1950, s. 305

²¹ El-İşşi, *age*, s. 80

aksettirmek istiyordu. Bundan ziyade, Haşimi mülkiyet etrafındaki verimli hilal birliğini, Irak'ta tamamlamak istiyordu²².

Siyasi arena, Suriye'de Milli Parti ile Halk Partisi arasında, (bir kaynaktan olmalarına) ve ilkelerinin birbirine yakın olmasına rağmen temsil ediliyordu. Böylece Milli Parti, öyle bir zamanda, idareyi temsil ediyordu. Milli Parti, kendisine katılan bağımsızlardan bir grubun katılmasıyla muhalefeti temsil ediyordu. Fatih El-Mur'îş ve Ahmed– Evrafî ve diğerleri gibi²³. Bazen idareye karşı mücadele ettiler bazen da ordu ile anlaştılar. Ama sol partilere karşı birleşmede başarısız oldular. Böylece kuvvetleri zayıflamaya başladı. Onun için 1954 yılı seçimlerinden sonra Suriye sol hareketlerinin etkisi görülmeye başlandı²⁴.

Milli hareket ile temsil edilen Milli klasik akımı daha sonra parçalandı ve Halk ve Millet Partisi adlarıyla ikiye ayrıldı. Daha sonra bağımsızlık aşamasında önemli bir yeri olan diğer akımlardan bahsedeceğiz. Bu hareketin fonksiyonu, devrim inançlarının teşkil edilmesi idi. Özgürleşmeye, hür ve geleneksel usullerle davet etti. Mevcut geri durumu değiştirmek için, çalışma programları ortaya koydu. Bu akımlardan birisi, *Milli Arap Birliği* akımı idi.

1.1.1.2. Arap Milliyetçilik Cereyanı

1.1.1.2.1. Arap Dirilişi (Baas Partisi)

Bu parti 1940'larda *Arap Diriliş Hareketi* adı altında ortaya çıkmıştı. Sonra 1943'te adı, *Baas Partisi* olarak değiştirildi²⁵. Onu Fransa'da eğitimleri sırasında 1934'te kuran Mişel Eflak ve Salah El-Baytar, dört uygulama komisyonu teşkil edilerek partinin doğumu ilan etti²⁶ ve Temmuz 1946'da *Baas Gazetesi* çıkarıldı. “*Ebedi fonksiyona sahip olarak Tek Arap Milleti,*”²⁷ düsturuyla 6 Nisan 1947'de *Kuruluş Kongresi*'ni teşkil etti. İşlerini, partinin anayasasının kabulü ile sona erdirdi. Bu yasa, esas ve genel ilkelerini, iç ve dış siyasetteki metodunu, eğitim – öğretimdeki iktisadi ve sosyal ilkelerini içermektedir²⁸.

²² Beşur, *age*, s. 81

²³ George, *age*, s. 187

²⁴ Terrey Gordon H: *Syrian Politics and the Military* (1945 – 1958), Ohio University Press, 1964, s. 93

²⁵ Beşur, *age*, s. 81

²⁶ Gassan Muhammed Raşad Haddad, *Avrak Şarkiye min Tarih Suriye al-Mu'asir, 1946-1966*, s. 14

²⁷ Al-Kavzi, *age*, s. 49

²⁸ Ömer Osman Umar, “Arap Milliyetçilik Hareketinin Doğuşu ve Gelişmesi”, Genelkurmay Başkanlığı *Askeri Tarih Bülteni* 51, Ankara 2011, s. 75-85

Partide ilk uygulama komisyonu teşkil edildi. Amid (Dekan) olarak bilinen Mişel Eflak ve Salah Baytar ona bir Sekreter ve Celal–Es-Seyyid ve Vehibu’l-Gunaym üye olarak kabul edildi²⁹.

1.1.1.2.2. Arap Sosyalist Partisi

Gençler Partisi 1938 yılında Hama’da Üstad Osman El-Havrani tarafından kuruldu³⁰. Sonra Suriye Milli Sosyalist Partisinden ayrılan Ekrem el-Havrani de partiye katıldı³¹. 1945’te de Ekrem el-Havrani, Gençler Partisini, *Sosyalist Arap Partisi* olarak değiştirdiğini ilan etti³². Bu durum, Hama şehrini kendi siyasi nüfuzu için üs yaptıktan sonra oldu. Bu partisi, siyasi gelişmesinde şiddete meylediyordu. Sonuç olarak idarede bulunanlara karşı düşmanca davranışlardan uzak olmuyordu. Genel hayat sahasında olsun, veya Millet Meclisi oturumlarında olsun, aynı şekilde hareket ediyorlardı³³. Onunla Arap dirilişi arasındaki yakınlaşmaya nazaran –her konudaki bir çok inceleme ve araştırmalardan sonra– 1952 yılında, *Arap Diriliş Partisine* katılması ve tek parti olarak devam etmesi konusunda anlaşma sağlandı. Yeni Partisi “*Sosyalist Arap Diriliş Partisi*” adı altında devam etti³⁴.

²⁹ Usama Avad, *Tarihu’l-Ahzabu’s-Siyasiye fi Suriye fi’l-Karni’l-İşrîn*, Daru’l-Maşrik ve’l-Mağrib, Al-Kamişli 1977, s. 183

³⁰ Mahmut Amir, *Al-Ahzabu’s-Siyasiye fi Suriye*, Daru’s-Safadi, Şam 2006, s. 210

³¹ Haddad: age, s. 15.

³² Sami El-Cüнди, *Al-Baas*, Beyrut 1969, s. 62

³³ Haddad, age, s. 15

³⁴ El-İşşi, age, s. 80

1.1.1.3. Ihvan-ı Müslimin Cemaatinde Temsil Edilen İslami Akım

1.1.1.3.1. Ihvan-ı Müslimin Cemaatı

İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) fikri, Suriye'ye; Mısır'da okuyan öğrenciler kanalı ile sızdı. 1935 yılında, bu Cemaatin bir çok yardımcıları oldu ve çeşitli isimler altında, bazı cemiyetler ve Kulüpler kurmaya kalktılar. Şam'da, *Müslüman Gençlik Cemiyeti* ve Halep'te, *El-Erkam Kulübü* gibi. Hama'da, *Müslüman Kardeşler Cemiyeti* ve Humus'ta *Rabıta Cemiyeti* ve Deyrizor'da, *Daru'l-Ensar*. Sonradan da, (*Şebap Muhammed: Muhammed Gençliği*) ismi altında kuruldu. Merkezi de Halep idi³⁵.

1945 yılında bir tek kumanda altında, Suriye ve Lübnan'da *Müslüman Kardeşler Cemaati* adı ile birleşti. Mustafa Es-Sibai de ona Genel Murakıp adı altında ilk Başkan seçildi³⁶. Bu Cemaat ferdi veya içtimai kurtuluşun çaresi, ancak harfiyen Şeriatın tatbiki ve İslam usulüne dönmekle olabileceğini öngörüyordu³⁷. Suriye'nin Devlet Belgeleri, bu Cemaatin faaliyetlerinin 1946'da başladığını gösteriyordu ve özellikle, Beyrut ve El-Benk ilçelerinde faaliyet gösteriyordu. Çünkü askeri yönden üyelerinin eğitimi, Mülazım (Teğmen) İhsan Bilmez'in eliyle tamamlanmıştı³⁸. Bu Cemaatin temel esasları şöyle özetlenebilir: “*İslam Din ve Devlettir, Mushaf ve kılıçtır, Mescit ve Medresedir, kanun ve adaptır, adalet ve kardeşliktir, madde ve ruhtur, dünya ve ahirettir.*” 1947 seçimlerinden beri, Cemaat Suriye'nin siyasi hayatında bir Cemaat oldu ve ellili yıllarda sayısı arttı ve Hama İlinde Merkezileşti³⁹.

1.1.1.4. Komünist Parti ile Temsil Edilen Marksist Akım

1.1.1.4.1. Komünist Partisi

Komünist Partisi, 28 Teşrin Evvel (Ekim) 1924'te, kuruldu. Onun kurucuları, Yusuf Yüzbek ve Fuat Eş-Şimali'dir. Komünist milletlerden üç mebusun hazır olması ile bunlar; Yakup Teyber, Jozef Burgur ve Rolf Efırbac ve Filistin Komünist Partisinden üyeler⁴⁰. Suriye yetkililerinin murakebesinden kurtulmak için Beyrut'un çevrelerinden birinde toplandılar ve bu toplantıları sırasında, Komünist Partisini kurduklarını ilan ettiler ve onu *Lübnan Milli Partisi* diye isimlendirdiler⁴¹. Komünist Partisi, Fransızlara

³⁵ Haddad: *age*, s. 1 ve Beşur, *age*, s. 88

³⁶ Avad, *age*, s. 27

³⁷ Haddad: *age*, s. 1

³⁸ George, *age*, s. 187

³⁹ Suriye Devlet Belgeleri, *Müslüman Kardeşler Dosyası*, Belge No 8 / 276 Tarih 29/09/1946

⁴⁰ Beşur, *age*, s. 83

⁴¹ Mustafa Blaoni, *Al-Ahzabu's-Siyasiye fi Suriye 1920-1939*, (Şam Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şam 2003, s. 98

karşı yapılan ortak mücadeleye katıldı. Komünist Partisinin aydınlar nezdindeki nüfuzu, işçi tabakalarının yanındakinden daha büyüktü. 20 Temmuz 1930'da ilk *Parti Kongresini* yaptı. Böylece Partinin varlığı resmen ilan edildi ve “*Ey Dünya İşçileri Birleşiniz.*” sloganıyla ilk bildirisini yayınladı⁴² ki, bu slogan dönemin bütün Komünist partilerin ve Komünist ideolojinin sloganıydı.

Suriye–Fransız muahedesini teyit eden Fransız Komünist Partisi kararı ile beraber, Komünist Partisi; Fransızlarla muahedeyi akdetmeye ulaşmak için Milli Kitlenin müsaadesi ile bir karar aldı. Çünkü Halid Bektaş, Parti Sekreteri, görüşme yapan Suriye Heyeti ile Fransız solcu makamları arasında (ki o zamanki Fransız Milli Hükümeti arasında nüfuzu vardı.) görüşleri yakınlaştırmaya çalıştı⁴³.

İkinci Dünya Savaşı patladığında, parti ilhak edildi ve bürolarını kapattı. Onun gazetesi “*Halkın Sesi*” de, 1942 yılına kadar yayınlanmadı. Sonra Parti, Müttefiklerin eliyle Faşistlerin ve Nazilerin geri çekilmesinden sonra faaliyetlerine geri döndü. 1947 yılına kadar sürdü. Lakin Suriye’nin şahit olduğu askeri inkılâplar döneminde, 1949-1954, Suriye Makamları, Partiye baskı yapmaya başladı ve onu izledi. Suriye’de siyasi konumun istikrar bulması ile beraber, 8 Mart 1963 devriminden sonra, Komünist Partisi, Suriye siyasi hayatında bariz bir rol almaya başladı⁴⁴.

1.1.1.5. Milli Suriye Partisi ile Temsil Edilen Bölgesel Akımlar

1.1.1.5.1. Milli Suriye Partisi

Bu partiyi *Antuvan Saade* 16 Kasım 1932 de kurdu⁴⁵. Milli Parti, merkezi nizamı ile tanındı. Çünkü, onun lideri iki kuvveti, icra ve yasamayı kendi şahsına bağlamıştı. İdaresinde, her iki Meclis ona yardım ediyordu. Yasama Meclisi, emniyetli temsilcilerden seçiliyordu. Umena (Eminler) Meclisi ise İcra Meclisiydi⁴⁶. Bu Parti Suriye’ye, Suriye’nin; Suriye Milliyetçilerinin olması için çağrıda bulundu. Çünkü onlar, kendi ayağı üzerinde duran bir milleti meydana getiriyorlardı. Lübnan Devletinin kurulmasına karşı ve Arap Milliyetçiliğini reddediyorlardı. Nitekim dini reddetti. Din ve dilin, milliyetçilik için bir esas teşkil etmediğini vurguluyorlardı. Parti ayrıca, dinin, devletten ayrılmasını, Din adamlarının devletten uzaklaştırılmasını ve gurup imtiyazının

⁴² Avad, *age*, s. 83

⁴³ Al-kavzi, *age*, s. 50

⁴⁴ Mustafa Galip, *Al-Hizbi 'ş-Şuyu 'i'-s-Suri*, Şam 1964, s. 16

⁴⁵ Laqvrur, Walter II: *Cominism and Nationalism in the Middle –East*, Newyork 1956, p. 115

⁴⁶ Amir, *age*, s. 102

kaldırılmasını talep etti⁴⁷. Ve Ağalığın lağvedilmesini, iş hukukunun korunmasını, yardımların ikame edilmesini, milli bir ordunun kurulmasını sağlayacaktı. Bu Partinin faaliyetleri, yalnız Suriye ve Lübnan'a mahsus kaldı⁴⁸.

Suriye Milli Partisi, Liderinin Antuvan Saade'nin önderliğinde, olaylar sahasında etkin oluyordu. Şuna da işaret etmek lazımdır ki, kadın unsuru, açıktır ki, kendi saflarında idi. Bunun sebebi de, Saade'nin eşi, Onun partiye ilişkin faaliyetlerinde, ona eşlik ediyordu⁴⁹.

Lakin Başkan Antuvan'ın muhakemesinden sonra onun idam edilmesi, Suriye'nin şefkatini Partiye karşı harekete getirdi. Ki askeri Hakim Hüsni için, Lider Antuvan Saade'nin, Lübnan Makamlarına teslim etmesini affetmedi. 1949 yılında ise, Corc Abdülmesih parti liderliğine geçti ve Partinin merkezi Şam'a nakledildi. Lakin parti, sosyalistlerle komünistlerle solcu kuvvetlerle mücadele etti. Bu mücadeleler Albay Adnan El-Maliki'nin kaçırılması ile beraber, 1955'te zirveye ulaştı. Yunus Abdurrahim, Maliki'nin kaçırılması ile itham edildi. O zaman Parti de ithama maruz kaldı ve haiz olduğu sadakatini ve milliliğini kaybetti⁵⁰.

Anılan partilere ilave olarak Suriye'de; 1946'dan 1954'e kadar olan döneminde, küçük partiler teşekkül etti. *Milli Kitle Partisinin* liderlerinin idaresi altında çok yaşamadı. En önemlisi, Cemil Mürdembek'in kurduğu *Cumhuriyet Partisi* idi. Diğer bir parti de Münir El-Aclani'nin kurduğu *Anayasa Partisi* idi. Faysal El-Aseli'nin kurduğu *Sosyalist Yardımlaşma Partisi* ise 1949 yılında kuruldu. Bu partini temel ilkesi sosyalist yardımlaşmaydı. Bu ilke, İslami ilkelerle çatışmıyordu. Bu parti Arap devletleriyle İslam devletleri arasında birlik kurulmasını teklif ediyordu⁵¹.

Lakin bu parti, hızlı bir şekilde yükseldi ve çabukça da düştü. İstikrarsızlık ve münasebetsizlik sebebi ile düştü⁵². Üstelik Sosyalist Yardımlaşma Partisi, faşist esaslara göre düzenlenmiştir. Liderliğe biat esası getirdi ve Onun sancağı altına girenlere körü körüne itaati getirdi. Onun üyeleri, çeşitli bölgelerden gelen gençlerdi. Önderlerinin peşine sürüklenmişlerdi. Şam ve etrafında, birçok defa şiddet eylemleri yaptılar. Bütün bunlar, bu Partinin aşırı gitmesine sebep oldu⁵³. Bundan fazla olarak bu aşamada

⁴⁷ George, *age*, s. 187

⁴⁸ Avad: *age*, s. 23

⁴⁹ Al-Kavzi, *age*, s. 49

⁵⁰ Al-İşşi, *age*, s. 82

⁵¹ Rama Necme, "Al-Malaf al-Kamel li'l-Ahzap ve'l-Harekati's-Siyasiyye'l-Muasira fi Suriye", *Asvad Abyad Dergisi* 129, Şam 2005, s. 103

⁵² Beşur, *age*, s. 81

⁵³ Al-İşşi, *age*, s. 83

menfaatlerinin peşine düşen, aşiretler kitlesi de bulundu. Onun ulusal bir kaidesi vardı. Ona girmek, aşiret sahasında rekabet etmesine rağmen Millet Meclisine girmeyi içeriyordu. Ama alim beyler ve dini şiar sahipleri ise, onların (Müslüman ve Hıristiyanlardan meydana gelen) toplumda bir merkezi vardı. Onların siyasi faaliyetleri, gurupları boyunca olduğu düşünülür⁵⁴. Netice olarak bu partilerin 1946-1954 döneminin sosyal ve siyasi hareketlerinde etkili olduğu söylenebilir.

Bağımsızlığa kavuştuktan sonra Suriye’de idare, demokrasi konusunda krizle karşılaştı. Bu durum, Hükümet Teşkilatının zirvesine, Milli Kitle önderlerinin oturmasından kaynaklanıyordu. Çünkü bunlar sürgünden sonra, gelişi güzel hareket etmeye başlamışlardı. Çünkü onlar, hürriyet ve kurtuluşun, onların mücadelesi sonucu elde edildiğini zannediyorlardı. Dolayısı ile idare konusunda çekişmeye başlamışlardı ve devleti, kendi mülk ve tarlaları saymışlardı. Zafer kazanmış gibi ganimetlerde tasarrufa başladılar. Bu durum Suriye’de demokratik krizin varlığını gösterdi. Çünkü idarenin demokratik kuralları, işleme oldu ve atıl kaldı. Bundan, seçimin lehine olduğu hükmü çıkarıldı. Çünkü anayasa, koruyucusu olması gereken Başkan tarafından ihlal edildi. Yargı da, icra gücünün nüfuzu altında idi. Bu da fonksiyonu icabı, gayri meşru zenginliğe ve bütün devlet dairelerinde, idarenin suiistimaline yol açtı. Bunun üzerine Suriye yasa koyucusu, bir parlamento teşkil ederek resmi parlamentonun karşısına çıkardı. Halkın pozisyonunu yorumluyor ve hali hazır hüküm sahiplerine karşı çıkıyordu⁵⁵.

Bunun için 1946–1949 yıllarında, Suriye’de şiddetli krizler görüldü. Doğan krizler sonucu teşkil edilen hükümetler reddedildi.

Seçim yolu ile teşkil edilen hükümetlere ilişkin ayrıntıya girmek istemiyorum. “Milli Kitle Ricalı” ve İncelemeler sonucu yapılan işler ki bu Hükümeti ve teşkil şeklini ele almıştır⁵⁶.

Lakin Filistin krizi ve Arapların, Siyonistler karşısındaki 1948 hezimet, Suriyelilerin kalbinde bir yara açmak ve askeriye’nin idareye gelmesi ile iktisadi bir felç meydana getirmek için gelmiştir.

⁵⁴ Halid Al-Azım, *Müzekkarat Halid al-Azım, c. 3*, Beyrut, s. 47

⁵⁵ Albayrak, “Türkiye’nin Orta Doğu politikaları 1920-1960”, Fırat Üniversitesi *Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* III/2, s. 1-63. ve El-İşşi, *age*, s. 83.

⁵⁶ Beşur, *age*, s. 108-109

1.1.2. Askeri İnkılâplar

Başlangıçta, bu inkılâpları hazırlayan etkenleri izah etmek gerekir. Bunu aşağıda özetlemek mümkündür:

1- Parlamento Kurumlarının zaafı ve sistemin yasallılığının sarsılması, üstelik partisel hareketin gevşemesi ve halkın devlete olan güveninin kaybolması. Üstelik Arapların Suriye'nin siyasi hayatına girmesi ve ona karşı Suriyelilerin pozisyonundaki çelişki, ilave olarak Batılı devletlerin kendi devletlerinin menfaatlerini korumak için attıkları adımlar ve kongrelerin rolüdür⁵⁷.

2-İngiltere ve Amerika'nın yaptığı ihtikarların Suriye'de artması ve bunun neticesi olarak İngiliz, Fransız ve Amerika'nın çelişkilerinin doğurduğu kriz vardır.

3- İlk yıllarda, Suriye iktisadına refakat eden krize ilave olarak ki, Filistin harbi akabinde gelmiştir. Halkın zaafı, Suriye Ordusunun siyasi hayata karışmasında etkili oldu. Lakin Suriye Hükümetinin ordu içinde aldığı tedbirler, olayları çabuklaştırdı. Çünkü, Ordu Komutasının menfaatlerine dokundu. Bu durum, askeri inkılâplara neden oldu.

1949–1951 yılları arasında, Suriye'de dört askeri inkılap oldu. Birincisi, Hüsnî Ez-Zaim liderliğindeki 30 Mart 1949 inkılabı, ikincisi Sami El-Hannavi'nin 14 Ağustos 1949, üçüncüsü Edip Şiyyıklı'nın 'Edip Çiçekli) 19 Aralık 1949 inkılabı ve nihayet 28 Kasım 1951 inkılabıdır.

Doğal olarak bu inkılaplar, muhtelif burjuvazi kitleleri arasında idare ve hüküm bakımından orduya dayanan ortamlar arasında ve tekelci İngiliz, Amerika'nın desteği arasında iktidar yarışını aksettirdi⁵⁸.

Sonuç olarak milli heyecan, Suriye Ordusunun 1948 Filistin Savaşında karşılaştığı acı ve ümitsizlik, Suriye'de ilk İnkılabın yapılmasına ve Parlamenter Sistemin çökmesine doğrudan etki etmiştir. Çünkü Suriye Başbakanı, Hüsnî Ez-Zaim'in, 30 Mart 1949'da verdiği beyanatta, bu hezimetin sorumluluğunu ordu komutanlarına yükleme niyetini ortaya koyuyordu. Ama bu hezimetin gerekçesi komutanlar tarafından kabul edilmiyordu⁵⁹. Bir de, sarsılan Ayan ile Sovyetler Birliği

⁵⁷ 1946 Nisanındaki, Başbakan Sadullah-El-Cabiri 1946 Nisanında istifa etti. Anayasa tadilinden sonra Kuvvetli'nin seçiminin yenilenmesi için Cemil Merdembek Hükümetini teşkil etmiştir. Daha sonra o da istifa etmiştir. Sonra Cemil Merdembek, yeni bir Hükümet teşkil etti, bu hükümet de ancak 1948 yılına kadar sürdü. Bu tarihte Merdembek hükümeti istifa etti. Şükrü Kuvvetli, Filistin Krizinden sonra onu tekrar hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Merdembek'ten sonra Halid el-Azım hükümeti kurdu ve 1949 yılına kadar bu görevde kaldı. Haddad, *age*, s. 20-23

⁵⁸ Ben Jamin Shwadn: *The Middle – East, Oil and The Great Powers*, Newyork 1955, s. 352

⁵⁹ Bilimler Akademisi, *Tarihu 'l-Aktaru 'l Arabiyye 'l-Mu'asir 1*, s. 107-108

arasında anlaşma olmasından korkmalarında kaynaklandı. Amerika Birleşik Devletleri bu inkılâbı teşvik etti⁶⁰. Çünkü Amerika İstihbarat Ajansı (CIA) Suriye’de, komünizme karşı duracak kuvvetli bir nizam kurulmasını istiyordu⁶¹.

Birçok inkılâplar ortaya çıkınca, Başkan Şükrü Kuvvetli ve Hükümet üyeleri ile Ordu Komutanlarının büyüklerini tutuklamaya girişti⁶². 25 Haziran 1949’da, oylama yapıldı, Başkan, Cumhurbaşkanı seçildi ve bir rütbeye yükseltildi yeni bir Anayasa yapma görevi O’na verildi, bütün yasal tedbirler alındı. O günden beri orduya en geniş kapılarından yani *el-İnkılabat* (devrim) geleneği girdi⁶³.

Hüsni Ez-Zaim, Türklere karşı sadakatini açıklamaya çalıştı ve onların çağdaş kalkınmasını hayretle ifade etti ve Suriye’nin onlarla en iyi sadakat ilişkilerini devam ettirmesini ve en iyi komşuluk alakalarını muhafaza etmesini açıkladı. Ankara Hükümeti de, Zaim’in açıklamalarını hoş karşıladı ve takdir etti. Böylece, Türkiye ile Suriye arasında ilişki düzeltmek için görüşmeler başladı⁶⁴.

Zaim, Türkiye ile Fransa arasındaki alakalarını kuvvetlendireceğini ilan edince, Suriye halkından iyi bir cevap alamadı. Çünkü Fransız işgalinin anıları ve Türkiye’nin kendi ülkesi üzerindeki hesapları, halen zihinlerde bulunuyordu. Sonuç olarak Zaim’in, Türkiye ile Fransa’ya karşı tercih ettiği yakınlaşma ve dostluk siyaseti sonucu, halkın onun idaresine olan desteğini kaybettirdi⁶⁵. Ez-Zaim idarede dört ay kaldı sonra idareden uzaklaştırıldı ve 24 Ağustos 1949 tarihinde, El-Mukaddim Sami Hanevi’nin (Birinci Sancak Komutanının) komuta ettiği başka bir inkılapla idam edildi. İnkılap için bir çok sebepler vardı. En başta, Hüsni Zaim’in, İsrail ile ilişkileri düzenleme geliyordu⁶⁶. Bundan fazla olarak, Suriye’de bir Kürt Devleti kurulmasını sağlayacağını yazılıp çizilmesi idi. Bu da, Bakanlar Kurulu Başkanı Doktor Muhsin El-Barazi’nin ittifakı ile olacaktı⁶⁷. Bundan başka Suriye Milli Partisinin Başkanı Antuvan Saade Sorunu, Hüsni Zaim’e yakınlaşmada rolü vardı. Çünkü bu sorunun, Onun hükmü ve başarısına karşı, bir takım Suriye subayları nezdinde ciddi red hareketleri vardı. Ki bu

⁶⁰ Jonathan Owen, *Dirasa Havla's-Siyasa's-Suriye* - , (Çev: Akram Hourani) , Beyrut, s. 63-

64

⁶¹ George, *age*, s. 189

⁶² Al-Kavzi, *age*, s. 51

⁶³ Oral Sander, *Siyasi Tarih II, 1918-1994*, Ankara 2003, Ve George, *age*, s. 189

⁶⁴ Haddad, *age*, s. 28

⁶⁵ El-Keyali, *Dirasa fi Tarih Suriye as-Siyasiyu'l-Mu'asır 1920-1950* , s. 331

⁶⁶ Treay Gordon H *Syrian Politics and The Military 1945-1958*, Ohio University Press, 1964 , s. 54

⁶⁷ Jonathan Owen, *age*, s. 189

subaylar, Suriye Milli Partisine mensup idiler veya onunla hissi ilişkileri vardı. Albay Edip Eş-Şişekli, Albay Emin Ebu Asif ve Albay Fadlullah Ebu Mansur ve diğerleri⁶⁸.

4 Ağustos sabahı durum ne olursa olsun Birinci Liva'nın zırhlıları, Sami El-Hannavi komutasında Ez-Zaim'in ikametini kuşattı. Basit bir mukavemetten sonra, kendisi ve Başbakanları tutuklandı. Bundan sonra, Hanevi Başkanlığında Askeri Mahkemeye getirildiler ve onların ikisinin idamlarına hükmedildi. Sonra inkılâbın Komutanı, Ez-Zaim ve Onun hareketini dava edenlerin hükümlerinin çürük olduğunu bildirdi. Allah ve tarih önünde yemin ederek iktidarı sivil liderlerine bırakacağını bildirdi⁶⁹. Bu sözünü yerine getirmekten ötürü, Albay Sami El-Hannavi, Ordu Komutanlarına, kışlalarına çekilmeleri için emir verdi. Komutanlarına ve askerlerine, askeri görevlerini yapmalarını öğütledi ve ülkelerin siyasetine müdahale etmemelerini istedi ve Haşim El-Attasi'den, muvakkat bir Hükümet teşkil etmesini istedi. Bunlar, genel seçimlerin yapılması için hazırlık mahiyetinde idi. Yeni bir Anayasa yapmak için Kurucu Keclis teşkiline bir hazırlık yapmaktı⁷⁰. Bu şekilde Albay El-Hannavi, kendinden önceki selefi gibi iktidarı yalnız kendine bırakmıyordu. Bilakis onun tecrübelerinden istifade etti. Ancak O, kendi Savunma Bakanı General Abdullah kanalı ile siyasi konumu gözledi⁷¹. Lakin Hannavi inkılabından sonra olaylarla karşılaştı. O, Haşimi ailesinin hükmettiği Irak'la birliğin isteyen Milli Parti Ensarını (yardımcılarını) kaldırdı⁷². Çünkü, Suriye ve Irak Ordusunun birleştirilmesi için ciddi çalışmalar başladı. Bunun gerçekleştirilmesi için ilk adımlar atıldı⁷³. Yine Irak'la birliğin şiarının, Hükümet için resmi bir siyasete dönme korkusundan oldu. Albay Edip Eş-Şişekli'nin komuta ettiği Ordudan bir gurup, Suriye'nin Cumhuriyet olması yönünde, Irak'la birlik projesine karşı şiddetle çıkmaya başladı⁷⁴.

Lakin Ekim 1949'da yapılan seçimlerin sonuçları, Irak ile birliği destekleyen Millet Partisinin, daha ziyade Halk tarafından desteklendiğini gösteriyordu. 114 Sandalyeden, 51'ini kazanmıştı ve Parlamentodaki ilk oylama, Irak ile birlik konusunda oylama yapmanın mümkün olduğunu gösterdi. Burada, iki ordu birleştirilir diye Suriye Subaylarını endişeye sevketti. Tabiatı ile bu durum, onların askeri geleceklerine etki

⁶⁸ Terrey Gordon: OP. Cit , s. 123

⁶⁹ El-Keyali, *Dirasa fi Tarih Suriye as-Siyasiyyu'l-Mu'asır 1920-1950* , s. 346

⁷⁰ Muhammed Kürd Ali, *Müzakkarat IV*, Şam 1950-1951, s. 133

⁷¹ El-Keyali, *Dirasa fi Tarih Suriye as-Siyasiyyu'l-Mu'asır 1920-1950*, s. 350

⁷² Haddad: *age.*, s. 28 Ve Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri 1918-1940*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ 2003

⁷³ Seyl, *age.*, s. 50-51

⁷⁴ Beşur, *age.*, s. 168

edecekti. Bunun üzerine, Albay Edip Eş-Şişekli, Sıddık Ekrem El-Havrani, Emin Ebu İsaf ve Fadlullah Ebu Mansur. Adlı iki subayın katılımı ile 19 Aralık 1949 tarihli inkılâbını yaptı⁷⁵. Kısa bir mukavemetten sonra, El-Hannavi ve taraftarları Muhammed Maruf, Askeri Polisin Reisi ve Mahmut Er-Rifai, İkinci Büro Başkanı tutuklandı⁷⁶. Bundan sonra da, bir numaralı tebliğ yayınlandı. Ordu, kendisi ve ülkelerinin selameti için, Cumhuriyet nizamını muhafaza etmek üzere, fesad şebekesini yok etmeye mecbur olmuştur⁷⁷.

Lakin hakikat şudur ki, Eş-Şişekli inkılâbı, sivil Hükümete karşı olmadığı söylenmektedir. Çünkü, Haşim-ül Attasi, Cumhurbaşkanı olarak kaldı ve öfkesini, Suriye'nin, İngiltere'nin egemenliğine giren Haşimi ailesi tarafından idare edilen ve Irak'a teslimini istemekle itham edilen Dış İşleri Bakanlığı Genel Sekreterine Erkan Reisi, Sami El-Hannavi'ye yöneltti⁷⁸.

Lakin şunu söylemek gerekir ki, bazıları, Şişekli'nin yaptığı inkılapta, Amerika Birleşik Devletlerinin rolüne işaretler etmektedirler. Diğer bazıları da, Mısır'ın inkılap konusunda ikisini desteklediğini söylüyordu⁷⁹. İnkılâp olduktan sonra, durum ne olursa olsun Eş-Şişekli, Orduya iki sene müddetle hâkim olmakla yetindi. Hükümeti, Millet Partisi zayıfladıktan ve Irak'la birlik çalışması başarısızlığa uğradıktan sonra klasik siyasetçilere bıraktı, ancak O, Parlamentoda çoğunluğa hakim olmaya devam etti⁸⁰.

Hükümetin istikrarsızlığı ve bölgesel statünün İsrail'le ateş kes hattı üzerinde birçok olayların ortaya çıkması ile sarsılması⁸¹, iç siyasi çekişmelerin kızışması, Irak ile birlik ve köylerdeki sosyal hareketlenmeler, Suriye'nin Batı Askeri antlaşmalara girmesi, bütün bunlar, sürekli Hükümet krizlerini ve heyecanlı bir siyasi ortamı ortaya çıkardı. Bütün bunlar Edip Şişekli'nin (Çiçekli) 29 Aralık 1951 tarihindeki Dördüncü İnkılabına sebep oldu.

Çünkü Devalibi Hükümeti, bazı Millet Meclisi üyeleri ile bazı siyasetler tutuklanmışlardı. Bu döneme şahit olan Muhammed Süheyl El-İşşi diyorki: Eş-Şişekli'nin ikinci inkılâbının sebebi, Millet Partisi siyasetinden rahatsız olmasına dönüktür. Çünkü Onun Ordudan terhis edilmesi projesi, Bakanlar Kurulu ile Saray

⁷⁵ El-Keyali, *Dirasa fî Tarih Suriye as-Siyasiyye 'l-Mu`asır 1920-1950*, s. 351

⁷⁶ Al-Kavzi, *age*, s. 53

⁷⁷ Al İşşi, *age*, s. 173

⁷⁸ Beşur, *age*, s. 173

⁷⁹ Owe, *age*, s.

⁸⁰ Nacah Muhammad, *Al-Haraka 'l-Kavmiyye 'l-Arabiyya fî Suriye, 1948-1967*, Şam 1987, s. 215-216

⁸¹ Al-Kavzi, *age*, s. 53

arasında sayılıyordu. Bu durum Onu, inkılâp hareketine girişmesini hızlandırmıştır⁸². İnkılâbın başarılı olmasından sonra, Eş-Şişekli, ikinci inkılâbını radyo ve yayın araçlarında yayınlanan şekli ile gerekçelemiştir. Çünkü 4 Ağustos 1949 ile Aralık 1951 de, Ülkelerin statüsünü tahlil etmişti. Hâkim gurubun hegemonyasını inkar ederek ve anayasayı tahrif ettiğini ve Kurucu Meclisi, Millet Meclisine çevirmesi, köylerdeki tasarrufundan dolayı Ordunun şerefini azaltması ve Ordunun İçişleri Bakanlığına bağlaması ve Savunma Bakanı Medeni'in atanması için devamlı isteklerde bulunması, bu inkılabın gerekçelerindendi⁸³.

1953 seçimleri yapılırken, *Hür Arap Hareketi*, 82 sandalyeden 72 tanesini kazanarak başarılı oldu⁸⁴. Ve Me'mun El-Kezberi Millet Meclisine Başkan seçildi. Lakin ülkedeki siyasi partiler, bu seçimleri reddetti ve sağlıksız olduğunu iddia etti.

Baas Partisi, Sosyalist Arap Partisi ile beraber bir parti çatısı altında birleşince, “*Sosyalist Arap Baas Partisi*” olarak ortaya çıktı. Muhalif olan Eş-Şişekli'nin partisi kuvvetlendi. Ancak, çamur daha çok bulandı. Eş-Şişekli'ye Arap Dağında, karşı bir hareket başlayınca oldu. Ona karşı kuvvetle ve merhametsizce hücum etti. Bundan dolayı siviller ile askerler arasında, bu ayıplı icraattan dolayı memnuniyetsizlik doğdu. Bunun üzerine siyasi partiler, ülkeleri için anayasal hayatın iadesi ve Eş-Şişekli'nin tanınmaması için çağrıda bulunmak amacıyla 4 Temmuz 1953'te toplandılar.⁸⁵

Bütün olumsuzluklar, Edip Eş-Şişekli üzerinde kalınca, Halep Radyosundan Ekrem El-Havrani'in ordudaki en değerli elemanlarından İkinci Liva (Tugay) Komutanı En-Nekip Mustafa Hamdun'un, Edip Eş-Şişekli'ye kan dökmekten sakınması, illeri terketmesi için yaptığı çağrısı duyuldu.⁸⁶ Eş-Şişekli'nin, askeri müşavirleri ile beraber, statüleri düzenleyince, geri dönüp illeri kan gölünde batırmayı tercih etti. Bu bilgisi sebebi ile Suriye, muhtemel bir iç savaştan sakındı.

25 Şubat 1954 de, Eş-Şişekli; sürgüne yerine gitmesinden sonra⁸⁷. Ordu, iktidarı; sivillere teslim etti ve. özellikle de *Baas Partisi* ve *Komünist Parti*⁸⁸ gibi ideolojik yeni partiler ortaya çıktı. Böylece Sabri Al Aseli Hükümetinin teşkili tamamlandı. Ki bir çok

⁸² Seyhan D., Gölgedeki Adam, İstanbul 1966 ve George, *age*, s. 190

⁸³ Al-İşşi, *age*, s. 150

⁸⁴ Haddad: *age*, s. 58

⁸⁵ O Edip Eş-Şişekli'nin, Erkan Başkanlığında bulunduğu zamanlarda, 1952 de kurduğu Parti idi ve buna Tahrir (kurtuluş) hareketi adını verdi ve ona bir takım aydın gençler intisap etti. Bkz. Al-İşşi, *age*, s. 152

⁸⁶ Al-İşşi, *age*, s. 15

⁸⁷ Al-İşşi, *age*, s. 15

⁸⁸ Al-İşşi, *age*, s. 15

zorluklar, iç ihtilaflar ile karşılaşmıştı ve bütün ordu ile Sosyalist Arap Partisi ona karşı çıkmıştı ve gelecek seçimleri yönetmek üzere 3 Eylül 1954’de tarafsız bir Hükümetin kurulmasını istemişlerdi⁸⁹. Sayı bakımından azınlıkta olan ve üyeleri bağımsız olan Said El-Gezi Hükümetinin gözetiminde Parlamento seçimleri sükûnet içinde yapıldı. Bu seçimlerde, batıya düşman olduğu bilinen Sosyalist Arap Baas Partisi 17 sandalye kazanarak başarılı oldu. Nitekim Komünist Lider, Ez-Zaim Bektaş bir sandalye kazanmıştı⁹⁰.

Sonuç olarak Eş-Şişekli, o altın asrı, askeri idarenin hükmüne terketti demek mümkündür. Arkasında da, yeni bir Suriye bıraktı. Ki Suriye iktidarı için Hüsnî Ez-Zaimî’in gasp artığı olandan ayrı idi. Ancak Suriye’nin yaşadığı beş sene içerisinde, (Askeri inkılâplar dönemi) idarenin manevraları, Suriye’nin siyasi hayatında bir takım yaralar bıraktı. Askeri Kurumun içinde değişimler ve iktisadi alanda bariz gelişmeler oldu.

İşte Suriye’deki siyasi durumun hali 1946 ile 1954 yılları arasında böyle idi. Acaba bu dönemde Türkiye’de siyasi ortam ne durumda idi? kısaca buna göz atalım.

1.2. 1946 – 1954 Yılları arasında Türkiye’nin siyasi durumu.

1946 – 1954’den önceki siyasi ortamı anlatmadan, Mustafa Kemal Atatürk’ün ortaya koyduğu siyasete işaret etmek gerekir. Bilindiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti 1923’te ilan edildi ve Mustafa Kemal Atatürk Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Üstelik Onun uyguladığı siyaset, Onun vefatından sonra devam etti. Genel Kurmay Başkanı İsmet İnönü, 1938–1950 yılları arasında Cumhurbaşkanı seçilince, Atatürk ilkeleri doğrultusunda yönetime devam etti. Atatürk Milli Kahraman sayıldı. İnönü’nün, bu ağır yükü omuzlarında taşımasını temenni ettiler ve Atatürk’ün yürüdüğü yolda yürümesini istediler⁹¹.

Mustafa Kemal’in siyaseti Türkiye ve Türkler için esas oldu. Bağımsız bir Türkiye kurulmasını esas alıyordu⁹². Bundan fazla olarak Mustafa Kemal Atatürk, Ordunun siyasetle alakasını kesti ve siyasi hayata müdahalesini yasakladı. Türk Toplumunun çağdaşlaşmasını, Cumhuriyetinin kurulmasını gerektiriyordu. Bunu batı ilkelerine göre yapmak istiyordu. Görevlerin Ordu ve siyasi şahsiyetler arasında, kendi

⁸⁹ George, *age*, s. 1

⁹⁰ Haddad: *age*, s.

⁹¹ Seyhan, D., Gölgedeki Adam, İstanbul. 1966, s. 8

⁹² Sureyya Aydemir, *Tek Adam*, İstanbul, 1977, s. 11-35

görüşüne göre bölüştürülmesini esas alıyordu. Ordunun kendisine yüklenen görevleri yapması ve bu görevler, Cumhuriyetin iç ve dış düşmanlardan korunması ekseninde toplanıyordu. Ama siyaset ise, Onu demokratik kurumlarının önderliğinde yapılması gerekiyordu⁹³.

Bu temel hatlar, idare için sabit ve daimi ilkelere işaret ediyordu⁹⁴. Laik Cumhuriyeti, Cumhuriyet Halk Partisi temsil ediyordu. 1931 yılında, Cumhuriyet Halk Partisinin Kongresinde, Laiklik ilkesi partinin tüzüğüne alındı ve 1937 yılında resmen Anayasaya koydu⁹⁵.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938 yılında vefatından sonra, O'nun Partisi, Cumhurbaşkanlığında, İsmet İnönü'nün şahsında 1950'ye kadar devam etti. Ancak Atatürk'ten sonraki bu dönem, azınlıklara yeni vergiler yükleyerek onları baskı altına almaya yönelik politikalarıyla temayüz etti. Bu da Türkiye'de yeni partilerin ortaya çıkmasına neden oldu. Bunlar 1946 yılında iktidar partisinden ayrılan *Milli Kurtuluş Partisi* ve *Demokrat Partisi* idi⁹⁶.

Buna rağmen, Türkiye, İktidar Partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi tarafından idare devam edildi. Jandarma ve polis baskısına, partinin parçalanmasına rağmen 1946'dan 1950'ye kadar bu durum devam etti. Öyleki, insanlar şehirlerde, vergilerin ve kara borsanın baskısına maruz kaldı. Köylerde durum daha vahim idi ve halk siyasi baskıların ve ağaların sömürüsüne maruz kalmıştı.⁹⁷

Ancak şu husus da zikredilmelidir ki, Türk Subayları, kırklı yılların yarısında, faal bir unsur olarak ortaya çıktılar ve daimi olarak Türkiye'de, siyasi yarış eden unsurlar oldular. Çünkü bu dönemde, uyanarak siyasi partilerin teşekkülünü kontrol etmeye başladılar. Temmuz 1946'da, İnönü tek parti sisteminden çok partili sisteme geçmek için ilk defa 1946'da çok partili seçim sistemine geçti⁹⁸.

Sonuç olarak Başkan tarafından çoğunluk siyasetinin kararlaştırılması, ABD ile yeni ilişkiler çerçevesinde ortaya çıktı⁹⁹. Bunun için Aralık 1946'da, Atatürk Döneminde 1937–1939 yıllarında Başbakanlık yapmış olan Celal Bayar ve büyük arazi

⁹³ Vladimir Danilov, *A's-Siraa's-Siyasi fi Türkiye*, (Çev. Yusuf Johmani), Hauran, Şam 1999, s. 37

⁹⁴ Mustafa Müftüoğlu, *İki yalancı tarih sorgulanmasın, İstanbul, basılmadı*, 1979, s. 241

⁹⁵ Aydemir, *age*, s. 9 ve Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri 1918-1940*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Yay., Elazığ 2003

⁹⁶ Abdülvahap Keyali, *Mosû'at Alsıyasa*, Beyrut, s. 712-713

⁹⁷ Sayhan, *age*, s. 17-15

⁹⁸ Danilov, *age*, s. 42

⁹⁹ Philip Robinson, *Türkiye va'-ş-Şarku'l-Avsad*, (Çev: Michael Nacım houry), Dar Kortuba, AL-Kahira 1993, s. 51

sahibi aynı zamanda meşhur bir avukat olan Aydın milletvekili Adnan Menderes ve Refik Koraltan partiden ayrıldılar. Bu üçlü daha sonra *Demokrat Parti* adı altında yeni bir parti kurduklarını ilan ettiler. Bu parti, devlet işleri ile özel sektöre müdahale etmeme ve vatandaşlar için manevi değerlere saygılı olma ilkelerine sahip olduklarını ilan etti. Yeni parti olan Demokrat Partinin kurulmasından sonra Subaylar Ondan, idarede değişiklik yapılmasını ve klasik çoğulcu demokrasiye geçilmesini istediler¹⁰⁰.

21 Temmuz 1946'da, Türkiye'de Parlamento seçimleri yapıldı. Bu seçimlerin mihver, Hakim Parti, Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti idi. Ayrıca kırklı yıllarda başka partiler de doğmuştu: Millet Partisi ve Milli Kurtuluş Partisi. Seçim sonuçları iktidar partisinin “*açık oy gizli tasnif*” sistemi ile yeniden Cumhuriyet Halk Partisi'nin başarısı ile sonuçlandı¹⁰¹. Buna rağmen muhalif Demokrat Parti, 61 Milletvekili kazandı¹⁰². İktidar Partisinin seçimde başarılı olmasından sonra, İsmet 1950 yılına kadar İnönü Türkiye Cumhurbaşkanı olarak görevine devam etti. Ama ikinci Milletvekili seçimleri başlayınca, akabinde Muhalif Parti, iktidar Partisini geçerek galip geldi. Lakin İsmet İnönü'nün 1946–1950 yılları arasında dâhili yönden esas aldığı siyaset değildi. Doğrudan Başkana bağlı Müfettişlere devlet, çoğu zaman boyun eğdi. Buna ilave olarak Onun döneminde, din eğitimi alanında münakaşalar çoğaldı. Bundan dolayı İsmet İnönü, komünizm tehlikesinin yayılmasına karşı, dini okulların kurulmasını emretti¹⁰³. Bundan daha fazla olarak İslamın siyasi sahneye dönmesi, iktidar mücadelesinde önemli bir değişiklik gibiydi. İsmet İnönü, buna başladı. Bunun için Milli Eğitim Bakanlığı, okullar dışında din eğitimi için yeni dini irşat metodlarını kabul etti. Yine devlet, Hac farızasını yerine getirenlere yabancı para teşvikinde bulundu. Ayrıca Müslüman Evliyaların mezarlarının açılmasını teşvik etti¹⁰⁴. 1949 yılında ise, Milli Cemiyet, okullarda, isteyen aileler için haftada iki saat dini eğitim yapılmasına izin verecek kararlara ulaştı. Ama Dış Siyasette ise Başkan İnönü, 1946'dan sonra batıya ve Amerika Birleşik Devletlerine yöneldi. İnönü'yü Batı blokuna iten sebep, Sovyet tehlikesi Başkan Josef Stalin'in verdiği tehdit mektubu idi. Sovyetler bu mektupta, Türkiye'den Kars, Ardahan vilayetleri ile Boğazlardan üs istiyorlar ve

¹⁰⁰ Velid Al-Muallim, *Al-Alakatu 'l-Arabiyye fî Karni 'l-İşrîn*, Dar Abdül-Moneim, Halep 2004, s. 107

¹⁰¹ Rıdvan, *age.*, s. 106 ve Ömer Osman Umar, “Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün Orta Doğu Politikası (1923-1938)” *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi VI/2*, s. 47-83

¹⁰² Danilov, *age.*, s. 43

¹⁰³ Sayhan, *age.*, s. 22-23

¹⁰⁴ Mustafa Al-Zayn, Ze'ib, *Al-Anadol*, Daru'r-Rayis, Londra 1999, s. 294-301, ve Ömer Osman Umar, “Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün Orta Doğu Politikası (1923-1938)”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi VI/2*, s. 47-83

Atatürk'ün imzaladığı anlaşmanın nihayete yaklaştığını bildiriyorlardı. Stalin bu anlaşmaya tekrar göz atmaya ihtiyaç olduğunu ve su kanallarının da geçiş yolları statüsünde olması gerektiğini iddia ediyordu. Türkiye Başkanı, İsmet İnönü, bu mektubu; Türkiye siyaseti için (Çanakkale ve Marmara Boğazları için) bir vasıtalı tehdit nevi saydı. Bunun için Başkan İnönü, Sovyet Devinin korkusundan acele ile Batıya yöneldi. Öte yandan Batı için de Türkiye önemliydi, çünkü Türkiye'nin batı ile 600 km.lik sınırı vardı ve Sovyetlerden atılacak herhangi bir adım, Türkiye'nin kaybedilmesi demektir. Bunun için Başkan İnönü, 1949 yılında Avrupa Meclisine katılmak için acele etti. Yine Türkiye, 1947 tarihli Truman ilkeleri yönünden Amerika stratejisinde önemli bir yer almıştı.

Aralarındaki ilişkileri, altın ilişkiler olarak görmeye başladı. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet yayılmacılığına karşı olan Devletlere yardım ellerini uzatıyordu.

1945–1948 döneminde ise, Türkiye, Amerika Birleşik Devletlerine, kendi arazisi üzerinde kullanılmak üzere üsler kurması mukabilinde Amerika Birleşik Devletlerinden kıymeti 80 milyon dolar olan iktisadi ve askeri yardımlar aldı¹⁰⁵. Ve özellikle de, Türkiye'nin, 1948 yılında imzalanan Marchall İktisadi Projesinde etkili rol oynaması sebebi ile dir.¹⁰⁶

Lakin İnönü'nün bu dahili ve harici siyaseti ordu tarafından çok tenkit edilmişti. 1950 yılı başlarında ve seçimlerden önce ordu, iktidar partisine muhalefet eden partiye, ilişki kurmayı ve ordunun onu desteklediğini bildirmeyi kararlaştırdı ve Fahri Belen'in, bağlantı kurmak üzere görevlendirilmesi üzerine Celal Bayar ile İstanbul'da bulunduğu zaman, buluşma esnasında, Celal Bayar, Ordunun kendisini, 1950 Parlamento seçimlerinde kendisini desteklediğini bu buluşmada anladı¹⁰⁷.

“Seçimler başlayınca, sükunet hakim oldu ve kanun hakimiyeti, suiistimalden uzak bir şekilde sağlandı.” Seçimler Türkiye'nin daha önceden görmediği şekilde canlı bir ortamda ve sükûnet içinde yapıldı. Seçimlerin bitmesinden sonra Demokrat Parti, üstün bir başarı sağladı. Çünkü 482 sandalyadan 304 sandalayayı kazanmış¹⁰⁸, Cumhuriyet Halk Partisi ise, yalnız 63 sandalya kazanmıştı. Neticeler resmen yayınlandıktan sonra, İsmet İnönü ile anlaşmalı bazı subaylar, askeri bir karşı çıkmada

¹⁰⁵ Velid Rıdvan, *age*, s. 52-53

¹⁰⁶ Robinson, *age*, s. 51

¹⁰⁷ Rıdvan, *age*, s. 53

¹⁰⁸ Muhammet Vafa Hicazi, “El-Halekatu'n-Nakkaşiyetu Alalakat Al-Arabiye at-Türkiye”, *Gelecek Dergisi* 227, Beyrut, 1998, s. 49 – 50

bulunalım dediler. Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut, Demokrat Parti Başkanı Celal Bayar’a, “Ordu, seçim sonuçlarını saygı ile karşılamaktadır.” diyerek O’na teminat verdi.

Demokrat Partinin gerçekleştirdiği galibiyetten sonra, Adnan Menderes Hükümet Başkanı oldu ve Celal Bayar, Türkiye Cumhurbaşkanı ve Refik Koraltan da Parlamento Başkanı oldu¹⁰⁹. Fahri Belen de, Demokrat Partinin bir üyesi olarak komutanları temsilen Parlamenteoya tayin edildi. Sonraları da, Adnan Menderes Hükümetinde, Sosyal İşler Bakanlığı görevini üstlendi¹¹⁰.

Ama Ordu, kanun ihlalinin son bulması Cumhuriyet Halk Partisi içinde fırsatı eline geçirenlerin başarısı ve kavmiyetçilerin son bulmasına ile (ki İsmet İnönüye isnad edilirdi.) sevindi. Demokrat Parti ile temsil edilen yeni aşamanın başlangıcı ile çoğulcu sisteme dönüşü sağlayacak gerçek ıslahatlar gerçekleşecekti¹¹¹.

Demokrat Parti, Türkiye’de iktidarı teslim aldıktan sonra, bazı başarılar elde etti ve toplum arasında taraftarları çoğalıp genişledi. Ancak 1954’ten sonra, Türk halkı arasında şöhreti kötüleşti. Çünkü işçilere haklarını vererek vaadini yerine getirmiyor ve grev hakkını vermiyordu. Üstelik sınıflar arası çekişmeler arttı. Şöyle ki; bir tarafta fakirlik, iflas ve müflisler, diğer tarafta milyonerler... Ne zaman birisi, sosyal adaletin kaybolduğunu söz konusu etse, komünistlikle damgalanırdı ve mahkemeye sevk edilirdi. Bu durum çerçevesinde, gurup çatışmaları keskinleşti ve mücadeleden, katı bir çatışmaya dönüştü¹¹². Netice olarak bu olumsuz faaliyetler, Demokrat Parti Hükümeti için, aydınlar ve birçok Türk milliyetçisi için memnuniyetsizliğe sebep oluyordu¹¹³. Hatta Sosyal İşler Bakanlığına tayin edilmiş olan Fahri Belen ile hükümet arasında çıkan bir mesele yüzünden Maaş işlerine tayin edildi¹¹⁴.

Bundan başka Subaylar Demokrat Partiden; Ordunun yeniden düzenlenmesi ve durgunluğa son verilmesi ve askeri kadrolarda, yükselmedeki dondurulmalara nihayet verilmesi bekliyorlardı. Buna karşılık Demokrat Parti, Ordunun taleplerine sırtını döndü, bu durum ve özellikle Başbakanın açıklamaları, çamuru daha da bulandırdı ve işleri karıştırdı¹¹⁵.

¹⁰⁹ Velid Al-Muallim, *age*, s. 109

¹¹⁰ Erkamlı O., *Anılar Sorunlar Sorumlular*, İstanbul, 1972, s. 7

¹¹¹ A’r-Razin, *age*, s. 201

¹¹² Danilo, *age*, s. 415

¹¹³ Danilo, *age*, s. 46

¹¹⁴ Erkamlı O., *Anılar*, *age*, s. 7-11

¹¹⁵ Danilo, *age*, s. 48

Lakin Ordunun iktidara karşı inkılap yapma fikri daha sonraları, Demokrat Parti Hükümetinin, Amerikan yardımlarını 1947'den itibaren kabul etmesi ile başladı ve bu yardımlar, Demokrat Parti döneminde de devam etti.

Türkiye, 1949-1952 döneminde, 778 milyon dolarlık yardım elde etti. Bunun 500 milyon doları askeri yardımlardan oluşuyordu. Bunun için, Türkiye'nin Hükümet Başkanı Adnan Menderes ülkesini, ABD yanında Kore savaşına sokmak istediğini düşünüyoruz. 18 Şubat 1952'de ve ABD'nin şiddetli ısrarları üzerine ve Türkiye'nin de resmen kabulü üzerine, Kuzey Atlantik Paktına (NATO) Türkiye tam üye oldu¹¹⁶. Çünkü Türkiye'nin iç işlerinde karışıklık olacaktı. Bu durumun, ülkenin iktisadına ve ordusuna etkisi olumsuz etki yapacaktı. Böylece Ordu, tamamen Amerikan boyunduruğu altına girecekti. Çünkü Türk ordusuna hükmetmek için tam hukuki yetki elde etmişlerdi. Hatta Türk Ordusunun eğitimi bile ABD'nin görüşüne bağlı kalmıştı¹¹⁷.

Sonuç olarak evvelce zikrettiğimiz sebepler komutanların, İktidar Partisinin iç ve dış siyaset konusunda öfkelerini tahrik etti ve 1950'li yılların ortalarında da, subayların siyasete dönmelerine neden oldu. Emelleri, Demokrat Parti'nin 1950'deki başarısını ve keyfi idaresine durdurmaktı. Bunun için, iktidara karşı askeri inkılap hazırlığına başladılar ve Demokrat Parti dönemi 27 Mayıs 1960'ta son buldu.

1.3. 1946-1954 Yılları Arasında Suriye ve Türkiye Arasındaki Siyasi İlişkilerin Gelişmesi

1946-1954 Yılları arasındaki Suriye-Türkiye ilişkileri, dostluk ilişkileri değildi. Türkiye, Arap Birliğinin kurulmasını güzel karşılamasına rağmen, bu durum Suriye-Türkiye ilişkilerinin gelişmesine hizmet etmiyordu¹¹⁸. Ancak Suriye'de, Hüsnî Zaim'in eliyle 1949 yılında inkılâp yapıldığında, Türkiye ile ilişkilerin kuvvetlendirilmesini istedi. Çünkü kendisi, son derece modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ü takdir ediyordu. Çünkü, Hüsnî Ez-Zaim kendisini, yeni bir Atatürk sayıyordu. Türkiye ile ilişkileri kuvvetlendirmesi sebebi ile yurt içinde tenkit ediliyordu. Türkiye'ye karşı olan siyaseti sebebi ile Ez-Zaim'in, Suriye Ordusunun yeniden düzenlenmesi için yaptığı davetten sonra, Ordudaki küçük subaylar arasında ona karşı olanların sayısı arttı. Bundan dolayı Ona karşı husumet arttı. Hatta Onun idaresi, Albay

¹¹⁶ Danilof, *age*, s. 451

¹¹⁷ Amer İkalî, *Fransız Rus gözüyle 1960 Türk İhtilali*, İstanbul, 1967, s. 239-245

¹¹⁸ Feroz Ahmet, *The Turkish experiment in Democracy 1950 – 1975*, West View Press, Colorado 1977, s. 395

Sami Hannavi inkılâbının akabinde düştü. Bu sebepten, Ez-Zaim'in idaresi, birkaç ayı geçmedi. Bu dönem, Suriye ile Türkiye arasındaki ilişkilerin en yüksek seviyeye ulaştığı tek dönemdir. Ancak kısa sürede, Edip Eş-Şişekli'nin döneminde ilişkiler krize dönüştü. Eş-Şişekli, *Suriye hududundan Toroslara kadar olan bölgenin tarafsız olmasını talep ediyordu*. Türkiye, görüşmede bulunan Bakanını, Şam'dan geri çağırmakla bunu reddetti. Bunun sonucunda, diplomatik ilişkiler, normal işlemler seviyesine indi¹¹⁹.

Suriye-Türkiye ilişkileri sebebi ile gürültü ve gerginlik çıkaran sorunları, aşağıdaki şekilde özetlenmesi mümkündür:

A. Su yönünden zengin ve stratejik mevkide bulunan, Akdenizin doğu medhalinde bulunan İskenderun Sancağının, Suriye tarafından kendi sınırları dahilinde kabul edilmesi ve buradan hak talep etmesi,

B. Su sebebi ile olan baskılar. Bunlardan ilki, Kuveyk Nehrinin tahvil edilmesidir. Kırklı yılların nihayetlerinde ise Türkiye, kendi arazisinden doğan ve Suriye'de devam eden Kuveyk Nehri'ni tahvil etmeye kalktı. Halep şehrinin içme suları Kuvayk nehrinden temin edilmekteydi ve buradan geniş bir arazi sulanıyordu. Bu durum ise Suriye iktisadı için bir çöküş ve hasar sebebidir. Türkiye her ne zaman, Atatürk Barajını doldurmak sebebi ile Fırat suları üzerinde baraj yapmaya kalkarsa, bu tasarrufların hepsi, Suriye üzerinde baskı oluşturmak içindir¹²⁰.

C. Türkiye'nin, 1949'da Suriye'nin varlığını kabul etmesi, sonra da, Türkiye'nin Tel-Aviv'de, 9 Mart 1950'de Elçiliğinin açılması ve ilk Türk Elçisinin, İsrail'de, 1952 yılında görevine başlaması¹²¹, iki taraf arasında bu tanıma ve diplomatik temsil, Suriye Hükümeti tarafından hoş görülmedi. Çünkü o zaman Arap ve Suriyeliler, İsrail'in varlığını kabul etmiyor, hatta bunu düşünmeyi bile istemiyorlardı. Nasıl Türkiye gibi bir İslam Devleti İsrail'i kabul edebilirdi? Aynı zamanda, İsrail İşçi Partisi Liderlerinden Dışişleri Bakanı Abba Eban'ın 1950'de yayınlanan İsrail'in Sesi gazetesindeki sözü ile *“Türkiye-İsrail ilişkileri kuvvetli ve metindir. İsrail'e, Ortadoğu hüviyeti verecektir. Arapların, İsrail kuşatmasında farzedilen, bir delik açacaktır”*¹²². Sonuç olarak İsrail ve Türkiye siyaseti arasındaki bu gereklilik, Suriye'ye yönelik bir anlamı vardır. Anlaşmalar gösterdi ki, Türkiye'nin, batı tarafında durması, İsrail gemilerinin Süveyş

¹¹⁹ Sayhan, *age*, s. 34

¹²⁰ Abdul Aziz Nawar, “Al-Alakatu'l-Arabiye fi Markalatu'l-Madu'l-Kavmi”, *Türk Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1991, s. 263

¹²¹ Nawar, *age*, s. 265

¹²² Al-Kavzi, *age*, s. 72

kanalından geçmesinin men'i konusundaki Mısır'ın kararını sorgulamaktadır¹²³. Türkiye Başbakanı Adnan Menderes de, bunu, Vaşington'u ziyaretinde, "*İsrail'in hayat hakkının kabul edilme zamanı gelmiştir*", şeklinde yorumladı ve Başkan Abdünnasır tarafından bu görüş reddedildi. Çünkü Türkiye, İsrail'e yakın siyaseti sebebi ile Arap aleminde kızgınlığa sebep olmuştur¹²⁴. Ama Suriye-Türkiye ilişkilerini krize sokan son aşama, Türkiye'nin, Suriye'ye karşı siyasetidir. Ellili yıllarda, iki kutup arasında, Sovyetlerle Amerika, arasındaki yarış zirveye ulaştı. Dünya iki askeri bölgeye ayrıldı, Doğudakinin liderliğini, Sovyetler Birliği, batıdakinin ise liderliğini, Amerika Birleşik Devletleri yapıyordu. Doğu Bloğunun gösterdiği ilerleme karşısında, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliğini bir kuşak ile çevirmek için çevre ülkeleri askeri anlaşmalar yapmaya yönlendirdi, bu suretle Sovyetleri durdurmayı amaçlıyordu. Bunun için ABD *Kuzey Atlantik Paktını* yani *NATO*'yu, Sovyetler Birliği ise *Varşova Paktını* kurdu. Türkiye 1952 yılında NATO'ya girdi¹²⁵.

Avrupa Ordusunun, Arap alemine karşı tercih ettiği düşmanca siyasete karşılık, Arap aleminde aşağıdaki siyaseti takiple, kendi siyasetini kurdu:

1. Taraftarlık fikrini benimseme ve tarafsızlık,
2. Sovyetler Birliği ile kendi prensipleri doğrultusunda zayıf devletlerin sömürgecilikten kurtuluşu ve yaptığı geliştirme projelerinin desteklenmesi ve yardımlaşma,

Türkiye'nin, batı ittifakına girmesiyle Sovyetler Birliğini, kendisine şiddetli düşman kabul etti ve bunun neticesinde Türkiye, Arapların Doğu Ordusuna katıldığı bir zamanda, Batı Askeri gücüne katıldı. Bu durum, tabii olarak Suriye-Türkiye ilişkilerine yansdı. Türkiye'nin Başbakanı Adnan Menderes, Bağdat Paktının imzalanmasından önce Suriye ve Lübnan'a; anlaşmaya dahil olmalarını arz etmek için Bağdat, Şam ve Beyrut ziyaretlerini gerçekleştirince, Menderes Suriye Parlamentosunda red ve tezahüratlarla karşılandı¹²⁶. Çünkü anlaşma Aralık 1955'te, batı güçleri tarafından yapılmıştı. Türkiye de Paktın asil bir üyesiydi. Onun hedefi, Arap bölgesini ve Onunla

¹²³ Bir gurup yazar: *Değişen Alemde Araplar ve Türkler I*, Stratejik İncelemeler Merkezi, Beyrut 1993, s. 120

¹²⁴ İsmail Soysal, "Turkish – Arab Diplomatic Relations after the Second World War", *Studies on Turkish . Arab Relations*, Ankara 1986, s. 223

¹²⁵ Abd al-Vahhab Bekr, *Türkiye ve's-Siraa'l-Arabi'l-İsraili*, Şam 1991, s. 287

¹²⁶ 1950-1960 döneminde Türkiye ve genelde Türkiye-Orta Doğu ilişkileri hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, Phoneix Yay. Ankara 2044 ayrıca aynı yazarın şu makalesi de önemlidir. Albayrak, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları 1920-1960", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi III/2*, s. 1-63

Sovyetler Birliği arasına bir perde koymaktı. Çünkü Türkiye, Batının dostu idi. Bu durum Türkiye ile Arap Devletleri arasında, uzaklaşmaya sebep oldu. Arap Bölgesine karşı siyasi yüzleşme için Mısır, Arap Bakanlıkları Başkanlarını, 22 Aralık 1954'te Kahire'de kongreye çağırdı. Suriye'yi, Suriye Hükümet Başkanı, Faris el-Huri temsil etti. El-Huri, Suriye'nin herhangi bir yabancı anlaşmayı kabul etmediğini vurguladı. Kongrenin bitmesinden sonra da, Kahire Radyosu; 25 Ocakta yayınlanan bir beyanatta *“İsrail dostu olan Türkiye ile olan herhangi bir anlaşma, zorunlu olarak bizzat İsrail ile dolaylı bir anlaşma sayılır ve Arap davasına hıyanet ve özellikle Filistin davasına hıyanet sayılacağını”* ilan etti¹²⁷.

Ancak Suriye'nin, 1955 Irak-Türkiye Anlaşmasına (Bağdat Paktı) karşı pozisyonu, Suriye'nin Genelkurmay Başkanı Şevket Şekir ve Onun vekili, (kaçırılmadan önce) Adnan Maliki lisanı üzerine geldi. Suriyeli Subaylar ve siyasilerden bir topluluk önünde “Suriye, Mısır ile tam bir anlaşmaya ve iki Devletin Ordularını birleştirmeye muvafakat etmiştir ve Ben Şevket Şekir ve İttifak Hükümeti Başkanı Sabri Aseli, ki Hükümetimiz; Irak – Türkiye anlaşmasını reddetmiştir” açıklamasını yaptı.

En nihayet şöyle diyebiliriz, Suriye ve Türkiye'nin, 1946-1954 arasındaki siyasi ilişkiler, ılık ve sorunlu bir aşamadır. Bu gerginlikler de, uzun dönemler devam etti.

Netice olarak bu dönemdeki, iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler, iyi ilişkiler değildi ve bunlar, iktisadi ilişkilere yansdı. Çünkü bu dönemde iki ülke arasında karşılıklı iktisadi ilişkiler görmüyoruz.

¹²⁷ Seyl, age, s. 293

İKİNCİ BÖLÜM

2.1954 - 1961 YILLARI ARASI TÜRKİYE - SURIYE İLİŞKİLERİ

2.1. 1954 - 1961 Yılları Arası Türkiye ve Suriye'deki Siyasi Gelişmeler

İlk milletvekili seçimleri 1950 yılında çok partili sistemin kabul edilmesinden sonra yapıldı. Seçim Adnan Menderes önderliğindeki Demokrat Parti'nin ezici üstünlüğü ve Halk Partisinin yenilgisiyle sonuçlandı. Menderes'in mecliste 408 sandalyesi oldu. Buna karşılık Halk Partisi sadece 96 sandalye alabildi¹²⁸. Dolayısıyla 1950 seçimleri Türkiye tarihinde devlette ve toplumda Türk milletinin dini kimliğini kısmen de olsa yeniden kazanması girişimleri arasında bir dönüm noktası niteliğinde oldu. Söz konusu seçimler “İslami canlanma” olarak adlandırılan bir dönemin başlangıcı olup bu dönemin en belirgin özelliği oldukça esnek laik kurallar çerçevesinde İslami gelenek ve göreneğin yanı sıra kültüre yeniden itibar kazandırılmasıydı¹²⁹.

Seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra İsmet İnönü istifa etti. Ardından Millet Meclisi Celal Bayar'ı (1950-1960) Cumhurbaşkanı olarak seçti. Daha sonra Bayar Adnan Menderes'i yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. Menderes hükümet başkanlığı süresince devletin ekonomiye karışması ilkesinde temel değişiklikler yapmayı başardı. Bu arada devletin laikleşmeye ve dini özgürlüklere bakışını da değiştirdi¹³⁰.

Adnan Menderes dönemi on yıl sürdü ve Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk askeri darbeyle birlikte son buldu. Ordu 27 Mayıs 1960'ta yönetime el koydu¹³¹. Menderes bu süre zarfında Türkiye'de ekonomiyi özellikle tarımsal alanda geliştirmeyi başardı. Bu arada özel sektöre ağır sanayi kurma tüketim endüstrisini geliştirme ve ülkedeki yabancı yatırımları artırma noktasında verdiği destek sayesinde sanayi de geliştirmeyi başardı¹³². Bu arada Türk hükümeti vergi sistemini ıslah etmeye çalıştı. Buna bağlı olarak tarımsal üretim artırılarak çiftçilerin durumları iyileştirilmeye çalışıldı¹³³. Türk hükümeti bunun yanında bir de kendi piyasalarında yerli sanayii

¹²⁸ A'z-Zayn, *age*, s. 301

¹²⁹ Muhammed Nureddin, *Türkiye Al-Cumhuriye'l-Haire, Mukarabat fi'd-Din ve's-Siyasiye ve'l-Alalakatu'l-Hariciye*, Stratejik Araştırma, Belgelendirme ve İnceleme Merkezi, Beyrut 1998, s. 153

¹³⁰ Reda Helal, *A's-Seyf ve'l-Hilal, Türkiye min Atatürk ilâ Erbakan, A's-Sira'a beyne'l-Müessesattu'l-Askeriyye ve'l-İslamu's-Siyasi*, Daru's-Şuruk, Kahire 1999, s. 98

¹³¹ Yasser Ahmed Hassan, *Türkiye al-Bahs ani'l-Mustakbel II*, Kahire 2006, s. 75

¹³² Danilof, *age*, s. 21-25

¹³³ Danilof, *age*, s. 84-87

yabancı ürünlerle rekabet bağlamında koruyucu önlemler aldı. Böylece sağlam bir ekonomik taban meydana getirerek sanayide insan gücü potansiyelini kullandı¹³⁴.

İşte bu şekilde bu dönemde Türkiye'nin siyasi ve iktisadi tarihinde yeni bir aşamaya girilmiş oldu.

2.2. 1954-1961 Yılları Arası Suriye'deki Siyasi Gelişmeler

1948 yenilgisi ile Arapların İsrail'e karşı uğramış oldukları hezimet ordunun siyasi hayata karışarak yönetime el koymasına zemin hazırlamada büyük rol oynadı. Bunun yanında bir de emperyalist devletlerin Suriye'ye dıştan kurduğu komplolar da söz konusuydu. Böylece ülkede gerilim ve siyasi istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bir döneme girmiş oldu ki 1949 yılında tam üç askeri darbe yaşandı.

Şişekli'nin izlediği siyasetlerin bir sonucu olarak Suriye'deki siyasi gruplar onun yönetimine karşı faaliyetlerine başladı. Bu faaliyetler 27 Şubat 1954'te bir halk ayaklanmasına dönüştü. O da ülkeyi terkederek cumhurbaşkanlığını Haşim Al-Attasi'ye bıraktı. O da Sabri el-Aseli'yi yeni bir hükümet kurmakla görevlendirdi. Yine 1954 yılında milletvekili seçimleri yapıldı. Bu seçimler sonucunda yeni toplumsal kesimler yönetime gelirken Sosyalist Arap Baas Partisi 18 sandalye, Halid el-Azm grubu 38 sandalye aldı. Ardından Faris el-Huri hükümeti kurmakla görevlendirildi¹³⁵. Ancak o da 7.Şubat 1955'te istifa etti. Bunun üzerine Sabri el-Aseli yeni bir hükümet kurmakla görevlendirildi. Suriye'de 1954 yılında Edib Eş-Şişekli rejiminin yıkılması ilerici grupların Suriye'de karar oluşturma mekanizmalarını devralmasını sağladı. O dönemde Ulusal Birlik Hükümeti olarak adlandırılan yönetim bu itibarla 1954-1958 yılları arasında Suriye'yi yönetirken bu hükümet en güçlülere ve en düzenlilere Baasçılar olan milliyetçi öğeler içermekteydi¹³⁶.

Suriye Temsilciler Meclisi 15 Ağustos 1955 tarihinde Cumhurbaşkanı Haşim El-Attasi'nin görev süresi daha dolmadan Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılacağını ilan etti. Bu seçim Şükrü el-Kuvvetli'nin Cumhurbaşkanı seçilmesiyle sonuçlandı. El-Kuvvetli 1958 yılına kadar bu görevde kaldıktan sonra 22 Şubat 1958 tarihinde Suriye-Mısır Birliği'nin kurulmasıyla birlikte başkan Cemal Abdunnasır lehine çekildi. Böylece o dönemde Suriye, *Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kuzey Bölgesi* haline geldi.

¹³⁴ Rıdvan, *age*, s. 142

¹³⁵ Saad Esad Cuma, *Al-Hukümeti's-Suriye fî Karni'l-İşrîn*, Şam 2001, s. 58

¹³⁶ Husam Ratib el Hassun, *Al-Vehde's-Suriye-el-Mısıryye ve Esbabu'l-İnfisal 1958-1961, c.I*, Kültür Bakanlığı, Şam 2011, s. 60-61

Suriye-Mısır Birliği, ayrılmanın gerçekleştiği 28 Eylül 1961 tarihine kadar sürdü. Birlik döneminde Suriye’de bir dizi iktisadi ve içtimai değişiklik yaşandı. Bunlardan en önemlisi sosyalist yöntemlerin yanı sıra tarım ve sanayi alanlarında büyük mülkiyetlerin kamulaştırılması siyasetinin uygulanmasına yönelik uğraşlardı¹³⁷.

2.3. 1954 – 1961 Yılları Arası Türkiye’nin Ortadoğu Siyaseti

1954-1961 yılları arasında Türkiye’nin Ortadoğu siyaseti, Arap ülkeleri üzerinde hegemonyayı güvenceye almak için Arap ülkelerini bağlamaya çalıştığı emperyalist pakt ve projelere katılım şeklinde ortaya çıktı.

18 Şubat 1952’de Kuzey Atlantik Paketi NATO’ya¹³⁸ katılmasından sonra Türkiye bu kez Mayıs 1954’te Pakistan ile Doğu Asya (CENTO) olarak adlandırılan yapı çerçevesinde Pakistan ile ittifak antlaşması imzalama yoluna gitti¹³⁹. 12 Ocak 1955’te ise Irak ve Türkiye hükümetleri ortak bir bildiri yayımlayarak iki taraf arasında Bağdat Paketi adıyla siyasi, iktisadi ve askeri işbirliği anlaşması yapıldığını ilan etti. Ardından her iki ülke diğer bazı Arap ülkelerini anlaşmaya katmaya çalışmaya başladı¹⁴⁰. Antlaşmanın imzalanmasından iki gün sonra Türkiye Başbakanı Adnan Menderes 14 Ocak 1955’te Suriye’yi Pakta katılmaya davet etmek üzere Şam’a hızlı ve ani bir ziyaret düzenledi¹⁴¹. Böylece söz konusu Türkiye-Irak Antlaşmasına katılması için Suriye’ye baskı uygulamaya çalıştı. Ancak Menderes’in ziyareti Suriye kamuoyunda olumsuz bir etki yarattı ve Suriye’de geniş çaplı gösteriler yapıldı. Gösterilerde Suriye’nin söz konusu antlaşmaya katılmaması ve Türkiye Başbakanının Suriye’yi terketmesi istenirken Suriye’de bu gösterilerde çok sayıda kişi yaşamını kaybetti¹⁴². 24 Şubat 1955’te Bağdat Paketi olarak bilinen oluşum Türkiye ve Amerika Birleşik Devletlerinin büyük desteği ve İngiltere ve Irak’ın katılımıyla ortaya çıktı. Pakttan amaç Sovyetler Birliği’ne ağır bir darbe indirmek ve Türkiye, İngiltere ve Irak

¹³⁷ Münir Al-Hamiş, *Tatavvura’l-İktisadu’s-Suri’l-Hadis*, Daru’l-Cil, Şam 1983, s. 186 ve Al Hassun, *age*, s. 276-277

¹³⁸ Nureddin, *age*, s. 195

¹³⁹ Mustafa Nasif, “Al-Ahlaf ve’t-Tekelutat fi’s-Siyasiye’l-Alemiyye”, *Alama’l-Maariife Dergisi VII*, Ulusal Kültür Sanat Edebiyat Kurulu, Kuveyt 1978, s. 43-44

¹⁴⁰ Al Hassun, *age*, s. 45

¹⁴¹ Menderes’in Suriye topraklarına ulaşması üzerine Suriye yönetimi acilen Türk heyetinin topraklarından geçiyor olmasının kendisi için sürpriz olduğunu açıklama yoluna gitti. Başbakan Faris el-Huri Suriye’nin tarafsız kalacağını, hem Türkiye hem de Suriye ile uzun sınırları olduğunu ve her iki ülkeyle iyi komşuluk ilişkilerine önem verdiğini açıkladı. Bkz. Velid el-Muallim, *age*, s. 180

¹⁴² Pier Bodogova, *A’s-Siraa fi Suriye Letadimu’l-İstiklaa’l-Vatani 1945-1966*, (Arapçaya çev. Macid Alaeddin ve Enis el-Metni, Al-Sabah Yayınları, Şam 1987, s. 88

gibi bazı ülkelerin Arap dünyası üzerindeki hegemonyasını pekiştirmektir¹⁴³. Pakt kurulunca İran da Pakta katıldı. Suriye de böylece Pakta çekilmek üzere çekim ve rekabet odağı haline geldi. Böylece Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye bunu gerçekleştirmek amacıyla Suriye'ye baskı uygulamaya başladı. Ancak Suriye hükümeti Bağdat Paktı'na katılmayı reddederek Paktı, Arap ulusal çıkarlarına yöneltilmiş ve yüksek Arap menfaatlerine zarar veren bir antlaşma olarak değerlendirdi¹⁴⁴.

26 Şubat 1955'te Mısır İrşat Bakanı Salah Salim Şam'a gelerek Bağdat Paktı'nın yerini alacak ve Arapların baş düşmanları İsrail'e göğüs germesini sağlayacak bir Arap Paktı kurulması gerektiğini açıkladı. 2 Mart 1955'te Şam'da ikinci bir Suriye-Mısır Bildirisi yayımlandı. Daha sonra 5 Mart 1955'te Suudi Arabistan da bu bildiriye kabul ederek katıldı. Suudi Arabistan'ın katılmasıyla birlikte Üçlü Bildiri yayımlandı. Ancak bu bildirinin yayımlanmasından sonra Türkiye hükümeti 3 Mart 1955'te Suriye hükümetine bir Nota verdi. Notada şöyle deniyordu: *"Suriye-Mısır Antlaşması Türkiye'yi Arap ülkeleriyle bağdaştırmaktadır. Buna karşılık Türkiye-Irak Antlaşması Irak'ı herhangi bir Sovyet saldırısına karşı kullanmayı ve hazırlamayı hedeflemektedir. Türkiye hükümeti herhangi bir İsrail saldırısına karşı Türkiye ve Irak'ın potansiyellerini ortaya koyan bu Pakt olmasa Suriye'nin birkaç gün içinde siyasi haritadan silinmesinin mümkün olduğu kanaatini taşımaktadır. Türkiye hükümeti bu antlaşmanın Suriye tarafından gerçekleştirilmesi durumunda komşu Suriye'ye yönelik siyaset ve tutumlarını yeniden gözden geçirecektir ki bu durum Türkiye'yi bu eylemi kendisine yöneltilmiş bir eylem saymaya itmektedir"*¹⁴⁵.

Suriye'ye yönelik baskıları artırmak üzere Türkiye ve Irak 20 Mart 1955 tarihinde birliklerini Suriye sınırlarına yığdı. Türkiye hükümeti de Suriye'ye üç Nota göndererek Suriye hükümetinin faaliyetlerini Türkiye karşıtı faaliyetler olarak değerlendirdi. Suriye'den Mısır'dan uzak durmasını ve onunla herhangi bir birlik kurmaktan kaçınmasını isteyen Türkiye, Suriye'nin, Irak-Türkiye Antlaşmasına katılmasını istedi¹⁴⁶.

Suriye hükümeti 22 Mart 1955 tarihinde Türkiye hükümetine bir kınama Notası göndermek suretiyle karşılık vermiş olsa da Türkiye Suriye'nin Notasını teslim almayı

¹⁴³ Muhammed Haseneyn Heykel, *Muellefatu Suveys*, al Ahram Tercüme ve Yayıncılık, Kahire 1992 s. 40, Ve Gassan Muhammed Reşad Haddad. *age*, s. 78

¹⁴⁴ Bodogova. *age*, s. 92

¹⁴⁵ Al-Azm. *age*, s. 469

¹⁴⁶ Muhammed Hamdi Salih el Caferi, *Nuri As-Said ve Britaniye Khilaf am Vifak*, Dar Al-Avail, Şam 2005, s. 174 -175 ve Velid Muallim, *age*, s. 188

reddederek Suriye'ye yönelik tehditlerinin tonunu yükseltme yoluna gitti. 18 Nisan 1958 tarihinde ise Suriye Hindistan, Mısır, Burma ve Sri Lanka hükümetlerinin çağrısı üzerine Endonezya'da düzenlenen *Bandong Zirvesine* Asya ve Afrika devletleri ile birlikte katıldı. Bu zirve daha sonraları olumlu yandaşlık ya da *Bağlantısızlar Hareketinin* kurulmasına zemin oluşturdu¹⁴⁷.

Sovyetler Birliği'nin bu krizde devreye girmesi ve Suriye'nin yanında durması Türkiye'nin tehditleri karşısında destek bulmasını ve bu şekilde Bağdat Paktı ülkelerinin uyguladığı baskı çemberinden çıkmasını sağladı¹⁴⁸.

Buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri'nin yanı sıra bazı Batılı ülkeler o dönemde emperyalist Batılı ülkeleri destekleyici bir siyaset izleyen ve bu siyasetini Bağdat Paktıyla ortaya koyan Türkiye ile işbirliği yapmak suretiyle gelecekte İsrail'in de içinde yer almasına ve daha sonra başka paktlara da girmesine zemin hazırlamak üzere Arap olmayan bazı tarafları bazı Arap ülkeleri tek bir savunma pakti içerisinde bir araya getirmek istedi. Bununla yapılmak istenen şey bir yandan Arap ülkelerini çatışma ve bölünmüşlük durumunda tutmak, bir yandan da Sovyetler Birliği'ne ve milliyetçi bir yol izleyen Arap ülkelere destek siyasetine karşı durmaktır.

1956 yılında Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdunnasır Süveyş Kanalı'nın millileştirildiğini açıklayarak Ortadoğu bölgesindeki Amerikan ve Batı çıkarlarına ağır bir darbe indirmiş oldu. Buna karşılık Fransa ve İngiltere İsrail'e katılmak suretiyle Mısır'ın bu adımına karşılık vererek Mısır'a savaş ilan etti. Böylece bu üç ülke 29 Ekim 1956'da Mısır'a karşı üçlü saldırıya katıldı. Bu şekilde İsrail, İngiliz ve Fransız birliklerinin desteğiyle Gazze Şeridi ve Sina'yı işgal etti¹⁴⁹.

İşte üçlü saldırı Türkiye açısından Batı ve İsrail yanlısı siyaset ve tutumlarında biraz ılımlılığını sergilemesi için bir fırsat niteliğinde oldu. Türkiye bunun bir ifadesi olarak 26 Kasım 1956'da Tel-Aviv Büyükelçisini geri çekerek diplomatik ilişkilerini ikinci kâtip düzeyine indirdi. Bu adımın atılmasının ana nedeni söz konusu devletlerin Mısır'a saldırmasından rahatsızlık duyan Türk kamuoyunun baskısıydı¹⁵⁰.

Ancak buna rağmen Türkiye bu adımı İsrail ile ilişkileri kesmekle bağlantılandırmadı. Türk Dışişleri Bakanlığı Büyükelçinin geri çağrılmasının söz

¹⁴⁷ Ghassan Muhammed Reşad Haddad, *age*, s. 78

¹⁴⁸ Seyl, *age*, s. 306

¹⁴⁹ Jozef el-Khuri Tauk, *Atlasa'l-Hurubu'l-Arabiyya'l-İsrailiyye 1948-1973*, Dar Nobliss, Beyrut 2002, s. 117-118

¹⁵⁰ Muhammed Nureddin, *age*, s. 196, ve - Filip Robins, *Türkiye ve 'Ş-Şarku'l-Avsad*, (çev. Mihail Necm Huri), Kurtuba Yayınevi, İstanbul 1993, s. 96-102

konusu saldırıyla bir bağlantısı bulunmadığını açıklayarak buna gerekçe olarak Filistin davasının çözülmemesini gösterdi ve bu durumun -kendi ifadesiyle- yakın doğu bölgesinde istikrarsızlık nedeni olduğunu belirtti. Bakanlık elçinin Tel Aviv'den bu nedenle ve soruna adil ve nihai bir çözüm bulununcaya değin görev yerine dönmek üzere geri çağırılmış olduğunu da vurguladı. Türkiye kararını Filistin sorununa bağlamakla ve Mısır'a yönelik üçlü saldırıya bağlamamakla kalmadı, Türkiye'nin Tel Aviv büyükelçisi bu kararın İsrail'e yöneltilmiş bir karar olmadığını, hükümetinin iki ülke arasındaki dostluk ve ticaret ilişkilerine zarar vermek istemediğini vurgulamış olmaktadır¹⁵¹.

Mısır'a yönelik üçlü saldırı sırasında Sovyetler Birliği bütün ağırlığıyla Mısır'ın yanında durarak saldırgan devletleri uyardı. Bu durum saldırgan devletlerin çekilerek Arapların en güçlü ve en büyük müttefikleri saymasından sonra Sovyetlerin bölgedeki nüfuzunun güç kazanmasına neden oldu. Bu da Amerika Birleşik Devletlerini kaygılandırdı. Bunun sonucunda Ortadoğu'da boşluğun Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri tarafından doldurulması ve Sovyetler Birliği ile ifadesini bulan Komünizm tehlikesine karşı Ortadoğu ülkelerinin ekonomik olarak güçlendirilmesi için 15 Temmuz 1958'de *Eisenhower Doktrini* ortaya atmak suretiyle Ortadoğu'daki nüfuzunu artırmaya çalıştı¹⁵². Türkiye beklemeksizin *Eisenhower Doktrini* projesini desteklediğini açıkladı. Buna karşılık Suriye hem ABD Doktrinini hem de bu doktrine destek veren devletleri kınama yoluna gitti. Suriye hükümeti Eisenhower projesine karşı şiddetle dururken hiçbir büyük devletin ya da uluslararası paktın Ortadoğu ülkelerinin işlerine karışmasını kabul etmediğini bildirdi¹⁵³.

Türkiye'nin Arap karşıtı siyasetleri ellili yıllar boyunca sürdü. Bu siyasetlerin en dikkat çekici olanı Cezayir'in Fransız emperyalizminden bağımsızlığını kazanması karşısında Ankara'nın izlediği tutum olsa gerek. 13 Şubat 1957'de Türkiye BM'yi Cezayir halkının kendi kaderini tayin etmesini kabul etmeye çağırarak bir karardan yana oy kullanmaya yanaşmadı. Buna karşılık kaderini belirleme ve bağımsızlığın geçmediği başka bir karardan yan oy kullandı. Cezayir'in bağımsızlığına yönelik bu tutum Arap

¹⁵¹ Muhammed Nureddin, *A'sh Şarku'l-Avsad fi's-Siyasa't-Türkiyye*, Beyrut 1991, s. 120-121, ve Şahhade Muse, *Al-Alakatu İsrail ma Duvelu'l-Alem 1967-1973*, Filistin Kurtuluş Örgütü Araştırma Merkezi, Filistin Kitapları Dizisi 33, Kahire 1971, s. 369

¹⁵² Antuvan Murad, *Kesat ve Tarihu'l-Hadaratu'l-Arabiyye* Suriye, Editö Greps, Beyrut 1998-1999. s. 99 ve Al-Hassun, *age*, s. 54-55

¹⁵³ Bodogova, *age*, s. 117, ve Gassan Muhammed Reşad Haddad, *age*, s. 90

dünyasında büyük rahatsızlığa neden oldu. Özellikle Suriye’de büyük rahatsızlık yaratan bu tutum genel olarak Arap-Türk ilişkilerini temelden etkileye geldi¹⁵⁴.

Böylece Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye desteğini alarak Ortadoğu’da dayatmaya çalıştığı paktlaşma siyaseti ellili yıllar boyunca Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerginlik yaratırken Arap ve birlikçi akımın yükselmesiyle birlikte çatışma eğilimi öne çıktı. Türkiye NATO ve İsrail’e bağlanarak Arap ülkeleri karşısı Batı eğilimli ve bazı Arap ülkelerini Arap çerçevesinin dışına çekmeye çalışan bir ittifak kurmaya çalışırken bu durum Suriye’nin kendi bakış açısına göre güven duyulmayacak bir güce dönüşen Türkiye’den kaygılanmasına ve onunla bir türlü sıkı ilişkiler kurmaya cesaret edememesine neden oldu.

2.4. 1954 - 1961 Arası Türkiye - Suriye İlişkileri

2.4.1. 1957 Yılında Suriye ve Türkiye Arasında Yaşanan Kriz

Türkiye Mısır’ı hedef alan 1956 yılı üçlü saldırısından sonra İsrail ile sıkı ilişkilerini sürdürdü. Aralarındaki o ilişkiyi sürdürmek için Türkiye 1957 yılı yazında yani üçlü saldırının üzerinden henüz birkaç ay geçmeden güney sınırlarında Suriye ile yaşanan gerginlikte ana taraflardan biriydi. 1957 yılı baharından itibaren Amerikan-Sovyet kutuplaşması Ortadoğu’da daha keskin bir hal almaya başladı. Moskova ve Şam arasında sıkı yakınlaşma ve işbirliği açısından iktisadi ve askeri alanlarda yeni bir dönem başladı. Washington ise bunu Orta Doğu’daki istikrara yönelmiş bir tehdit saydı.

Doğal olarak diğer Batı müttefikleri (özellikle de Ürdün ve Irak) gibi Suriye - Sovyet yakınlaşmasından en çok kaygı duyan ülkelerdendi¹⁵⁵.

Bu yüzden Amerika Birleşik Devletleri Türkiye’yi Lübnan, Ürdün ve Irak’la işbirliği yaparak Suriye’ye karşı askeri bir eyleme girişmesi için kışkırtma yoluna gitti. Saldırıya katılacak ülkelere askeri yardım sunmayı vadeden Amerika Birleşik Devletleri deniz ve hava filosunu bu ülkelerin hizmetine soktu. Bu adımların ilki Amerikan altıncı filosunun Suriye sahillerine doğru yola çıkarılması oldu. ABD Başkanı Eisenhower “Suriye’nin saldırısı”na uğrayacak devletlere destek sözü verdi¹⁵⁶.

Amerika’nın attığı bu adıma paralel olarak Türkiye 50 bini aşkın askeri birliklerini Suriye sınırı boyunca yığdı. Bu arada Suriye’ye yönelik saldırıya katılacak savaş uçakları için de bir dizi havaalanı inşa etmeye başladı. Amerika Birleşik

¹⁵⁴ Muhammed Nureddin, *Türkiye Al-Cumhuriye’l-Haira*, s. 197

¹⁵⁵ Muhammed Nureddin, *age*, s. 196-197

¹⁵⁶ Peter Mangolid, *Tadahhulu’d-Duvalu’l-Uzma fi’ş-Şarki’l-Avsud*, (Çev. Edib Şiş), Dar Tlas, 2. Baskı, Şam 1994, s. 269, Ayrıca bakınız Mehmet Gönlübol ve arkadaşları, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara 1996

Devletleri ise beklemeksizin askeri cephane ve teçhizat yüklü savaş gemilerini Türk limanlarına göndermeye başladı¹⁵⁷.

Türkiye ve Amerikan Birleşik Devletleri bu eylemle Suriye Devlet Başkanı Şükrü Kuvvetli rejimini devirerek yerine kendilerine bağlı ve Ortadoğu'da Türk, Batı ve Amerikan çıkarlarına yönelik tehdit oluşturmayacak, doğal olarak da İsrail'e karşı tehdit oluşturmayacak ve Sovyetlerin Suriye'ye nüfuzunun yayılmasını önleyecek bir rejim geçirmek istedi¹⁵⁸.

1957 yılının Eylül ayından itibaren Türkiye ile Suriye arasındaki gerilim büyüyerek iki ülke arasındaki kriz askeri sürtüşmeye dönüşerek sınırın her iki yanında karşılıklı olarak ateş açıldı¹⁵⁹. Ancak Suriye'ye girip boyun eğdirmeye yönelik Türk - Amerikan planı başarısız oldu ve kriz Kasım 1957 sonlarında Türkiye'nin birliklerini Suriye sınırı üzerindeki ileri mevzilerinden çekmesiyle son buldu¹⁶⁰.

Sovyetler Birliği krizde Suriye'nin yanında yer alarak Türkiye hükümetine 13 Eylül 1957 tarihinde bir mesaj göndererek Suriye'ye karşı saldırıya geçmemesi konusunda uyardı. Suriye ile anlaşmazlığın sadece Ortadoğu ile sınırlı kalmayacağı tehdidinde bulunan Sovyetler Birliği 19 Eylül 1957'de bir deniz filosunu Suriye'nin sahil kenti Lazkiye'ye gönderdi. Suriye askeri güçleri ile ortak bir tatbikat gerçekleştirerek¹⁶¹. Suriye ordusunun silah ve teçhizat ihtiyacını makul fiyatlarla ve siyasi koşullar olmaksızın karşılamaya hazır olduğunu bildirdi ve Suriye'ye ekonomik yardım sunma arzusunı dile getirdi¹⁶².

Buna ek olarak Mısır'ın Suriye ile dayanışma içinde olması ve yine Lazkiye limanı yoluyla 13 Ekim 1957 tarihinde askeri birlikler göndermesi ve 1955'teki Suriye-Mısır ortak savunma antlaşmasını yürürlüğe geçirmesi Türkiye'nin Suriye'ye yönelik askeri planında geri adım atmasına yol açtı. Bu arada Suudi Arabistan da Suriye ile dayanışma içinde oldu. Suudi Arabistan kralı Suud bin Abdulaziz krizi bitirmek için girişim başlattı. Ürdün ve Lübnan'ı ziyaret ettikten sonra 8 Haziran 1957'de Şam'a

¹⁵⁷ Antuvan Murad, *age*, s. 100, Ayrıca Bodogova. *age*, s. 119, Ayrıca , Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi I*, İstanbul 2003, ayrıca Oral Sander, *Siyasi Tarih II*, 1918-1994, Ankara 2003

¹⁵⁸ Ahmed Abdel-Rahim Mustafa, *ABD ve Al-Maşrik Al-Arabi*, Dünya Bilgi Dergisi, Kuveyt Kültür Sanat ve Edebiyat Ulusal Konseyi No 4, Kuveyt 1978, s. 140-141.

¹⁶⁰ Filip Robins, *age*, s. 121

¹⁶¹ Beşur, *age*, s. 434

¹⁶² Seyl, *age*, s. 392

ulaştı ve Suriye'nin yanında olduğunu ilan etti. Öte yandan Arap Ülkeleri Topluluğu da Suriye ile dayanışma içinde olduğunu açıkladı¹⁶³.

Suriye hükümetinin 8 Ekim 1957'de Türkiye'nin Suriye'ye yönelik tehdidi nedeniyle Türkiye'ye protesto notası vermesine rağmen Türkiye Suriye'deki rejimi devirmeye ve Suriye'yi Türkiye'nin uluslararası ve bölgesel ittifaklarının içine çekmeye yönelik girişimlerini sürdürdü. Bunun sonucunda Suriye 18 Ekim 1957 tarihinde BM Genel Kuruluna şikayet sunarak Türkiye'yi Suriye'yi tehdit etmekle ve dünya barışını tehlikeye atmakla suçladı. Ancak bu şikayetten herhangi bir sonuç çıkmadı¹⁶⁴. Buna rağmen Türkiye Suriye'ye yönelik tehditlerini sürdürdü. 31 Ekim – 2 Kasım 1957 tarihleri arasında büyük bir kara ve deniz tatbikatı gerçekleştireceğini ilan etti. Bu arada Suriye ile olan sınırı üzerinde Suriye'ye karşı bir dizi askeri eylem gerçekleştirdi. Türk savaş uçakları Suriye'nin hava sahasını ihlal ederken Türkiye'nin Suriye'ye yönelik siyaseti 1958 yılında Mısır ile kurulan birliğe değin devam etti ki bu birliğin kuruluş gerekçelerinden biri de Türkiye'nin Suriye'ye karşı gittikçe artan tehditlerine karşı koymaktı¹⁶⁵.

Görüldüğü gibi, Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gerginliğin esası, iki kutuplu Soğuk Savaş döneminin ideolojik yansımalarına dayanmaktadır. Esasta iki ülke arasında halledilemeyecek hiçbir mesele yoktur. Bugüne kadar süren gergin ve birbirine karşı güvensiz ilişkilerin temelinde, imi ülkenin farklı siyasi ve askeri paktlarda yer almasından kaynaklanmaktadır.

2.4.2. 1958-1961 Yılları Arasında Suriye-Mısır Birleşmesi Konusunda Türkiye'nin Takındığı Tutum

Uluslararası, bölgesel ve Araplar arası gelişmelerin yanı sıra iki ülke arasındaki birliğin kurulmasından önceki dönemde Suriye ve Mısır'daki iç gelişmeler iki ülkenin birbirine yaklaşmasında ve aralarındaki ilişkilerin gelişmesinde büyük etkisi vardı. Bu aynı zamanda 1958 yılında gerçekleşen Suriye-Mısır birliğinin gerçekleşmesi için zemin oluşturdu. Bu dönemde Suriye'de istikrarsız bir siyasi durum vardı. Kendisini çevreleyen ülkelerden özellikle de Türkiye'den, genellikle de Amerika Birleşik Devletlerinin başını çektiği kapitalist blok ülkelerinden gelen tehditlerle karşı karşıya kaldı. Bu durum Mısır ile Suriye arasında birlik kararının erken ilan edilmesine neden oldu. 22 Şubat 1958 tarihinde Suriye Devlet Başkanı Şükrü Kuvvetli yönetimden

¹⁶³ Peter Mangolid, *age*, s. 269

¹⁶⁴ Al-Muallim, *age*, s. 125

¹⁶⁵ Bodogova, *age*, s. 128

başkan Cemal Abdunnasır lehine çekilince Cemal Abdunnasır *Birleşik Arap Cumhuriyeti* Cumhurbaşkanı oldu. Böylece iki ülke tarihinde 28 Eylül 1961’de birliğin bozulduğu tarihe kadar süren *Mısır - Suriye Birliği* kurulmuş oldu¹⁶⁶.

Birleşik Arap Cumhuriyeti ulusal ve kurtuluşçu bir dış siyaset izlemeye, Arap milletinin kurtuluş ve birlik hedeflerine bağlı kalmaya ve sosyalist dayanışma toplumunu kurmaya özen gösterdi. Arap ulusuna ve potansiyellerine olan inancını yenileyerek Filistin davasına verdiği desteği vurguladı ve İsrail’e destek veren Batılı ülkeleri kınadı. Devlet Başkanı Cemal Abdunnasır dış siyasetinin değişmezlerine vurgu yaparak bunları *olumlu tarafsızlık, bölgede ve bölge dışında kutupların yanı sıra askeri üslerin oluşmasına karşı çıkmak ve emperyalist paktlara karşı çıkmak* şeklinde açıkladı.

Suriye-Mısır Birliğinin kurulmasına yönelik Araplar arası bölgesel ve uluslararası tutumlar farklı oldu. Arap halkı bütün Arap ülkelerinde bu adımı memnuniyetle ve destek gösterileriyle olumlu karşılarken Arap yönetimlerinin resmi tutumlarının bu ülke halklarının tutumlarından farklılık gösterdiği gözlemlendi. Irak hükümeti Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni tanımaya yanaşmazken Lübnan ve Ürdün gibi bazı hükümetler destek gösterilerini engellemek için sıkı önlemler aldı¹⁶⁷. Bu arada 1958’de Ürdün ile Irak arasında *Haşimi Birliği* kurulduğu ilan edildi. Bu adım söz konusu birliğe karşı bir tepki olarak ve sonuçsuz bırakmak üzere gelirken Irak birliğin kurulmasına karşı, bu birliği yıkmaya ve devrimci Cemal Abdunnasır rejimini yıkmaya çalışacak gerici bir Arap ittifakı oluşturmak amacıyla başka Arap ülkelerini de Haşimi Birliğine sokmaya çalıştı¹⁶⁸.

Birliğe yönelik uluslararası tepkilerde de farklılık gözlemlendi. Sovyetler Birliği söz konusu Arap birlik adımını olumlu karşılarken birlik devletini tanıyıp ona destek vermeye hazır olduğunu bildirdi. Amerika Birleşik Devletleri de görünürde bunu olumlu karşılayıp tanırken Suriye’nin Komünizm tehlikesinden kurtarılması olarak değerlendirdi. Bu arada İngiltere ve Fransa birliği tanısa da Avrupa ülkelerinin birliğe yönelik tutumlarında farklılık gözlemlendi¹⁶⁹. Türkiye ise Suriye-Mısır birliğinin kurulmasından işkillendi ve daha ilan edilmeden yıkmaya çalıştı. 1958 yılında birlik devletinin ilanından önce İstanbul’da Suriye’nin siyasetlerine itiraz eden bütün

¹⁶⁶ Al-Hassun, *age*, s. 58

¹⁶⁷ Naci Abdunnebi Bizzi, *Suriye Serah’l-Astektap*, Ortadoğu Olayları ve Suriye’deki Olaylara Yönelik Uluslararası Müdahalelerin Araştırılıp Tahlil Edilmesi, (1917 - 1973) Daru İbnularabi, Şam, 1996, s. 305

¹⁶⁸ Al-Caferi, *age*, s. 162-163

¹⁶⁹ Bodogova, *age*, s. 146-147

lkelerden katılımcıların katılımıyla bir konferans düzenlendi. Bu lkeler Suriye’de mevcut rejimi devirmeye çalışma kararı aldı. Konferans bu rolü Irak’a vererek bu görevi yerine getirmesi için gerekli olan her türlü desteği sağlama sözü verdi¹⁷⁰.

27 Ocak 1958 tarihinden itibaren Türkiye’nin askeri yığınakları Suriye’nin kuzey sınırları ile güneybatı sınırları boyunca konuşlanmaya başladı. Söz konusu birlikler Suriye’ye karşı kışkırtıcı eylemlerde bulunmaya başladı. Bu arada bazı Türk gazetelerinin yanı sıra bazı Türk yöneticiler de Suriye’ye saldırmaya başladı. Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ülkesinin birliğin kurulmasından rahatsızlık duyduğunu aıkladı¹⁷¹.

Mısır - Suriye birliğinin 22 şubat 1958’de Türkiye hükümeti topraklarına sürülmüş olan Suriyelileri birlik devlerini yıkmayı hedef alan eylemlerde bulunmaları için cesaretlendirmeye çalıştı. Böylece komplocular Suriye, Ürdün, İsrail ve Türkiye’den bu devleti yıkmak için harekete geçti. Bunlar bu hedefi gerçekleştirmek için Türkiye hkmetinden ve Amerika Birleşik Devletleri’nin yanı sıra bazı gerici Arap devletlerinden destek almaya bařladı¹⁷².

Suriye - Mısır Birliğinin ilan edilmesi zerine Türk siyasi ve askeri çevreleri çalkalandı. Türk gazeteleri Ortadoğu’daki çalkantıların ve siyasi istikrarsızlıkların sorumluluğunu Suriye’ye yükledi. Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ülkesinin birliğe yönelik tutumunu dile getirerek kuruluşundan duyduğu rahatsızlığı ifade etti. Bunun olumsuz yönlerini de dile getiren Menderes Suriye’yi Mısır’ın yanı sıra diğer Arap lkeleri ile birliğe atılmasının sonuçları konusunda uyardı. Aynı şeklide ülkesinin güney sınırlarında güçlü ve büyük bir ülkenin bulunmasından dolayı kötümserliğini ifade etti. Ancak buna rağmen Türkiye 25 şubat 1958’de erken davranıp birliğin kuruluşundan duyduğu memnuniyeti dile getiren Amerika Birleşik Devletleri’nin tutumunu anladıktan sonra birliği tanıdı¹⁷³.

Birleşik Arap Cumhuriyeti hükümetinin kuzey bölgesi olarak ilan edilen Suriye’de Tarım Reformu Kanunun Suriye toprakları içerisindeki Türk arazi sahipleri ve burjuvaziye uygulanması Türk hkmetini fkelenirdi. Bunun sonucunda Türkiye Suriye sınırını kapatarak Türkiye’deki Suriyeli arazi sahiplerine karşı katı baskı uygulamaları başlattı. Hem tarım topraklarına el koydu hem de Suriyeli çiftçilerin sahip

¹⁷⁰ Alcaferi, *age*, s. 118

¹⁷¹ Bodogova. *age*, s. 144

¹⁷² Naci Abdunnebi Bizzi, *age*, s. 305

¹⁷³ Enver Ziya, *Adnan Menderes Siyeset* Ankara, 1. Baskı, 1985, s. 45 - 47.

olduğu sınırdaki topraklardan kovdu. Aynı şekilde toprak sahiplerinin sınırın Türkiye tarafına geçişlerini yasakladı¹⁷⁴.

Suriye - Mısır Birliği süresince Türkiye - Suriye ilişkileri gergin ve olumsuz bir seyir izledi. Çünkü Türkiye söz konusu birliği kendisine yöneltmiş tehlikeli bir tehdit olarak algıladı. Özellikle Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Sovyetleri Birliği ile ilişkilerinin iyi olması, Türkiye'nin Sovyetler ile ilişkilerinin de olumsuz, gergin ve düşmanca olması nedeniyle Türkiye bu dönemde var gücüyle Suriye'yi zayıflatmaya ve tehdit etmeye, Mısır ile bağlantısını koparmaya ve Sovyetlerden ayırmaya çalıştı. Bununla birlikte Türkiye Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin izlediği ve kendi çıkarlarına uygun gördüğü siyasete bağlı kaldı. Ancak tek derdi Filistin davası ve bağımsız Suriye'nin mevcudiyetini tehdit eden İsrail'in emellerini durdurmak olan Suriye'nin çıkarını görmezden geldi.

Bu dönemi şöyle özetleyebiliriz:

1 - Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde emperyalist Batılı paktlara katılması bir ön karakol ve Batı bloğunun askeri uzantısı niteliğindeydi. Bu durum Türkiye'nin bakış açısına göre Türkiye'nin bölgedeki güney sınırlarında Sovyet emellerine karşı bir denge unsuru ve Ortadoğu bölgesinde bir müttefik oluşturmaktaydı. Türkiye bu siyaseti sürdürmekteydi. Başta Suriye olmak üzere Arap milliyetçileri bunu kendilerine karşı ve İsrail siyasetine hizmet eden bir durum olarak değerlendirdi.

2 - Türkiye bu dönemde Ortadoğu siyaseti bağlamında başarısızlığa uğradı. Türkiye ve Amerika'nın gerici Arap ülkeleri ile kurduğu ittifaklar Suriye halkının ulusal ve milliyetçi dayanışmasını artırmaktan ve Suriye - Sovyet dostluğunu derinleştirerek Mısır ile birleşme eğilimini pekiştirmekten başka bir işe yaramamıştır.

3 - 1954 - 1958 yılları arasındaki dönemde Suriye'ye yönelik Türk siyaseti Suriye - Türkiye ilişkilerinin sarsılmasına ve siyasi düşmanlık düzeyine ulaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin Suriye - Mısır Birliğinin kurulmasını olumlu karşılamaması olağan bir durumdu. Nitekim bu devleti tanımayı yeni devletin (Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin) özellikle Suriye'de Komünizmin sızmasına karşı alacağı önlemlere bağlamıştır. İki ülke arasındaki kötü ilişkilerin bir sonucu olarak bunun ekonomik ilişkilere olumsuz yansımaları oldu. Bu yüzden bu dönemde herhangi bir ticari ilişki ya da değişim gözlenmemektedir.

¹⁷⁴ Moshe Ma'oz and Avner Yaniv, *Syria under Assad*, London, Sydney, the Gustav Heinemann Institute of Middle Eastern Studies, University of Haifa, 1986, s. 93-94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1961 – 1966 YILLARI ARASINDA SURİYE – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

3.1. 1961 – 1966 Yılları arasındaki, Türkiye ve Suriye Arasındaki Siyasi Gelişmeler

3.1.1. Türkiye’deki Siyasi Gelişmeler

Türkiye’de 1950–1960 yılları arasında, on yıl süren Adnan Menderes dönemi, Modern Türkiye tarihinde ilk defa vuku bulan askeri bir inkılapla acı bir şekilde son buldu. Darbe sonucu, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Hükümet Başkanı Adnan Menderes ve Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan ve bütün Bakanlar ve Demokrat Partiden 300 kadar Milletvekili tutuklandılar. Ordudaki bir kısım gen subaylar, Menderes’in Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyet ilkelerini ve laikliği yıktığını ve generallerin gerekçesiz olarak hükümete müsamaha gösterdiğini ileri sürerek ihtilal için teşkilatlandılar ve 27 Mayıs 1960’ta idareyi ele aldılar. Bunun üzerine Milli Birlik Komitesi, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel Komutasında kuruldu ve 15 Ekim 1961 tarihinde yapılacak seçimlere kadar Cumhurbaşkanı ve Hükümet Başkanı oldu.¹⁷⁵.

Seçimler yapıldıktan sonra, Cumhuriyet Halk Partisinin oyların %36,7’ini aldığı görüldü ve parlamentoda, 173 sandalye kazandı. Adalet Partisi ise, oyların %34,4’ünü elde etti ve 158 sandalye kazandı. İsmet İnönü de, Hükümetin teşkili ile görevlendirildi. Kendi partisi ile Adalet Partisi arasındaki, geçici Hükümet şekli üzerinde görüşmelerden sonra, 27 Ekimde, inkılabın lideri General Cemal Gürsel, ikinci yeni Cumhuriyet için Cumhurbaşkanı seçildi. (1960 – 1966)¹⁷⁶.

Ordu iktidarı, 1961’de sivillere geri verdi. Menderes’in tabilerinden muhafazakar olanlar, yeni bir partinin üyeliğine geçtiler: *Adalet Partisi*. Bu parti, kendisini Demokrat Partisinin devamı olarak görüyordu¹⁷⁷. Çok geçmeden, Cumhuriyet Halk Partisi ile Adalet Partisi arasında ihtilaflar başladı. Bunun üzerine İnönü, Mayıs 1962’de Hükümetinin istifasını Cumhurbaşkanıya sundu. Ancak Cumhurbaşkanı Cemal

¹⁷⁵ Yasir Ahmet Hasan, *Albahes an Müstakbal*, Sosyal İlimler Silsilesi, Genel Mısır Yazarlar Heyeti. Kahire, s. 75

¹⁷⁶ Reda Helal, *A’s-Seyf ve’l-Hilal, Türkiye min Atatürk ilâ Erbakan, Askerlik Kurumu ile Siyasi İslam Arasındaki çatışma*. Dar – Eşşuruk, Beyrut, 1999. S117, ve Yine Mustafa Ez-Zeyn, Zeeb Alanadol, Londra, 1991, s. 346

¹⁷⁷ Yasir Ahmet Hasan, *age*, s. 75

Gürsel, İnönü'ye tekrar yeni Hükümetin teşkilini tevdi etti. O da Hükümetini, kendi partisi ile eski Millet partisinden teşkil etti. Böylece Adalet Partisi muhalefete geçti.

Türkiye, bu aşamada, büyük bir siyasi açılım gördü. Dış ilişkilerinde ise daha çok itidal görüldü. Ancak bu durum, dahili yönden, çok sayıda siyasi partilerin teşkili alanında, açıkça aksi yönde gelişti¹⁷⁸.

Lakin siyasi durumlar, Albay Talat Aydemir'in 20 Mayıs 1963'te giriştiği ancak başarısız olduğu bir darbe teşebbüsüyle tekrar krize dönüştü. 1963'te ikinci defa darbe teşebbüsünde bulunan Aydemir yakalanıp idam edildi. Böylece Türkiye'de siyasi durum karışık bir şekil aldı. Bununla beraber, 17 Kasım 1963'te Belediye seçimleri yapıldı. Bu seçimde, Adalet Partisi başarılı oldu ve yerel seçimlerde çoğunluğu elde etti. Bu durum Başkan İnönü'nün yeniden istifa etmesine sebep oldu¹⁷⁹.

1965 Parlamento seçimlerinde ise, Süleyman Demirel Başkanlığındaki Adalet Partisi, önemli bir başarı kazanarak oyların %53'ünü kazandı ve 240 sandalye kazandı. Halbuki eski Başkan İsmet İnönü Başkanlığındaki Halk Partisi geriliyerek oyların %29'unu elde etti. Yani 134 sandalye kazandı¹⁸⁰.

Cumhurbaşkanı, parlamento örfüne uygun olarak Adalet Partisi Başkanı Süleyman Demirel'i yeni Hükümetin teşkili ile görevlendirdi. Bunun üzerine Demirel, üyelerinin tamamı kendi partisinden olmak üzere bir Hükümet kurdu. Bu Hükümet, 1969 yılında yapılan parlamento seçimlerine kadar görevde kaldı¹⁸¹. Demirel bu tarihten sonra, Türkiye siyaseti ve parti nizamının bir örneği olarak ortaya çıktı. Muhafazakar teveccühler, altmışlara kadar devam etti. Siyasi nizamda ve iktidarda kendisini korudu. Devletten daha çok dini hakları elde etmek için, muhalefet baskıda bulundu¹⁸².

1966 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel vefat etti. Onun yerine Türkiye'nin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay geçti. Sunay ülkede siyasi ortamın sakinleşmesi için çalıştı. Bunun üzerine Adalet Partisi ile Cumhuriyet Partisi arasındaki şiddet hafifledi. Adnan Menderes'in idamından sonraki on yıl içinde Türkiye'de İslami uyanış ve nüfuz arttı ve bu Türk siyasi hayatında hissedilmeye başlandı. Bununla şunu

¹⁷⁸ Reda Hilal, *age*, s. 117

¹⁷⁹ Velid Rıdvan, *Türkiye beyne'l-Elmaniye ve'l-İslam*, Basın ve Yayın Matbuat Şirketi, Beyrut 2006, s. 120

¹⁸⁰ Hamit Bozer, *SilanTarih Türkiye'l-Muasir*, (çev. Hüseyin Ömer), Arap Kültür Merkezi ve Hikmet Evi, Beyrut 2009, s. 83-85

¹⁸¹ Reda Hilal, *age*, s. 117

¹⁸² Yasir Ahmet Hasan, *age*, s. 75

söylememiz mümkündür: Türkiye, 1960 inkılabından sonra, siyasi alanda, laik ve Demokratik bir Cumhuriyetin kurulması için önemli adımlar attı ve sivillerin idareyi ele alabilmesi için gerekli yolu açtı. Bununla beraber, Türk Ordusunun mevcut nizamı koruma görevini muhafaza etti. Türkiye’de yeni dönem, Komünizm ile mücadele görevini üstlendi ve Sovyetler Birliğine karşı durdu. Ayrıca Türkiye’nin, Kuzey Atlantik Paktına (NATO) ya girmesini kuvvetlendirdi¹⁸³.

Sosyal ve iktisadi alanda ise, altmışlı dönem başladı. Seri üretim dönemi ve sosyal değişme dönemi, bunun üzerine Türkiye sanayii, bu dönemde yıllık (%9) oranında gelişti. Nitekim zirai kapitalizm gelişmeye başladı. Zirai ödemeler, sınai hizmetlere dönüştü¹⁸⁴. Türkiye bu aşamada, önemli iktisadi gelişmelere sahne oldu. Ödemeler, ticari kapitalizmden, sınai kapitalizme dönüştü. Bu durum, yeni iktisadi tevecchülerle uyumlu büyük iktisadi icraatın yapılmasını gerektirdi. Ziraat alanında, büyük zirai mülkiyetlere son verildi. Devlet de arazileri, çiftçilere iade etmeye ve vergileri islah etmeye çalıştı¹⁸⁵.

Devlet, sınai alanda ise yabancı dış rakiplere karşı, mahalli sanayii korumaya çalıştı. Nitekim, büyük fabrikalar kurma yönünden kuvvetli bir iktisadi üs kurmaya çalıştı. Bunun üzerine sanayide, işçilerin sayısı arttı. Ancak, sanayi ürünlerinin nisbi gelişmesinin 1963 yılında %16’ya varmasına rağmen, ticaret dengesinde noksanlık, yıllık 500 milyon dolar arttı¹⁸⁶.

Bu aşamada, Türkiye’nin dış siyasetine ilişkin olarak ve özellikle Arap devletlerine karşı, 1960 yılından itibaren Türkiye’nin Arap komşularına karşı bakışında değişimler başladığını gösteren işaretler görüldü. Bu durum, bir çok etkenlerin sonucu idi. Bunlardan birisi, 1960’ta idareyi ele geçiren yeni inkılap düzeninin, Arapları kucaklama gayretinin hafifletilmesini istemesi idi. Çünkü Türkiye’nin İsrail ile olan ilişkiler, Türkiye’nin, Kıbrıs konusunda girdiği darboğazdan çıkmasını engelliyordu. Zira bütün Arap devletleri, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 17 Aralık 1965’te yapılan oylamada Türkiye’nin Kıbrıs’a girme hakkını engelleyen karar lehinde oy kullanmışlardı. Arap devletlerinin pozisyonu, Türkiye için bir sadme teşkil etti. Bunun sonucunda, Türkiye; Arap alemine karşı siyasetini tekrar gözden geçirmek zorunda kaldı. Yeni Süleyman Demirel Başkanlığında iktidara gelen Adalet Partisi, kendisinden

¹⁸³ Hasan, *age*, s. 76

¹⁸⁴ Hilal, *age*, s. 119

¹⁸⁵ Radvan, *age*, s. 140

¹⁸⁶ Viladimir Spafonist Danilof, *A’s-Siraa’s-Siyasi fi Türkiye*, (Çev: Yusuf İbrahim El-Cehmani), Dar Havran, Şam 1990. s. 8. ve Radvan, *age*, s. 142

öncekilere göre, İslam alemi ile olan ilişkilerine daha çok önem veriyordu. Ancak Araplarla ilişkileri iyileştirme, İsrail ile olan ilişkileri geliştirme sürecine engel olmuyordu. Bilakis o zamanki Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 22 Mayıs 1966 da, kendi ülkesi ile İsrail arasında tabii ilişkiler bulunduğunu teyit etti¹⁸⁷.

Türkiye, bu aşamada; bir çok konularda, özellikle batı ve Amerika ile olan bütün yükümlülüklerinden vazgeçmiyordu. Türkiye İsrail ile iktisadi ve askeri ilişkilerini geliştirirken Arapların menfaatlerine karşı tavır almış oluyordu. Türkiye bu ikili tezatla karşı karşıyaydı. Türkiye'nin Kıbrıs gibi dahili etkenleri konusunda olduğu gibi, batıya bakış konusunda nisbi değişimler oldu ve Türkiye'nin, yeni dostlar edinme ihtiyacı açıkça ortaya çıktı. Bu durum gerçek olarak Türkiye'nin, Filistin Halkına karşı bakışında fiilen gerçekleşti¹⁸⁸.

3.1.2. Suriye'deki Siyasi Gelişmeler

28 Eylül 1961 tarihinde Suriye Ordusuna mensup bazı Subaylar tarafından yapılan inkılabtan sonra, Suriye'nin, Mısır'dan ayrılmasına sebep oldu¹⁸⁹ İnkılap yapan Subaylar, Suriye'de Burjuva ve İktaiye guruplarını (feodal sistem) temsil ediyorlardı. Birleşik Arap Cumhuriyetinin takip ettiği siyaset ve millileştirme uygulamaları ve Suriye'deki birlik işleri onları buna sevketti¹⁹⁰. Araplara ilişkin ve Uluslar arası işlerden fazla olarak bir kısım Arap ve Bölgesel Kuvvetler tarafından Birlik savaşını temsil etti. Bunların başında, İngiltere, Amerika Birleşik Devletler, bazı Arap Devletleri ve İsrail vardı¹⁹¹.

Aynı gün inkılap oldu. Önderleri, resmen Suriye'nin, Birleşik Arap Devletlerinden ayrıldığını ilan ettiler ve Mareşal Abdülhakim Amir'i Şam'dan çıkmaya mecbur ettiler. 28 Eylül 1961'de, Me'mun El-Kizberi'nin geçici bir intikal Hükümeti teşkil etmesi teklif edildi. Zırai, ticari ve sınai burjuva tarafından hükümet, esaslı bir şekilde teşkil edildi¹⁹². Hükümetin görevi, 1 Aralık 1961 yapılan seçimleri yapmaktı. Bu seçimde Halk Partisi, ekseri sandalyaları kazanarak başarılı oldu. Me'mun El-Kizberi

¹⁸⁷ Muhammet Nureddin, *Türkiye al-Cumhuriya'l-Haira*, s. 197

¹⁸⁸ Muhammet Nureddin, Hasan, *age*, s. 198

¹⁸⁹ Beyir Boda Gofa, *A's-Siraa fi Suriye İstiklalu'l-Vatani (1966-1945)*, (Çev. Macid Alaaddin ve Enis Elmetni), Daru'l-Marife, Şam 1987, s. 165

¹⁹⁰ Haled Hüseyin, *Suriye'l-Muasir 1963-1993*, Şam Çalışmaları, Kenan House, 1996, s. 38

¹⁹¹ Rasheed Şehabeddin, "Amerika Tara's-Şehab Şeyuiyyin, ve Tatlib menhu altaaon dede's-Şuyuiyye", *Al-Şerah Dergisi*, No 628, Daru Sannine, Beyrut, 1994, s. 25

¹⁹² Pierre Bodagova, *age*, s. 16

Cumhurbaşkanı seçildi. Halk Partisi Başkanı Ma'ruf Ed-Devalibi'de yeni bir Hükümet teşkili ile görevlendirildi. Nitekim Nazım El-Kudsi de Cumhurbaşkanı seçildi¹⁹³.

28 Mart 1962'de Abdülkerim En-Nahlavi, bir gurup subaylarla beraber, Kudsi'ye karşı inkılap yaptı. Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu Başkanı tutuklandı. Ancak kısa bir zaman sonra, En-Nahlavi iktidardan uzaklaştırıldı ve Me'mun El-Kizberi, ülkenin idaresini ele aldı. Ancak onun döneminde, muhtelif illerde ızdıraplar ve cumhuriyetçi hareketler oldu. Sivil bir hükümetin yeniden kurulmasını ve En-Nahlavi döneminde iptal edilen Anayasa gereği işlem yapılmasını talep ediyorlardı¹⁹⁴.

Hükümet, iki alanda eski siyasete aykırı olarak ayrılma siyaseti takip ediyordu. Dahilde iktisadi ve sosyal alanda Zirai Islah Kanununu iptal etmekle işe başladı ve Birlik döneminde çıkarılan Yabancı Şirketlerin Millileştirilmesi Hareketini durdurdu. Hükümet de, iktisadi ve sosyal değişmelerden uzaklaşmaya başladı. Bunlar Birlik döneminde başlamış ve Suriye'de muhtelif halk ortamlarında, bir çok münakaşa ve itirazlara sebep olmuştu¹⁹⁵.

Bunlardan bir kanadı, aşırı sağcı; devletin bütün bölümlerindeki hakimiyetinde etkili idiler. Liderliğini General Emin Hafız yapıyordu. Diğer ise solcu, Onun da Liderliğini General Salah Cedit yapıyordu¹⁹⁶.

8 Mart Devriminin, birlik aşamasında, banka ve şirketlerin temini yönünden Mısır'la birlik için gerekenleri yaptı. Ancak siyasi ihtilaflar ve parti çekişmeler Emin Hafız Hükümeti zamanında, Suriye'de, iktisadi durumun gerilemesine sebep oldu. Hükümet tarafından uygulanan siyasi, iktisadi ve sosyal siyaset, bir çok sektörde, gerilemeye sebep oldu. Nitekim temel sınai kuruluşlarda, hisse senetlerinin değeri, keskin bir şekilde düştü. Neticede işçilerin çoğu işten çıkarıldı ve işsizlerin sayısı arttı¹⁹⁷.

Bunun akabinde, Baas Partisindeki sol kanat, 1964 yılından önce, Parti teşkilatından, ordudan ve devletten, mutedil siyasete meyilli olanları ve Burjuvaziyi savunanların çoğunluğunu ayırabildi. Böylece Başkanlık Meclisinde, çoğunluk sol kanat temsilcilerinden oluştu. Emin Hafız da, yeni Hükümette, Başbakanlık koltuğunu muhafaza etti. bu Hükümet, geniş çapta fabrikalarda, işyerlerinde, sınai kurumlarda ve yabancı petrol şirketlerinde millileştirmeye başlamıştı. Bu durum, Baas Partisi kanatları

¹⁹³ Vladimir Lotski, *Tarihu 'l-Aktaru 'l-Arabiyye*, Moskova Progress Publishers, s. 129

¹⁹⁴ Bodagova, *age*, s. 176-177

¹⁹⁵ Vladimir Lotski, *age*, s. 12

¹⁹⁶ Pierre Bodagova, *age*, s. 178.

¹⁹⁷ Pierre Bodagova, *age*, s. 178.

arasındaki sağcılarla solcular arasında, çelişki ve ihtilaflara sebep olmuştu. Bundan dolayı sol kanadın kuvveti arttı. 1965 yılı sonunda, bölgesel bir kongre yapıldı. Bu Kongrede, Genel Sekreterin Bölgesel Yöneticilikle Cumhurbaşkanlığını yüklenmesi kararlaştırıldı. Bölgesel Yönetimin yetkileri içerisinde, Bakanlar Kurulu Başkanı, Genelkurmay Başkanı ve askeri büyük Komutanların atamasını yapma yetkisi kararlaştırıldı¹⁹⁸.

Ancak İller, çok geçmeden, Bölgesel Komuta üyeleri arasındaki ihtilaflar sonucunda, gergin bir siyasi havaya şahit oldu. Aralarında, İllerde durumun gerilemesi sebepleriyle karşılıklı ithamlar başladı¹⁹⁹.

Partinin safları dahilinde, bu yarışma ve çatışmalar, 23 Şubat 1966 hareketine kadar devam etti. Sağ kanadın uzaklaştırılmasında başarılı oldu ve ülkenin Başkanlığı da Nureddin El-Attasi'ye verildi. Yusuf Zein de Hükümetin teşkili ile görevlendirildi²⁰⁰.

8 Mart 1963 zaferinin; Suriye'deki, muhtelif siyaset, iktisat ve sosyal meydanlarının temellerini sağlamlaştırmada çok rolü oldu. Dahili alandaki siyasi sarsılmaya rağmen, bu alanlarda bir çok işler başardı. Suriye bu aşamada, Hür İktisattan (ki ona burjuva kesimi hükmediyordu) devletin hükmettiği sosyalist iktisada intikal etti. Üretim araçları da, hükümetin eline geçti.

3.2. 1961–1966 Yılları Arasında Türkiye ve Suriye'deki Siyasi Olayların İki Ülke İlişkilerine Etkisi

1961-1966 yılları arasında Suriye'nin yaşadığı hadiseler, Türkiye ve Suriye'nin ilişkileri üzerine gölgesini bıraktı. 1961 ayrılmasının akabinde, Türkiye bu olaya karşı çekinceli olarak ortaya çıktı. Türkiye başlangıçta, olayların derinliğine girmekten çekindi. Türkiye Gazeteleri de, tarafsız denilebilecek bir tavır aldı. Suriye'nin yaşadığı olayları, Süleyman Demirel'in açıkladıkları müstesna, olumlu veya olumsuz yorumlamıyordu. Demirel; "Suriye için dahili konularda, istikrar temenni ediyoruz"²⁰¹ diyordu.

Ancak İsmet İnönü Başkanlığındaki Türkiye Hükümeti, 29 Eylül 1961'de Şam'da, Ürdün'ün tanınmasından sonra hemen yeni düzeni tanıdı. Türkiye'nin bu adımı,

¹⁹⁸ Naci Abdul Nabi Aksoy Bazzi, *Siraa'l-İstiktab*, (1917'den 1973'e kadar Suriye olaylarda Orta Doğu ve uluslararası girişimlerde olayların bir çalışma), Daru İbn-i Arabi, Şam 1996, s. 331

¹⁹⁹ Pierre Bodagova, age, s. 200.

²⁰⁰ Patrek sel, El-Asad, *A's-Siraa ala's-Şarki'l-Avsad*, Araştırmalar ve Yayın Dağıtım Genel Örgütü çeviri, Şam 1988, s. 108

²⁰¹ Türkiye *Milliyet Gazetesi*, Sayı: 4495/ 29 Eylül 1961, s. 1.

Türkiye ile Mısır arasında diplomatik ilişkilerin kesilmesine sebep oldu. Mısır, Türkiye'nin kararından olumsuz etkilenmişti. Ancak Türkiye, yeni düzeni tanımakla, Suriye ile ilişkilerini iyileştirmeyi hedefliyordu²⁰².

Türkiye bu ayrılmadan dolayı memnuniyetini açıkladı ve Suriye'deki yeni nizama desteğini açıkladı. Çünkü bu adım, Türkiye'nin nazarında; Suriye'nin savaş imkânlarını zayıflattı ve Türkiye'nin düşmanı, Sovyetler Birliği ile yakınlaşma ilişkilerinden uzaklaştı. Genel olarak Araplara karşı, Sovyet etkeni; Türkiye'nin emniyeti ve dış siyaseti açısından esas etkendi²⁰³.

Suriye'nin, Sovyetler Birliğini destekleyen siyaseti, Türkiye'ye karşı emniyeti yönünden faydalı idi. Çünkü, O da; Batı anlaşmalarından bir parça idi. İsrail ile muvacehe aşamasında ise, bu durum; Suriye'nin, İskenderun Sancağını kurtarma emelini artırıyordu. Onu kendi arazilerinden işgal edilmiş bir parça sayıyordu. Bu denklem Suriye'yi, Türkiye ile karşı karşıya getiriyordu ve Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile faydalı alanlarda olan faaliyetleri, diğerlerinden fazla idi. Bu yüzden Suriye ile Sovyetler Birliği arasındaki bu kuvvetli ilişkiler, Türkiye'yi büyük endişeye sevk ediyordu. Çünkü, iki ülke arasında olumsuz etki yapıyordu²⁰⁴.

Böylece Suriye'nin Mısır'dan ayrılması, Suriye'nin Batıyı destekleyen gerici devletlerin safına dönmesi, Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerini geliştirme bakımından ve Sovyetler Birliğine karşı durma çabalarında ve Türkiye'nin kuvvetli müttefiki olan Batı ile ilişkilerini normalleştirilmesi yönünden tarihi bir fırsat sayılırdı.

Lakin Suriye'de 8 Mart Devriminin yapılması ve ilerici önderlerin iktidara ulaşması ve yüksek Milli menfaatlara tutunması ve Suriye'nin, dünyadaki ilerlemiş devletlerle ilişkilerini geliştirmesi ve yüksek Arap menfaatlarına hizmet eden Arap Birliğini kurmaya çalışması, bütün bunlar, Suriye'deki olayların gelişmesine ihtimamının artması sonucunu getirdi. Onun esas görevinin, komşularının kendisine evet demesini sağladı. İsrail ve Amerika Birleşik Devletlerine elde ettiği bütün malumatın bildirilmesi, Suriye menfaatlarına çok zarar veriyordu. Bir yönden Suriye'de Milli bir nizamın bulunması sebebi ile korkmasından ve Irak'ta mülk nizamını kaldıran devrimin olması ve Cumhuriyet nizamının kurulması, ki bu durum; Amerika Birleşik

²⁰² Moshe Ma'oz and Avner Yaniv, *Syria under Assad*, Croom Helm, London, sydney, the Gustav Heinemann Institute of Middle Eastern Studies University of Haifa, 1986, s. 86

²⁰³ Abdülmün'im Sait, *Alarap ve deval alcevar alcoğrafi*, Arap Birliği incelemeler Merkezi, Beyrut, T 1, 1987, s. 75

²⁰⁴ Muhammed Nur el-Din, *Türkiye fi alzamn almutahvel, kalak alhaveye ve serah alhyarat*, Peyrut, 1987, s. 275

Devletlerinin iki müttefikini ki (Şah döneminde İran ve Türkiye idi.) Milli menfaatlara çağırın ilerlemiş Arap Devletlerine karşı doğrudan müdahale ediyorlardı. Bu iki Devlet, Arap özgürlük hareketine ve Milli Arap yardımına (ki çıkışında Suriye ve Irak vardı) karşı çıkmaya başladılar. Öyleki, İran, Irak üzerinde baskı sebebi idi. Türkiye ise, Suriye üzerinde baskı vesilesi idi²⁰⁵. 8 Mart 1963 Devrimi, Türkiye'nin siyasi ortamlarını kaygılandırdı. Bütün Arap ülkelerinde, özellikle Suriye'de Arap solcu milli gücünün yükselmesinden endişelendi²⁰⁶. Bu endişe Türk Hükümetini, özellikle askeri alanda Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Devletleri ve İsrail ile bütün alanlarda, ilişkilerini kuvvetlendirmeye sevketti. Bu amaçla Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ile NATO çerçevesinde yaptığı anlaşma gereği Adana İncirlik Askeri üssünü verdi. 1966 tarihinde, Suriye yayınladığı resmi bir beyanatta, İskenderun Sancağının, Türkiye tarafından Suriye'nin işgal edilen bir parçası olduğu ilan ediliyor ve İskenderun Sancağı'nın Türk işgalinden kurtarılmasına çalışılması vaad ediliyordu²⁰⁷. Bütün bunlar iki ülke ilişkilerini olumsuz yönden etkileyen unsurlardı.

Her şeye rağmen, Suriye siyaseti, İsrail ile olan gerginlikte serbest kalması için bu aşamada bölge devletleri ile ve özellikle Türkiye ile havayı germeden uzak durma şeklinde idi. Böylece Suriye, Türkiye düşmanlığından tamamen uzaklaştı. Türkiye ile İskenderun Sancağı sorununu, barışçı yollardan çözmek için çalıştı. Ancak Türkiye'nin önderleri, Suriye'ye karşı düşman pozisyonunda kaldı ve söz konusu Sancak'ta, Suriye'nin herhangi bir hakkı olmadığını ve bu konudaki taleplerini reddetti. Suriye aleyhine, basın hamleleri yapmaya devam etti. Nitekim Türk siyasetçileri, Suriye'ye karşı bir takım töhmetlerde bulundular. Suriye önderleri de, Türkiye arazileri üzerinde askeri hamleler yapmaya çalışıyorlardı. İskenderun Sancağı gençlerini Türkiye'de karışıklık çıkarmaya teşvik ediyorlardı²⁰⁸.

Bundan dolayı yeni çıkan bu olay, iki ülke ilişkileri üzerinde özellikle iktisadi alanda olumsuz etki yaptı. 8 Mart Devriminin takip ettiği millileştirme ve zirai ıslah projesi Türk ve Suriye ziraatçılarından mülk sahiplerinin arazilerinde zarar etmelerine sebep oldu. Bunun üzerine Türkiye, İskenderun'daki Suriye vatandaşlarının arazilerini

²⁰⁵ Abdülmün'im Sait, *age*, s. 83

²⁰⁶ Akil Sait Mahfuz, *Suriye ve Türkiye (Al-Vaki' ar-Rahin ve'l-İhtimalatu'l-Mustakbel*, Arap Birliği İncelemeler Merkezi, Beyrut 2009, s. 82

²⁰⁷ Yusuf al-Jahamani, *Al-Amalu'l-Kâmile (Türkiye ve Orta Doğu Suriye, Su - İsrail)* c. VII, Dar Horan Basım ve Yayıncılık, Şam 2009, s. 47

²⁰⁸ al-Jahamani, *age*, s. 43

müşadere etmeye kalktı. Bu da Suriye'nin, Türk vatandaşlarına ait Suriye'deki iş ve ticari aidatlarının dondurulmasına sevketti²⁰⁹.

Lakin altmışlı yılların birinci yarının başlamasından beri ve Kıbrıs sorununun karışması ile beraber ve Türkiye'nin, Kıbrıs adası konusunda, Arap ve İslam desteğini sağlamak istemesi ve Milli Arap Hareketinin gerileme safhasına girmesi, Türkiye'nin; genel olarak Araplarla özellikle Suriye ile olan ilişkilerde normal aşamaya girmesine sebep oldu. Türkiye'nin siyasetinde meydana gelen bu değişiklik, bazı araştırmacılara göre, aşağıda belirtilen bir gurup sebeplere dayanır.

Bunların en önemlileri:

1. 1961 de, Suriye'nin Mısır'dan ayrılmasından sonra Milli Arap Akımının kırılması ve Suriye-Mısır-Irak Birlik Projesinin 1963'te başarısız olması ve Arap Devletleri arasında çok ihtilaf bulunmasıdır ki, buna Arap Soğuk Harbi adı verilir²¹⁰. Bundan sonra Büyük Arap Teşkilatları arasında, (Mısır-Suudi-Irak) rekabet başlamasından beri her taraf, kendi kuvvet ve liderliğini tesbit etmeye çalıştı. Arap Birlik Akımı -ki bölgesel akım arasında, bir tek Arap Devletinin gerçekleşmesine çalıştı- onunla bölgesel akım arasındaki, bölgesel bir devlet çağrısında bulunmuştu ve Arap Birliğinin kurulmasını önlemeye çalışmıştı²¹¹.

Bu yarış, Arap devletleri arasında, siyasi, askeri ve iktisadi yönden, düzen ve dayanışmanın kaybolmasına sebep oldu. Arap Birliği tecrübeleri başarısız oldu. Üstelik hakim teşkilatın ihtilafı ve siyasi görüşü ve sömürgeci kuvvetlerin bazı devlet kararlarına egemen olması, bir çok Arap Devletleri için Arap Milli Birlik kavramının ve Milli güvenliğin kaybolmasına sebep oldu ve siyasi güçler arasında, ihtilafların tek bölge içerisinde bile yayılmasına uygun bir zemin teşkil etti²¹².

Arap devletlerinin Türkiye'ye sıkıntı verdiği bu durumlar, genel olarak Arap devletlerine karşı özellikle Suriye ile ilişkilerini düzeltmeye sevketti. Arap Devletleri Birliğinin bir İmparatorluk teşkil ederek Türkiye'ye karşı tehdit oluşturma imkânının mümkün olduğu ve netice olarak Arap devletleri ile ilişkilerini iyileştirmeye sevketti. Arap Devletlerinin birleşerek ve bir Arap İmparatorluğunun doğmasının imkan

²⁰⁹ Moshe Ma'oz And Avner yaniv, syria under Assad, op. cit, p 94-95

²¹⁰ Arap Soğuk Savaşı, *Arap Arasında Savaş Dönemi Siyasi kongre – Arap, (1958-1970)*, Arap Dünyasının liderliğini ele geçirmek için (Mısır - Suudi Arabistan - Irak) liderleri

²¹¹ Abdel Moneim, *age*, s. 67-68

²¹² Ahmed Bahaaeddin, *Selase Senevât (Haziran 1967 - Haziran 1970) I*, Beyrut, 1970, s. 5-6

dahilinde olduğu ve Türkiye'ye karşı tehlike teşkil etmesi, Türkiye'ye karşı bir tehdit unsuru sayılıyordu. Sonuç olarak "Ortadoğu'da" bölgesel bir rol elde etmeye çalıştı.

2. Birinci Kıbrıs sorunu (1963-1964) 21 Aralık 1963'te, Kıbrıs Rumları ile Kıbrıs Türkleri arasında, Lefkoşe'de silahlı çatışmalar başladı ve bu çarpışmalar, Kıbrıs Adasında genişleme ve yayılmaya başladı. Bunun sonucunda, Türkiye'nin, Kıbrıs'a savaş açma niyetleri ortaya çıktı. Türk uçakları 8-9 Ağustos 1963'te, Tillerya bölgesini bombalamaya başladı. Bu bombardımanda 22 Rum öldü ve 230 kişinin yaralandı. Bunun üzerine adadaki Rumlarla Türkler arasındaki çatışmalar arttı. Böylece iki taraftan ölenlerin toplamı, 1963-1964 döneminde 133 Rum ve 191 Türktü. 20000 Türk Adad'dan çıkmak zorunda kaldı. Türklerin hakim olduğu Lefkoşe Bölgesinden 3000 Ermeni de çıkarıldı²¹³. Kıbrıs sorunu neticesinde, kriz esnasında ve sonrasında kendisini dünya devletlerinden tecrit edilmiş olarak buldu. Bu devletlerin içinde Arap Devletleri ve özellikle Suriye de vardı. Bu krizde, Suriye, Rumlardan yana olduğunu ilan etmişti. Bu muvacehede, Yunan taleplerini teyit etti. Türkiye'nin Kıbrıs topraklarına yaptığı hücumlara da karşı çıktı. Ayrıca Türk ve Yunan olarak adanın bölünmesine de itiraz etti. Kıbrısın bağımsızlığının ve arazilerinin birliğinin muhafaza edilmesini talep etti²¹⁴.

Birinci Kıbrıs krizi esnasında, Türkiye için kesin bir gelişme meydana geldi. Türkiye'nin, Amerika Birleşik Devletlerine ve ellili yıllarda, sömürgeci batı devletlerine karşı tam dostluğuna rağmen, Kıbrıs sorununa karşı Türkiye lehine bir pozisyon almadı. Bu nisbi değişiklik, Batı Avrupa ile Amerika Birleşik Devletlerinin Kıbrıs sorununa ilişkin Türkiye'ye karşı bakışında ve siyasetinde, genel olarak Arap devletlerine ve özellikle Suriye'ye karşı bakışını değiştirmesine sebep oldu. Böylece Türkiye, Ortadoğu Bölgesinde, yeni dostlar edinme ihtiyacı duydu²¹⁵.

3. Adalet Partisinin 1965 yılı seçimlerinde başarılı olmasından sonra, Türkiye'nin siyasi hayatında, İslami nüfuz; Arap ve İslam devletleriyle yeni bir aşamanın başlangıcını teşkil etti ve bu devletlerle, siyasi ve iktisadi bağlar kurdu. Altmışlı yılların yarısında, Türkiye'de İslami nüfuzun yükselmesi ile beraber, Arap devletleri ile ilişkilerin kuvvetlendirilmesini talep etmeye başladılar. Milli Selamet Partisi Başkanı Erbakan, bu ilişkilerin kuvvetlendirilmesi için, bir gurup baskı yapılması için önderlik etti ve Hükümetten; Türkiye'nin Avrupa Ortak Pazarında bulunmamasını

²¹³ Ahmed Aewana, *Tarihi Taksim Kıbrıs 1960-1980*, Beyrut, 1986, s. 242

²¹⁴ Hasan Ahmed Bekr, *Al-Alakatu'l-Arabiye ve Ttürkiye beyne'l-Hadız ve'l-Mustakbel*, Stratejik Araştırmalar Merkezi, Abu Dhabi 2000, s. 20

²¹⁵ Muhammed Nureddin, *age*, s. 198

istedi. Bunun yerine Doğu Ülkelerinin Ortak Pazarının kurulmasını teklif etti. Bunun neticesi olarak Türkiye, Arap – Türk ilişkilerinde 1965 yılından önemli gelişmeler görüldü. Türk-Suriye ilişkileri de bu dönemde düzelmeye başladı. Süleyman Demirel liderliğindeki Hükümet, Erbakan'ın savunduğu aşırı İslami akımın ve Araplarla ilişkilerin geliştirilmesi ilkesini seçim beyannamesine koydu ve o yıl seçimlerde başarılı oldu²¹⁶. Türkiye bu dönemde, Arap Devletlerine olan kesin ihtiyacını kabul etti. Bu durum Türkiye'nin özellikle de Kıbrıs konusunda Arap ülkelerinin desteğine ihtiyacı olduğunu fark etti.

Bu etkenler, Türkiye'nin, Arap siyasetinde, önemli bir etki bıraktı. Böylece Türk önderleri; Arap-Türk ilişkilerini kuvvetlendirme isteklerini açıklamaya başladılar. 12 Ocak 1965'te, Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Eken, Parlamentoda, Dışişleri Komisyonu önünde, Arap-Türk ilişkilerinin gelişmesini önleyen engelleri kaldırmak istediklerini açıkladı. Şöyle dedi: *“Arap ülkeleri ile ilişkilerimizi kuvvetlendirmeliyiz ve bu ilişkileri, kendisine bulaşan şaibelerden temizlemeliyiz”*²¹⁷. Nitekim Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, Araplara karşı bu teveccühü, aynı Komisyon önünde, 23 Kasım 1965'te Türk Parlamentosunda tekit etti. Ülkesinin, Araplarla ilişkilerini geliştirmeyi ilan etti. *“Esas hedeflerimiz arasında en önemli konu, Ortadoğu'da Arap Devletleri ile hakiki bir dostluk kurmak olacaktır. Ayrıca bütün alanlarda, Onunla verimli yardımlaşmayı geliştirmeliyiz”*²¹⁸.dedi.

Bundan dolayı şöyle diyebiliriz: Türki-Suriye ilişkileri, çeşitli sosyal, siyasi ve iktisadi alanda, iki ülkedeki, özellikle Suriye'de yeni siyasi durumlara boyun eğmiştir Çünkü Türkiye, Suriye'nin devamlı davet ettiği Arap Birliğinin kurulması ve Arapların dünyadaki tarihi rolüne dönmesi tehlikesine baktı. Suriye'nin, Birleşik Arap Cumhuriyetinden ayrılması döneminin istisnası ile (1961-1963) dönemi boyunca iki ülke arasında ilişkiler, şüphe ve ilişkilerde sakınma ile iki taraf arasındaki güvensizlikle temayüz etti ve iki devlet arasında bir çok müşterek sorunlar çıktı ve askıda kaldı ve siyasi mücadele ve basın abartmasına konu oldu. İki taraf da, bunları çözemiyordu ve onları bir araya getirecek müşterek noktalara ulaşamıyorlardı. Aralarındaki ilişkilerin gelişmesini ve mazinin tortularından kurtulmayı önlüyordu. Ancak altmışlı yılların birinci yarısının başlamasından itibaren Türkiye-Suriye ilişkileri, siyasi yönden mutedil bir aşamaya girdi.

²¹⁶ İbrahim Aldaouki, *Surete'l-Arab ve'l-Etrak V*, Arap Birliği Çalışmaları, Beyrut, s. 212

²¹⁷ Dankwart A, Rustow; *Turkey- Americas Forgotten Ally*, New York, 1987, p. 1110

²¹⁸ Muhammed Noordin Rifai, *age*, s. 431

3.3. Türkiye ve Suriye Arasındaki Önemli Sorunlar ve Bu Sorunların İki Devlet İlişkilerine Yansımaları

Türkiye ve Suriye'nin arazileri, tek bir coğrafi alanda uzanmaktadır ve uzun bir tarihte ortaklırlar. İki ülke arasında devam edegelen sosyal ve iktisadi bağlar vardır. Bunun için iki ülke arasındaki sorunlar, bu dönemde ve onun devamında da devam etti. Türkiye'nin, Filistin'in taksimi kararını teyit etmesi, sonra İsrail'i tanınması ve diplomatik ilişkiler kurması ve Türkiye'nin, Batı Avrupa ile ilişkilerini geliştirmesi ve Türkiye'nin Avrupa topluluğunda üye olması, bu karara bakışı artırmaktadır. Türkiye'nin Irak ilişkisi iyi olduğu gibi ve Suriye ile olan ilişkiler, Onu bu ilişkiler için kullanma ve Kıbrıs sorununun ortaya çıkması ve Suriye'nin, Yunanistan ve Rumlardan yana olan tavrı, bu bakışın devamı için en önemli sebeplerdendir. Çünkü iki ülke arasındaki ilişkilere olumsuz etki ettiğinden ve netice olarak her birinin diğerinden uzaklaşması ve karşılıklı görüş, Türkler ile Araplar arasında böyle olduğundan, bir tarafın; diğerine karşı ilişkilerini kapatmada en önemli etkidir. İlişkilerin bu derecede kötü seyretmesinin altında iki tarafın da birbirleri hakkındaki bilgisizlik ve cehalet bulunmaktadır²¹⁹.

3.3.1. Arap – İsrail Çatışması Sorunu

Türkiye-İsrail ilişkileri, İsrail'in; bütün alanlarda, iyi ilişkiler kurduğundan beri, Türkiye-İsrail ilişkileri temayüz etmiştir. Türkiye, 28 Mart 1949'da, İsrail'i tanıyan ilk İslam Devleti olmuştur. 1950 yılından beri de, onunla diplomatik ilişkiler kurmuştur

Batı şemsiyesi, “*Komünist tehlikesine ve Sovyetler Birliğine karşı*” iki Devleti birleştirmektedir. Çünkü İsrail, Sovyetler Birliğinin, Suriye ve Mısır'ı desteklemesini, kendisine karşı büyük bir tehlike olarak görmektedir. Türkiye, Sovyetler Birliği tehlikesini, (Türkiye'nin klasik düşmanı) hissetmektedir. Türkiye'nin görüşüne göre Sovyetler Birliği nüfuzunu; orta doğuya kadar uzatmaya çalışmakta idi ve Türkiye bu Sovyet nüfuz alanının hedefindeydi.

Türkiye ile İsrail arasındaki rağmen, diplomatik temsilde şekli bir gerileme gördüğü bazı aşamalar görülmektedir. 1956'da olduğu gibi, Mısır'ın, üçlü düşmana

²¹⁹ Haysam Kilani, *Türkiye ve Arap*, İlişkileri Araştırmaları, Stratejik Araştırmalar ve Araştırma Emirates Merkezi, Stratejik Araştırmalar bir dizi, No 6, s. 7. Ve ayrıca: Muhammed Nouredin *age*, s. 256

taarruzuna uğradığı zaman²²⁰, iki taraf arasındaki ilişkiler kuvvetli ve metin olarak devam etti. Arkasından Türkiye, Suriye'nin, Mısır'la Birlik talebinde bulunmasının ardından, Suriye'nin kuzey sınırına askerlerini yığmak yaptığı zaman ilişkiler gerildi²²¹.

O zamandan beri, iki askeri güç arasında, yani ABD ile Sovyetler arasında savaş belirtileri başladı. Amerika ve Sovyetler Birliği, Ortadoğuda, daha çok nüfuz elde etmek için gayret ediyorlardı. Böylece Moskova ile Şam arasında, yeni ve kuvvetli bir aşama başladı. Bu durum, Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri arasında (ki birisi de Türkiye idi.) Orta Doğu'da istikrara bir tehdit olarak algılandı. Nitekim Suriye de, Türkiye'nin İsrail ile Amerika Birleşik Devletlerine olan ilişkilerini kendine karşı tehdit saydı. Türkiye'nin, müttefikleri arasındaki (ki bunlardan birisi de İsrail idi) kuvvetli yardımlaşmaya, devamlı şüphe ve kaygı ile baktı²²².

1 – Türkiye, 1961'de Suriye'de meydana gelen ayrılma hareketlerine ve Suriye'deki yeni gelişmelere iyimser baktı. Ancak, ayrılıkçı idarenin düşmesi ile ve milliyetçilerin idareye dönmesi ile beraber, iki ülkenin ilişkilerine hakim olmak için, gerginlik tekrar başladı.

2 – Türkiye, altmışlı yıllarda, iktisadi, sosyal ve siyasi alanlarda, kapsamlı bir gelişme aşamasına gösterdi. Kuvvetli, çağdaş ve dışa karşı durmaya kudretli devletin gereklerini tamamlamayı hedef edindi. İki askeri güç arasındaki soğuk harbin gölgesinde, özellikle Türkiye, kapitalist kuvvetli tarafın yanında yerini aldı. Onu Sosyalist düzene karşı düşmanlığa sevkeden durum, genel durumlarını iyileştirme için tedbirler alması, gelecekte kendisine karşı olacak baskılara karşı durabilmek içindi.

²²⁰ Şehade Musa, *Arap Ülkelerinin İsrail ile İlişkileri (1967 - 1970)*, Filistin Kurtuluş Örgütü, Araştırma Merkezi, Kahire, 1971, s. 369

²²¹ Hurşit Hussain Daly, *age*, s. 60, ve ayrıca: Muhammed Sammak, *Değişen Dünyada Araplar ve Türkler*, Stratejik Araştırmalar Merkezi, Beyrut, 1993, s. 81.

²²² Muhammed Noureddine, *age*, s. 196

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE İLE SURİYE ARASINDAKİ SİYASİ VE EKONOMİK İLİŞKİLERİN GELİŞMESİ (1966 - 1973)

4.1. Suriye ve Türkiye'nin Siyasi Gelişmeleri 1966 – 1973.

1966 – 1973 arasında uzanan dönem sırasında Türkiye ve Suriye arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinden bahsetmeden önce her birinden ayrı olarak iki ülkenin en önemli siyasi gelişmelerinden ve bu gelişmelere tabi olarak iki ülkedeki ekonomik ve hatta sosyal gelişmelerden bahsedilmelidir, çünkü bu gelişmeler her iki ülkenin siyasi yakınlaşmalarına direk olarak veya dolaylı olarak etkilediği denilebilir ve her birinin diğerine olan ihtiyacını ve tüm alanlarını kapsayacak özellikle siyasi ve ekonomik alanları kapsayan ilişkiler kurmanın önemini düşünmesine neden olmuştur.

4.1.1. Suriye' deki Siyasi Gelişmeler

Başında Salah Cedid ve Tümgeneral Hafız Al-Asad olan Arap Sosyalist Baas Partisinin Ulusal Liderliğinin liderliği ile 23 Şubat 1966 hareketi eski liderleri²²³ öncelikle Devlet Başkanı Emin Hafız'ı iktidardan uzaklaştırmakla neticelendi. Daha sonra 23 Şubat 1966 tarihinde Cumhurbaşkanı olan Nurettin Al-Attasi, Bakanlar Kurulu başkanı olan İbrahim Mahus, Savunma Bakanı olan Hafız Al-Asad ve Ulusal Partinin Sekreteri²²⁴ olan Salah Emin'i içeren yeni parti üyelerini Ulusal Konseyi kurdu. Buna rağmen yeni liderliğe karşı parti içinde darbe girişimleri ve isyanlar devam etmiştir. Sonuç olarak da bu girişimlere katılan bir çok subayı işten çıkarıldı, buna bağlı olarak da Suriye'de siyasi istikrarsızlık yaşandı. Bunun sebebi ise Arap Sosyalist Baas Partisinin Ulusal Sekreteri Salah Cedid ve Savunma Bakanı Hafız Al-Asad'ın arasındaki sürekli devam eden çatışmadır. Çünkü yeni Ulusal Liderler seçildikten sonra üyeleri arasındaki çatışmalar tekrar başladı. O kriz sırasında Liderlik üyeleri Salah

²²³ 23 Şubat hareketi Tümgeneral Mohammad Omran Salah Cedid'in üç destekçisini (Ahmed Suydani – İzzet Cedid -Selim Hatum) çalıştıkları yerden 21/2/1966 tarihinde nakil etmesi üzerine başlamıştır, ama 23/2/1966'da Salah Cedid' i destekleyen güçler Emin Hafız'ı ve Muhammed Omranı tutukladı, ve 400 subayı askerden çıkarılması kararı alındı, buna bağlı olarak Partiye yeni Ulusal Liderlik tayin edildi ve devlet yönetiminde onları destekleyen bir çok Suriyeli siyasi ve askeri kişilikler (en önemlilerinden Nurettin Al-Attasi, Yusuf Zain, Hafız Al-Al-Asad ve Salah Cedid) ortaya çıktı. Bak: Patrik Sil, *Al-Asad, Ortadoğuda Çatışma*, Araştırmalar Yayın ve Dağıtım Genel Kurumu' nun çevirisi, Beyrut, 1. Baskı, 1988, s. 167-177

²²⁴ Patrik Sil, age, s. 193

Cedid'in temsil ettiği Ulusal Liderliğin lehine askeri yetki ve prosüdürleri ile ilişkin işleri bırakmayı kabul etmeyen Savunma Bakanı Hafız Al-Asad'i azletmeye çalıştılar, Ulusal Liderlik 1969 yılı Mart ayında 4. Ulusal Kongresi sırasında Savunma Bakanını azletmeye çalıştı ancak kendisi istifa etmeyi reddetti²²⁵.

12 Kasım 1970 yılında Arap Sosyalist Baas Partisinin 10. Olağanüstü Kongresi yapıldı, Suriye bu konferans süresinde var olan krizin bitiminin başlangıcını gördü, bu konferansta Salah Cedid kendisi ülkedeki siyasal iktidarın başı olarak askeri liderliği, Savunma Bakanı Hafız Alasad'in Savunma Bakanlığına olan denetimini sınırlandırmak amacı ile kendisine tabi tutmak istedi. Liderlik, Savunma Bakanının azledilme ve başka bir yere nakil edilme kararını verdi, aynı zamanda Hafız A-Asad Ulusal Liderliği azletmeyi ve kararını gözden geçirmesini istedi, Al-Asad arayışında başarılı oldu, konferans dışında yayılan güçlerini Liderlik Üyelerini tutuklamaları için emir verdi ve yeni Ulusal Liderlik oluşturdu²²⁶. Böylece bu konferansta Tümgeneral Hafız Al-Asad ülke üzerindeki kontrolü elde etmeyi başardı ve 16 Kasım 1970 yılında Partideki ve Ülkedeki siyasi durumu düzeltmek için düzeltme hareketinin başlatıldığını ilan etti. Bu sayede Salah Cedid liderliği ile partideki aşırı sağcı harekatına son verildi ve Komutan Hafız Al-Asad Cumhurbaşkanı, Baas Partisinin Genel Sekreteri ve Ordu Komutanı oldu, görevlerini 12 Mart 1971'de yapılan referandumdan sonra teslim aldı²²⁷.

O dönemde devrimci fikirler, değişik yasalar ve mevzuatlarda sosyalist fikirlerin yayılmasına neden oldu. 1966 yılında Tarım Reformu için yeni yasa çıktı, aynı zamanda yeni hükümet mali düzeni denetlemeye çalıştı, dolayısı ile özel şirketleri ve bankaları kamulaştırdı. O sıralarda Suriye yabancı şirketlerden yardım almadan petroлу çıkarıp, rafine edip ve milli ihracatını yapan tek Arap ülkesiydi, Suriye altmışlı yılların sonunda genel kamu sektörü ülkedeki ana sanayilerin çoğunun yatırımını yapıyordu²²⁸.

Bunun yanı sıra Suriye Hükümeti dış ticareti de kamulaştırdı, yabancı ve özel şirketin elindekilerini devletleştirdi. Başkan Hafız Al-Asad'ın yaptığı düzeltme hareketi (1971-2000), o zamanki güç mücadelesi ile temsil edilen iç koşulların dayattığı tecritten

²²⁵ Mohammed İbrahim Al-Ali, *Hayatım ve'l- İdam*, 3. Bölüm, 1. Baskı, 2004, s. 361

²²⁶ Yeni Ulusal Liderlik bütün bunları kapsamıştır: Hafız Al-Asad, Mustafa Talas, Naci Cemil, Mohammed Haydar, Abdulhalim Haddam, Abdullah Al-Ahmar, Abdulgani İbrahim, Ahmed Al-Hatib, Mohammad Bicubub, İlyas Malatı, Fayız Nasır, Mahmud Al-Ayyubi, Taha Al-Hayrat, Fehmi Al-Yusfi, ve Mitab Şanan. Bkz. Al-Ali, Mohammad İbrahim, önceki kaynak, s. 387

²²⁷ Patrik Sil, *age*, s. 278 – 287.

²²⁸ Munir Al-Hamaş, *A't-Tatavura'l-İktisadiyi's-Suri*, Dar Alcelil, 1. Baskı, Şam 1983, s. 179 – 289, ve Vladimir Lutski, *1917 – 1970 Yılları Arasında Arap Devletlerinin Tarihi I*, Daru't-Takaddum Moskov, s. 138 – 154

Suriye'yi çıkarmak için iç ve dış politikada köklü değişiklikler yapmaya çabaladı. Bunun için yerli kaynakların değerlendirilmesi, yatırımların desteklenmesi ve özellikle çevresinde bulunan ülkeler²²⁹ ile hem Arap hem de bölge ülkeler ile daha iyi ilişkiler kurması ile köklü ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleşmesine ve güçlü bir ekonomik temel kurulmasına neden oldu.

Böylece 1966-1973 yılları arasında uzanan dönem Suriye'nin iç çatışma çemberinden siyasi istikrar dönemine geçiş dönemi oldu ve aynı zamanda bazı burjuva grupların kontrolünde olan özgür ekonomin devletin kontrolünde olan sosyalist bir ekonomiye geçiş dönem idi. Üretim yöntemleri devletin eline geçti dolayısı ile yerel ekonomiyi geliştirme ve kalkınma temeli olarak kamu sektörünün belirmesine neden oldu. Dolayısı ile devlet, Suriye halkının genelinin ulusal menfaatini gerçekleştirecek uluslararası devletlerin tümü ile ekonomik ilişkilerinde girişim kontrolüne sahip oldu.

4.1.2. Türkiye'deki Siyasi Gelişmeler

Türkiye'deki koalisyon hükümetlerin başarısızlığı üzerine, 1965 yılında meclis seçimleri yapıldı ve Adalet Partisi oyların %53'ünü alarak büyük bir başarı kazandı. Cumhurbaşkanı meclis geleneklerine göre Adalet Partisi Süleyman Demirel'i yeni Hükümet kurması için görevlendirdi, dolayısıyla Demirel Hükümetini ve tüm üyelerini kendi bakanlarından oluşturdu, bu hükümet bir sonraki meclis seçimlerine kadar devam etmiştir²³⁰. Buna rağmen 1969 seçimleri gerilimin şiddetini azaltmada yardımcı olmadı, tam tersine artmasına neden oldu, Adalet Partisinin kazanmasına rağmen içindeki anlaşmazlıklar yüzünden parti parçalanmaya devam etti, 1970 yılı Şubat ayında Demirel Hükümeti tarafından sunulan bütçe tasarısının kabul edilmesi sırasında muhafazakar kanattan 41 bakan diğer partilere katıldı, bunu istifa ve ihrac dalgası takip etti. Muhafazakarlar Demokrat Parti adı ile tanılan yeni bir parti kurdular, Demirel gereken oy çokluğunu müstakil ve küçük parti üyelerinin sayesinde almayı başarsa da, Demirel'in zayıf konumu değişik grupların hükümeti yıkma çabaları için ek bir etken olmuştur²³¹.

²²⁹ Lutski, *age*, s. 162

²³⁰ Reda Hilal, *A's-Seyf ve'l-Hilal, Atatürk'ten Erbakan'a kadar Türkiye, Askeri Kurum ve Siyasi İslam Arasındaki Çatışma*, Kahire, Daru's-Şark, 1. Baskı, 1999, s. 117

²³¹ Nebil Hideri, *Türkiye, Dirasa fi's-Siyasi'l-Hariciye 1945*, Sabra Yayın Evi, 1. Baskı, 1945, s. 42

1970 yılı Haziran ayında İstanbul'da yapılan işçilerin büyük gösterisinden sonra iç karışıklıklar devam etti ve 12 Mart 1971'de ordu hükümete bir Muhtıra verdi²³². Ordu bu muhtırada özetle; Demirel'in ve Meclisinin kaosu ve iç çatışmaları önleyemediğini, sosyal ve ekonomik hoşnutsuzluğu gideremediğini ilan etti. Bunun üzerine Demirel Başbakanlıktan istifa etti. Cumhurbaşkanı, Nihat Erim'e yeni Hükümeti kurma görevini verdi. Nihat Enim hükümeti Nisan 1972 yılına kadar sürdü ve bu tarihte istifa ederek, yeni hükümeti görevi Ferit Melen'e verildi²³³.

1973 yılında ise orduya karşı halkın büyük öfkesi vardı, mecliste ve daha başka anayasal kurumlar generallerin isteklerini reddetti, yükselen işçi hareketi ve 1972 yılından beri Bülent Ecevit'in başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisi Ordunun getirdiği teknokratik hükümetlerine karşı net tavırlar aldılar. Öte yandan Avrupa'nın ülkedeki güvenlik duruma karşı eleştirileri devam ediyordu²³⁴. 14 Ekim 1973'de genel seçimler yapıldı, bu seçimler Türkiye'deki siyasi alanda ve parti düzenindeki daha fazla parçalanmaları açığa çıkardı. Bu seçimlerde sekiz parti de katıldı, hiç biri de oyların üçte birinden fazlasını alamadı. Cumhuriyet Halk Partisi %33, Adalet Partisi ise %30 alabildi. Adalet Partisinin %12'lik oyu Yeni Demokratik Partiye geçti²³⁵. Bu siyasi bölünmelerden dolayı yeni bir Koalisyon Hükümeti kuruldu. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Bülent Ecevit'in başkanlığında Adalet Partisi ve aşırı dinci Milli Selamet Partisi üçlü koalisyonu kurdular²³⁶.

Altmışlı yılların ikinci yarısında Türk siyasetinde yeni bir eğilim görüldü, bu dönemin kendine has özellikleri ortaya çıktı. Her şeyden önce aşırı bir siyasal hassasiyet vardı. Her alanda bu siyasallaşmayı görmek mümkündü, toplumun her kesiminde *kutuplaşmalar* oluşmuştu. Bu kutuplaşma, ülkede iç ve dış politikaya yansdı, ideolojik anlamda ciddi gerginliklerde artış görüldü, parlamenter sistemin dışına taşarak giderek

²³² 1970 yılında Haziran ayında İstanbul'da 70 bin kişiyi sayısından aşkın işçilerden oluşan büyük grupların geniş kargaşalıkları oldu, buna büyük sayıda güvenlik görevlilerinden ve ordudan kişiler katıldı, Türk Hükümetin kullanmış olduğu baskı ve şiddet yöntemlerine rağmen durumu kontrol etmede aciz kaldı, öğrenciler işçilerin gösterilerine katıldı, 1971 yılında Mart ayı başlangıcında şiddet arttı, ve Demirel Hükümeti yıkıldı. Bak: Valit Ridvan, *20. Yüzyılda Arap Türk ilişkileri, (Örnek olarak Suriye - Türkiye)*, Dar Abdülmunim Naşirun 1. Baskı, Halep 2004, s. 141

²³³ Haydiri, *age*, s. 44

²³⁴ Valid Ridvan, *age*, s. 141

²³⁵ Haydiri, *age*, s. 44

²³⁶ Valid Ridvan, *age*, s. 142

şiddete dönüştü. Öte yandan ABD aleyhtarlığında da önemli bir yükseliş meydana geldi²³⁷.

Ekonomik alanda ise Türkiye 1960–1970 yılları arasında İthalat Değiştirilmesi²³⁸ adı verilen politikasını esas aldı, bu yöntem sayesinde Türkiye'nin sanayi gücünde çalıştırma kapasitesini veya yerel piyasanın çekim gücünü aşan güce sahip oldu. Bundan dolayı Türk ekonomi gelişim ortalaması daha önceki yılların %7'ye ulaşan ortalamasından daha az bir orana düştü, tarımda ise küçük arazilere sahip olan çiftçiler arazilerini tarım yöntemlerini geliştiren ve çağdaş aletleri ve ekipmanları kullanmaya başlayan büyük sermayesi olan çiftçilerin lehine kaybetmeye başladı, bu da şehir merkezlerine doğru büyük göç hareketlerine neden oldu ve 1960-1970 yılları arasında şehirlerin nüfus sayısı 5 milyon kişi arttı²³⁹.

Böylece Türkiye o dönemde milli üretimde ve ihracatta sanayi ağırlık artışı yapan yeni ekonomi politikayı uygulamaya başladı, yetkili Türk makamları da yerel olarak üretilen her şeyi üretmek ile birinci dönem olarak (yerli üretimi ithalat üretimin yeri ile değiştirme) temelinde çalıştı, aynı zamanda en yüksek gücü ile dışarıya olan ihracatı arttırmaya ve sanayi mallarına ve ürünlerine yeni satış piyasaları bulmaya çalıştı, bunların hepsi ithal mallardan ithallerini karşılamak için bir girişimdir.

4.2. 1966-1973 Dönemi Arasında Türkiye – Suriye Arasındaki Siyasi İlişkilerin Düzelməsi

Türkiye altmışlı yılların başından beri Arap ülkelerin geneli ile ilişkilerini düzeltmek için özel çabalar harcamaya başladı, özellikle de Suriye ile Türkiye'nin yeni yönelmesinden dolayı eskiden beri miras ve ortak yönler olan dini ve kültürel değerlerin bulunmasından yola çıkmıyordu, ancak birinci derecede bölge ülkelerin bölgesel egemenlik gereksinimlerine uygun olarak ve bu gereksinimler ile uyuma lüzumundan dolayı rakibi ve onun müttefiki idi, aynı zamanda Suriye ile Sovyetler

²³⁷ Bu politika önemini yerli ve yabancı sermayenin mallarını mütevazı kazançlarda veya en azından görülen vadede gerçekleşmeyecek kârlarda yatırım yapmayacağını gösteren ellili yılların tecrübesinden sonra gelmesinden elde etmiştir, dolayısıyla devletin karışması ve tesisler ve alt yapı sermayesi gibi Türk Sanayi temellerini yaratmak için kamu mallarının yatırımını yapması gerekiyordu. Bak: Nubar Hu Fesbiyen ve Feyruz Ahmed, *Asker ve Bürokrasi Arasında Türkiye*, Beyrut, Arap Araştırma Kurumu, 1. Baskı, 1985, s. 219

²³⁸ Ekonomik ve siyasi menfaatinden kaynaklanıyordu, ama Türkiye'nin dostluğunu kabul etmek Arap ülkelerinin geneli için ve özellikle Suriye için çok kolay değildi, çünkü iki taraf arasında hala takılı olan bir çok sorun vardı. Suriye her zaman Türkiye siyasetine Batı koalisyonundan bir parça ve kendisine düşman olarak görüyordu, o yüzden Sovyetler Birliği ile ilişkisi Türkiye'ye karşı güvenliğini sağlayan Türkiye'nin klasik tutumuna bağlıydı. Bkz. Rıza Hilal, *age*, s. 257 – 258

²³⁹ Nubar Hu Fesbiyen ve Feyruz Ahmed, *age*, s. 47

Birliği ilişkilerindeki sağlam yakınlaşma Türkiye için sürekli bir endişe kaynağı idi. Buna ilave olarak da Suriye'nin Kıbrıs Meselesinde Yunan ve Rumların lehine olan tavrı iki ülke ilişkilerinde etkili olmuştur. Her iki ülkenin bölgesel meselelere bakış açıları farklıydı²⁴⁰, her biri kendi milli güvenliğini tehlikeye attığını ve yakında olabilecek bir tehlike olduğunu düşünüyordu. Tabii ki o ilişkide Suriye, emperyalist batı ile koalisyon içinde olan ve Suriye'nin ana düşmanı İsrail'in sempatik arkadaşı olan Türkiye tehlikesini daha çok hassastı. Dolayısıyla iki tarafın endişe ve şüphe ile baktığı en önemli etkenler şunlardı:

Hatay Sorunu: Türkiye, Suriye'ye kendi topraklarının ayrılmaz bir parçası olan Hatay vilayetinde emelleri olan bir ülke gözüyle bakıyor. Suriye ise, 1939 yılında Hatay'ı kaybetmeyi, Türkiye ve o zamanki Suriye yönetimine hakim olan Fransa ile arasındaki ittifak ile düzenlenen bir komplo kurbanı olarak görüyordu. Çünkü o tarihlerde Suriye, Fransız Manda idaresi altındaydı ve Hatay'ın Türkiye'ye katılması Türkiye ile Fransa arasında yapılan bir Antlaşma ile olmuştu.

Her zaman Türkiye, Suriye'yi yöneten Baas Arap Milli Sistemi'ne ile bakmıştır. Çünkü Sosyalist Arap Baas Partisinin ideolojisi, Türk-Suriye sınırının ve Türk topraklarındaki bazı Suriye topraklarının Osmanlı imparatorluğunun Arap topraklarında hükmettiğı ve Türk devletine miras bıraktığı topraklar olarak görmektedir²⁴¹.

Türkiye hiç bir zaman kendi topraklarında bulunan düşman örgütlerin Suriye tarafından maddi, lojistik ve manevi destek gördüğü yönündeki iddialarından vazgeçmemiştir, buna en iyi örnek olarak da 12 Mart 1972 yılında Türkiye'den kaçan teröristlerin Suriye'ye sığındıkları iddiasıdır²⁴². Karşılıklı güvensizliğin bir netice olarak bu tarihten sonra Suriye, ayrılıkçı Kürt terör örgütünü uzun süre hakimiyetindeki Lübnan'da himaye etmiştir.

İki taraf arasındaki çözümlemeyen en önemli sorunlardan Türkiye topraklarında doğan ve Suriye topraklarından geçen ortak Dicle ve Fırat nehirleri sorunu kalmıştır. uzun sürece Türkiye siyasi sorunlarda Suriye'ye baskı yapmak için suyu kullanmıştır. Ama günümüzde PKK ve Su Sorunu ortadan kalkmış, iki taraf arasında komşuluk ilişkilerine dayalı bir güven ortamı doğmuştur.

Öte yandan iki ülke arasındaki ilişkilerin karmaşık hale gelmesinin bir sebebi de Türkiye'nin Suriye'ye uzun yıllar ilgisiz kalması ve Suriye ve bölge hakkındaki bilgileri

²⁴⁰ Haydiri, *age*, s.44

²⁴¹ Rıza Hilal, *age*, s.257-259

²⁴² Rıza Hilal, *age*, s. 260

Amerika ve İngiltere kanalıyla almasıdır. Elbette bu bilgiler de yanlış ve yönlendirici bilgilerdi. Tabi ki Böyle güvensiz ve kuşkulu bakışlarla devam eden ilişkilerde iktisadi ilişkilerin gelişmesi beklenemezdi, her iki ülke de buna hazır değildi²⁴³. Ama şunu ilave etmek lazımdır ki, son dönemde her alanda hızlı ve olumlu gelişmeler yaşanmıştır. İki ülke arasındaki siyasi, iktisadi ve sosyal ilişkiler arzu edilen ve özlenen seviyeye gelmiştir. Bu ilişkilerin gelişmesinde önemli etkenler vardı ki bunların önemlileri şunlardır:

Orta Doğu bölgesindeki ülkelerin bir şekilde yaşadıkları bölgesel ve uluslararası çelişkiler Türkiye ve Arap ülkeleri arasında bunlardan da Suriye ile yakınlaşmaya neden olmuştur. Batı ile Türkiye'nin ilişkilerin soğukluğu sonrada 1965 yılında Kıbrıs hakkında Birleşik Milletler Genel Kurulunun oylamasında karşılaştığı diplomatik izolasyonu, Türkiye'nin dış politikasını etkilemede rol oynadı. Başka bir deyişle Türkiye ve Arap ülkeleri arasındaki yakınlaşma Türkiye'nin Batı ülkeleri ile Amerika Birleşmiş Devletleri arasındaki ilişkilerin kırılmaya başlamasıyla oldu. Bu kırılma yüzeysel ve geçici olarak da görünse de, Türkiye bölgesel ve uluslararası anlaşmazlık üzerinde oynamaya başladı, Arap etkisi ilk defa Türk-Arap ülkeleri ilişkilerinde pozitif etken oldu²⁴⁴.

Öte yandan o sıralarda da Rumların ve Yunanlıların İsrail ile ilişkilerini geliştirmeleri Türkiye'nin Arap ülkeleri ile ilişkileri etkilendi. Özellikle de İsrail ile çatışan Suriye ve Mısır gibi Arap ülkeleri ile iktisat, turizm gibi alanlarda belirgin bir iyileşme başladı²⁴⁵. Yunanistan İsrail'le ticarete başladı ve onunla 1969 yılında Ticaret ve Ulaşım Değişimi anlaşması yaptı, aynı zamanda iki taraf turizm sözleşmesi de imzaladı. Kıbrıs da İsrail ile ilişkilerini düzeltmeye başladı, aralarındaki işbirliği tüm politika ve ekonomik yönleri kapsadı iki taraf arasında ticari alış veriş de arttı, aralarında ticaret anlaşması ve karşılıklı turizm anlaşması da imzalandı²⁴⁶.

Yunanistan ve Kıbrıs politikası 1968 yılından beri özellikle Arap-İsrail çatışması ile ilgili alanlarda, belirgin bir şekilde değişti. Şüphesiz bu politikanın değişimi genel olarak Arap-Türk ilişkisini ve özellikle Suriye -Türkiye ilişkisini dolaylı olarak etkiledi. Bu değişiklik Türkiye'nin Arap mevzularına karşı ve Araplarla ilişkisinde (özellikle

²⁴³ Sim Çakmak, "Mavki Türkiye fi'l-Hilfi'l-Atlasi ve Eseri zâlik ala'l-Alakatiha bi'l-Vatani'l-Arabi", *Arap Geleceği Dergisi* 45, Kasım 1985, s. 105

²⁴⁴ Şihade Musa, *Al-Alaka İsrail min Duveli'l-Alem 1967 – 1970*, Filistinli Kitaplar Serisi /33/, Filistin Kurtuluş Örgütü Merkezi, 1. Baskı, Kahire 1971, s. 261 – 266.

²⁴⁵ Şam Ticaret Odasını Ekonomi Yayını, Şam, Mart ve Nisan, 1969, s. 66

²⁴⁶ Şihade Musa, age, s. 266 -267.

çatışan ülkeler (Suriye ve Mısır) tepkisinde etkiler bıraktı gibi görünüyor, aynı zamanda özellikle Arapların Kıbrıs ve Yunanistan'ın Türkiye ile Kıbrıs Meselesi hakkındaki anlaşmazlıkları Arapların tepkilerinde de değişikliklere yol açtı²⁴⁷. Öte yandan Suriye'nin geleneksel müttefiki Sovyetler Birliği'nin Yunanistan ve Kıbrıs'ın Türkiye'ye karşı tutumlarındaki tepkisinin değişmesi ve Türkiye'yi Yunanistan ve Kıbrıs'a karşı desteklemesi Türkiye'nin Arap ülkelere özellikle Suriye'ye karşı açılımını arttırdı. Aynı zamanda Türkiye-İsrail ilişkileri İsrail'in Yunanistan ve Kıbrıs'ı destekleyen tutumlarından dolayı geriledi, bunun yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki gerilimin şiddetinin yavaşlaması Türkiye'nin Araplara karşı negatif tutumunun gerilemesine neden oldu, dolayısı ile bu Arap ülkelere karşı iyi davranışın başlangıcı gibiydi²⁴⁸. Böylece O dönemde Türkiye Ortadoğu'daki Arap-İsrail uyuşmazlığından en iyi şekilde yararı sağlayacak aynı zamanda hiç birinin hoşnutsuzluğuna uğratmayacak politikayı izlemeye başladı. Türkiye'nin Suriye'ye karşı politikasındaki yeni değişikliklere rağmen, o dönemdeki Türkiye-Suriye ilişkileri yeterli düzeye ulaşmayıp tam tersine bazı seviyelerinde de olsa endişe ve olumsuzluk kapsamında kaldı. Bunun birinci derecedeki sebebi ise Batının Türkiye'nin güvenlik askeri ve ekonomik politikasında güçlü bir şekilde varlığı, Suriye'nin bu politikaya kuşku, tedbirli ve korku gözü ile bakmasına neden oldu²⁴⁹ denilebilir.

Türkiye'nin Irak ve Suriye ile Dicle ve Fırat nehirlerin suyu sebebiyle anlaşmazlıkları, suyun Suriye'ye göre oluşturduğu vazgeçilemeyen zenginlik, değişik alanlarda kullanımının artmasından dolayı iki taraf arasında gerginlik yaratan en büyük sorun olmuştur. Bu sorunun temeli de sorun çözmede referans olabilecek açık ve bağlayıcı yasal kuralların eksikliğinden kaynaklanıyor, dolayısı ile Suriye Türkiye'nin Dicle ve Fırat nehirleri üzerine bir çok baraj kurmasının, suyu bir silah veya pazarlık ve şantaj için siyasi araç olarak kullanmak, Ortadoğu'daki ekonomik ve siyasi egemenliğin kötü niyetlerini gizlediğini var saydı. Çünkü Suriye su sıkıntısı çekmekte olup Dicle ve Fırat üçgeninde Türkiye ve Irak'a nazaran zayıf halka olarak da sayılmaktadır, dolayısıyla Suriye Türkiye'nin baraj inşaa etmesini kendi hakları ve su ihtiyaçları karşı olup ekonomik ve tarımsal menfaatlerine büyük zararlar verdiğini saydı²⁵⁰. Bu nedenle Suriye Türkiye ve Irak ile birlikte Dicle ve Fırat nehirlerin sularını kullanmada bir

²⁴⁷ Valid Ridvan, *age*, s. 151

²⁴⁸ Khurşid Hasan Dli, *age*, s. 39.

²⁴⁹ Rıza Hilal, Kılıç ile Hilal, *age*, s. 282

²⁵⁰ Muhammed Nurettin, "Asefeh fi miyah alğap", *Türk Araştırmaları Sayı 11*, Beyrut, Stratejik Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezi, 1994, s. 44

anlaşma yapılmasını, uluslararası bir komitenin oluşmasını ve su projelerini yapmada suyu tek taraflı kullanmama konusunda bir anlaşmaya varılmasını istedi. Türkiye ise iki nehri sınırları geçen Türk nehirleri olarak saydı ve onların tek bir havzasının olduğunu iddia etti, dolayısı ile kendisinin iki nehri sınırları geçen noktalara kadar dilediği gibi kullanma hakkına sahip olduğu ilan etti. Türk bakış açısına göre iki nehrin sularını kullanma yolunu hiç kimse tarafından belirlenme hakkı yoktur, çünkü bu durum kendisinin bu nehirlere olan egemenliğinin ihlalidir²⁵¹.

Ama Türkiye ve Arap ülkeleri arasında yetmişli yılların başından Arap-Türk düzeylerinde geniş açılım hareketleri başladı, bunu gerçekleştirmekte bir çok etken rol oynadı. Bunlardan Türkiye'ye karşı Arap politikasının bir gerilme yaşaması, Başkan Cemal Abdunasır'ın ölümünden sonra ardından gelen Enver Sadat zamanında Mısır siyasi yönetim bir çok konuda Türk mevzileri ile kesişen belirgin batılı bir yaklaşım içinde idi, diğer bir yandan o dönem uluslararası ekonomik (petrol) sıkıntısı ve fiyatların yükselişi yeni politikaların belirlenmesinde etkili oldu.

Türkiye'yi Arap dünyası ile ekonomisindeki negatif yansımayı atlatabilmek için daha yakın olmaya yönlendirdi²⁵². Türkiye-Suriye ilişkilerinde Suriye'nin tutumunda büyük bir değişiklik gerçekleşti. Suriye'nin dış politikasını çizmede en önemli etkenin İsrail'le çatışma meselesi iken 1970 yılında Başkan Hafız Al-Asad'ın Suriye'de iktidara geçmesi ile bu politika değişti ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmede samimi bir arzusunun olduğunu gösteren işaretler vermeye başladı. İki taraf arasında Dışişleri Bakanı ve Başbakanlar tarafından karşılıklı ziyaretler yapıldı²⁵³. İki ülke arasında bu iyi değişime rağmen Hatay meselesi iki ülke arasında en önemli sorunlardan biri olarak kaldı ve iki ülkenin meseleleri Hatay Meselesi'nin gölgesinde kalmaya devam etti. Suriye bu şehrin Türkiye'ye katılmasını ve meselenin çözümünü kabul etmedi ve Suriye topraklarından işgal edilmiş bölüm olarak görmeye devam etti. Ancak İsrail'le olan çatışma koşulları ve Suriye'nin çabalarının dağıtıp savaş alanını geliştirmek istemeyişi yüzünden bu dosyayı erteledi²⁵⁴.

1966-1973 yılları arasında Türkiye'nin dış politikasının Arap ülkelerin genelinin menfaatine yönelik Avrupa–Amerika koalisyonu ile bir gerilemeye damgasını

²⁵¹ Muhammed Nurettin, , *age*, s. 199 – 200.

²⁵² Rıza Hilal, Kılıç ile Hilal, *age*, s. 259

²⁵³ Süleyman Al-Medeni, *Al-Yahud fi Türkiye*, Şam, Dar Alanvar, 1. Baskı, 1998, s. 220

²⁵⁴ Abdulvahab el Keyyali, *Mevsuatu's-Siyase III*, 7. Bölüm, Beyrut, el Muessetu'l-Arabiyyetu li'd-Dirasa ve'n-Naşr, Daru'l-Huda, s. 128

vurduğunu, bu sırada ortak menfaatleri esas alarak geçmiş bir yana bırakıp o ilişkiler için tarihte yeni bir sayfa açıp verimli işbirliği dönemi başladı diyebiliriz.

4.3. Türkiye'nin 1967 Yılında İsrail'in Arap Ülkelerine Yönelik Saldırısı Karşısında Takındığı Tutum

Suriye'de yaşanan ve ilerici liderlerin iktidara gelmesini sağlayan gelişmeler hem batılı sömürgeci ülkelerin hem de bölgede bu ülkelere bağımlı olan ve aralarında İsrail, Türkiye, Irak, Suudi Arabistan, Ürdün ve Lübnan'ın da bulunduğu ülkelerin ilgisini çekti. Bu ülkelerde Suriye'nin batı ve taraftarları açısından kaygı kaynağı olduğu şeklinde bir izlenim oluştu. Bu nedenle bu ülkelerin çabaları Suriye'de iktidara gelen rejimi değiştirme ve gelecekte batıya bağımlı olacak bir rejimin işbaşına gelmesini sağlama noktasında yoğunlaştı. Dolayısıyla batı bloğu ülkeleri müttefikleri İsrail ile birlikte bu hedefi gerçekleştirmek ve Sovyetlerin Suriye ve Arap dünyasındaki çıkarlarına darbe indirmek, dolayısıyla batı bloğundan silah alma tekeli kırıarak Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğundan silah sağlamaya başlayan ilerici Arap ülkeleri ile Sovyetler arasındaki ittifakı bozmak için plan yapma yoluna gitti²⁵⁵. Bu bağlamda büyük dünya devletlerinin çoğu İsrail'i Araplara açacağı savaşta desteklemeye çalıştı. Böylece İsrail'e her türlü askeri ve iktisadi desteği verdi. Buna karşılık yalnız Sovyetler Birliği Arap ülkelerinin yanında durdu. İsrail'in 1967 yılının başlarından itibaren Suriye'ye yaptığı tehdidin sonucu olarak ve İsrailli yetkililerin Suriye topraklarını istila etme ve Şam'ı işgal etmekle doğrudan tehditlerini alenen yapmaya başlaması sonucunda Orta Doğu bölgesindeki gerilim yeni boyutlar kazanmaya başladı. İsrail Suriye'yi tehdit etmek suretiyle Mısır'ı savaşa girmeye itmek, bu şekilde gelişmekte olan her iki ülkenin gücünü imha etmek ve her iki ülkeye karşı bir ön saldırı yürütmek istiyordu²⁵⁶. Aynı şekilde İsrail içinde ekonomi ve güvenlik alanında kötüye gidiş başlayınca bu durum İsrail'i kendi krizinden çıkmak için git gide Arap ülkelerine saldırmaya itti. Bu durum onda aynı zamanda Arap ülkelerine hegemonyasını dayatmak ve Büyük İsrail yolundaki yayılmacı siyasetini pekiştirme isteğini uyandırdı²⁵⁷. Dolayısıyla İsrail kendisini bölgede bir ana güç haline getirmek ve özellikle Suriye ve

²⁵⁵ Lotsky, *age*, s. 152.

²⁵⁶ Samar Behlevan, *el Kaziyyetu'l-Filistiniyya*, Şam, Halid Bin Velid Matbaası, Birinci Baskı, 1987, s. 337

²⁵⁷ Adnan es-Seyyid Huseyn, *et-Teveessu Fi'l-İstratiyeciyyeti'l-İsrailiyyeti*, Daru'n-Nefais, Birinci Baskı, Beyrut, 1989, s. 4. - Heysem el-Keylanî, "el-Cedid fi'l-Mezhebi'l-Askeriyyi'l-İsrailî", *el-Fikru'l-Askeri Dergisi Yayınları*, Birinci Baskı, Suriye Arap Ordusu Siyasi Daire Matbaaları, s. 20

Mısır'da ifadesini bulan Arapların gücünü imha etmek istiyordu. Böylece Arap ülkelerine saldırmak suretiyle Sosyalist ve Kapitalist bloklar arasındaki uluslararası çatışma çerçevesinde müttefikleri Amerika Birleşik Devletleri ile işbirliği yaparak bölgeyi hegemonyası altına almaya ve Arap ülkeleri ile sosyalist blok ülkeleri arasındaki dostluk ve işbirliği ilişkilerini vurmaya çalışıyordu. Bunu yaparak aynı zamanda Orta Doğu'daki askeri ve iktisadi güç dengelerini değiştirme hedefini güdüyordu. İşte bu ön etkenlerin bir sonucu olarak İsrail 1967 yılı Haziran ayının beşinde üç Arap cephesinde (Suriye-Mısır-Ürdün) havadan ve karadan saldırıya geçti. 5 Haziran 1967'den 11 Haziran 1967'ye kadar süren saldırı her üç ülkenin ordularına ağır bir darbe indirilmesi ve Arap topraklarından büyük bir alanın işgal edilmesiyle son buldu. Sonuç olarak İsrail saldırıdan güttüğü hedefi sağlayarak yeni bir emr-i vaki dayatma hedefini gerçekleştirerek Araplara karşı büyük bir stratejik ve askeri zafer kazanmış oldu²⁵⁸.

BM Güvenlik Konseyi savaşın başlamasıyla birlikte 5 Haziran 1967 tarihinde olağanüstü bir toplandı. Ancak savaş konusunda herhangi bir önlem alma konusunda başarısızlığa uğradı. Daha sonra 10 Haziran 1967 tarihinde tekrar toplanarak Ateşkes kararı aldı. Arap ülkeleri bu kararı kabul edip uygulamaya koymaya başlarken İsrail kararı ihlal ederek Suriye topraklarına yönelik saldırılarını sürdürdü. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi 22 Kasım 1967 tarihinde 242 sayılı kararı çıkardı. Bu karar İsrail'in Haziran 1967 saldırısında işgal edilen Arap topraklarından çekilmesini, savaş haline son verilmesini, Orta Doğu'da adil ve kalıcı bir barış sağlanmasını ve sığınmacılar sorununa acil çözümler bulunmasını ön görmekteydi²⁵⁹. Bu arada Sovyetler Birliği İsrail'in saldırısını kınayıp İsrail'den savaştan önceki duruma dönüş yapmasını, ateşkesi kabul etmesini ve işgal edilmiş alanlardan çekilmesini istedi²⁶⁰. Buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri Haziran Savaşını yeni bir aşama diye niteleyerek İsrail ile olan ittifakına ve İsrail taraftarlığına vurgu yaptı. Çünkü ABD İsrail'in bölgede ana güç haline gelmesini istiyordu. Aynı şekilde Arap yönetimlerinin de iradesine teslim olmasını istiyordu²⁶¹.

Haziran 1967 Savaşı ve bu savaşı izleyen olaylar Amerikan siyasetinin güttüğü hedefin bölge ülkelerinin toprak bütünlüğünün korunması olduğu yolundaki Amerikan -

²⁵⁸ *Filistin ve Arap - İsrail Anlaşmazlığına İlişkin BM Kararları 1947 – 1974 c. I*, (Yayımlayan: Muessesetu'd-Dirasti'l-Filistiniyye), 3. Baskı, Beyrut 1993, c. 1, s. 197 - 198

²⁵⁹ Peter Mangolid, *Büyük Devletlerin Orta Doğu'daki Müdahaleleri*, (Çev. Edib Şiş), Şam, Dar Tlas li't-Terceme ve'n-Naşr, 2. Baskı, 1994, s. 314 - 315

²⁶⁰ Samar Behlevan, *age*, s. 345

²⁶¹ Şahhade Muse, *age*, s. 10 - 11

İsrail iddialarının sahte olduğunu ortaya çıkarmış oldu. Çünkü İsrail Amerika'nın da desteğiyle çeşitli Arap topraklarının bütünlüğünü ihlal etti. Böylece Suriye, Mısır ve Ürdün'den toprak işgal edildi. İsrail Sina Yarımadası, Batı Şeria, Gazze Şeridi ve Suriye'nin Golan bölgesini istila etti. ABD ise bunun karşısında hiçbir şey yapmadı. Tersine bütün Amerikan plan ve tutumları söz konusu ihlali onaylayıp İsrail'i Arap ülkelerine karşı izlediği siyasetlere destek vermektir. Haziran Savaşı ayrıca bölgede Amerikan siyaseti ile İsrail siyasetinin büyük ölçüde bağdaşık olduğunu, buna bağlı olarak İsrail'in baskıcı ve yayılmacı siyasetinin ABD'yi memnun ettiğini, ayrıca aralarında Türkiye'nin de bulunduğu istisnasız bütün Orta Doğu ülkelerinde hedef ve amaçlarına hizmet ettiğini göstermiştir. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri İsrail siyasetlerinin tasarlanıp yönlendirilmesinde doğrudan katkı sağlamaktadır²⁶².

Haziran 1967 Savaşı Türkiye'nin Arap-İsrail anlaşmazlığı davasına bakışında fiili bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. Söz konusu savaşın patlak vermesinden sonra Türkiye artık Arap ülkelere yönelik eski siyasetlerinden farklı bir siyaset izlemeye daha hazır ve Arap davalarına karşı daha anlayışlı bir durumda bulunuyordu. Dolayısıyla Haziran saldırısı Türkiye'nin söz konusu davalara, özellikle de İsrail ile yaşanan anlaşmazlığa ve İsrail'in gittikçe daha fazla Arap toprağı işgal etme arzusuna yönelik tutumunda eskiye oranla önemli bir dönüşüm noktası oluşturdu²⁶³.

Türkiye 5 Haziran 1967'deki İsrail saldırısına karşı çıkarak kınadı. Türkiye'nin resmi tutumu İsrail'e saldırının sorumluluğunu yüklemese de Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 10 Haziran 1967'de ülkesinin İsrail birliklerinin kuvvetle işgal ettiği toprakların herhangi bir parçasını kendi topraklarına katmasına karşı olduğunu açıkladı. İsrail birliklerinin işgal ettiği topraklardan geri çekilmesini isteyen Çağlayangil uğradıkları zararların giderilmesi için Arap ülkelere tazminat ödenmesini de istedi. Çağlayangil ayrıca BM'den İsrail birliklerinin işgal edilen Arap topraklarından çekilmesi için baskı uygulanmasını isteyerek İsrail'i bu toprakları istila etmemesi ve topraklarına katmaması konusunda uyardı²⁶⁴.

Türk yönetimi yine Dışişleri Bakanının ağızıyla toprakları üzerinde bulunan NATO'ya ait yabancı askeri üslerin bölgede fiili durum yaratmak üzere Arap ülkelere karşı kullanılmasına hiçbir şekilde izin vermeyeceğini de açıkladı. Ardından aralarında

²⁶² Muhammed Nureddin, *age*, s. 199. - Rıza Hilal, Kılıç ve Hilal, *age*, s. 114.

²⁶³ Şahhade Muse, *age*, s. 364 - 366. - Nebil Haydarî, *age*, s. 114

²⁶⁴ Abdulmunim Said, *age*, s. 76. ve Haydari, *age*, s. 114. Ve İbrahim ed-Dakukî, *age*, s. 36. ve Velid Rıdvan, *age*, s. 146

Suriye'nin de bulunduğu saldırıya uğrayan ülkelere gıda ve sağlık yardımları göndermeye başladı²⁶⁵.

22 Haziran 1967 tarihinde Türkiye BM Genel Kurulunda Arapların isteklerine destek vererek haklarını isteme noktasında Arapların yanında durdu. Türkiye aynı şekilde BM'de Arap topluluğunun bir dizi sorun konusunda sunmuş olduğu bir dizi karardan yana oy kullandı. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil aynı gün, yani 22 Haziran 1967'de Genel Kurulda yaptığı konuşmada, *“Türkiye hükümeti toprakların kuvvetle gasp edilmesini kabul etmenin mümkün olmadığını, dolayısıyla İsrail'in işgal etmiş olduğu topraklardan çekilmesi için BM'nin ısrarcı olması gerektiğini ilan etmektedir”* diyerek *“savaşın bütün Ortadoğu'yu kapsamaması durumunda Türkiye'nin Arap ülkeleri ile olan bütün anlaşmalarına saygılı kalmaya devam edeceğini”* vurguladı²⁶⁶.

Yine Türkiye aralarında Suriye'nin işgal edilen Golan bölgesinin de bulunduğu işgal edilen Arap topraklarında İsrail'in çekilmesini isteyen BM'nin 242 sayılı kararına destek verdi. Türkiye olumlu tutumunu 22 Kasım 1967 tarihinde bu karardan yana oy kullanmakla sergilemiş oldu. Bu bağlamda bütün bölge ülkelerinin tanınmış güvenli sınırlar içerisinde yaşama hakkına vurgu yaparak milli haklara sahip bir halk olarak Filistin sorununa adil bir çözüm bulunması çağrısında bulundu²⁶⁷.

8 Temmuz 1967 tarihinde Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel düzenlediği bir basın toplantısında hükümetinin Ortadoğu'da barışın sağlanabilmesi için İsrail birliklerinin işgal edilen Arap topraklarından çekilmesi gerektiğini düşündüğünü açıkladı. Demirel Ortadoğu'daki barışın Türkiye açısından büyük önem taşıdığını belirtirken 29 Temmuz 1967 tarihinde İran, Pakistan ve Türkiye devlet başkanları İran'ın başkenti Tahran'da bir araya geldi. Taraflar Orta Doğu krizini görüşerek İsrail'in işgal edilen Arap topraklarından derhal çekilmesi, sorunun BM çerçevesinde ve BM'nin bu konudaki kararları doğrultusunda çözüme kavuşturulması gerektiği konusunda görüş birliğine vardı²⁶⁸. 8 Ağustos 1967 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ülkesinin Arap ülkelerinin İsrail'in saldırısına yönelik tutumunu

²⁶⁵ Yusuf İbrahim el Cehmanî, *Türkiye ve İsrail*, Türkiye Dosyaları, Şam, Dar Havran, 1. baskı, 1999, s. 56, Şahhade Muse, *age*, s. 365. ve Muhammed Nureddin, *age*, s. 199.

²⁶⁶ Haydar es-Seyyid Ali, “Merahil Tatavvuru'l-Alakatu'l-İktisadiye ve'l-Askariye beyne İsrail ve Amerika”, *el-Fikru'l-Askeri Dergisi* S. 13, Şam, Suriye Arap Ordusu Siyasi Dairesi, Mayıs - Haziran 1989, s. 63. - Filip Robins, *Türkiye ve's-Şarku'l-Avsad*, (Çev. Mihail Necm Huvri), Dar Kurtuba Basın Yayın Araştırma, Birinci Baskı, 1993, s. 98.

²⁶⁷ Şahhade Muse, *age*, s. 367 - 369

²⁶⁸ Muhammed Nureddin, *age*, s. 199

desteklediğini ilan ederek ülkesinin Orta Doğu krizine bir çözüm bulunması için Arap ülkelerinin yanı sıra bütün dost ülkelerle temas halinde kalmaya devam edeceğini söyledi. Türkiye aynı şekilde İran, Pakistan ve Suudi Arabistan'ın körfezi savunmak amacıyla kurmaya çalıştığı bir pakta katılmayı reddetti. Batı'nın bölgedeki çıkarları ile örtüşen bu pakta Suriye ve Mısır kendilerine karşı yöneltilmiş bir pakt olarak sayıyordu. Türkiye'nin o dönemdeki bu tutumu bir yandan Arap ülkeleri ile ilişkilerini iyileştirmeye devam etmek bir yandan da Bağdat Paktı kurulurken karşı karşıya kaldığı Araplardan gelen tepkilerden sakınma isteğine dayanıyordu. Türkiye'nin o dönemdeki tutumu Suriye'nin bu konudaki çıkarlarıyla örtüşüyordu. Nitekim Suriye Türkiye'nin yeni bakışını olumlu karşıladı. Suriye Dışişleri Bakanı İbrahim Mahus 21 Ağustos 1967'de yaptığı bir açıklamada Türkiye'nin tutumlarını Suriye yönünden samimi bulunduğunu ve iki ülke arasında her alanda sürekli bir işbirliğinin önünü açacağını söyledi²⁶⁹.

Arap ülkelerinin desteğini kazanmak için Türkiye her zaman İsrail'in Arap topraklarını işgali ile Yunanistan'ın Kıbrıs'ı topraklarına katma çabaları arasında bağlantı kurmaya çalıştı. Bunun için uluslararası çevrelerde Arap haklarının savunucusu ve bu hakların Araplara verilmesinin destekleyicisi görüntüsüyle görünmeye başladı. 10 Aralık 1968'de Türkiye, İran, Pakistan ve Senegal BM'ye bağlı özel siyasi komisyona bir taslak sunarak İsrail'den aralarında Golanlı Suriyeliler de olmak üzere İsrail tarafından yurtlarından edilen Arap mültecilerin Haziran 1967'deki İsrail saldırısı sırasında terkettikleri evlerine ve yurtlarına döndürmesini istediler²⁷⁰.

21 Ağustos 1969'daki Mescid-i Aksa yangınından sonra *Türkiye İslam Ülkeleri Konferansı*na katılarak bu konferanstan çıkan ve İslami kutsal mekânların dokunulmazlığını ihlal etmesi noktasında İsrail'i kınayan bildiriye onayladı. Türkiye bu adımına bir adım daha ekleyerek 1971'de kurulan *İslam Konferansı Örgütü* belgesini kabul etti²⁷¹.

Türkiye Haziran 1967 Savaşından sonra Arapların tutumuna destek vererek İsrail'in işgal edilen Arap topraklarından çekilmesi gerektiğini ilan edip Suriye'nin işgal edilen Golan bölgesini geri alma hakkını destekledi. Bu arada milli haklara sahip bir halk olarak Filistin sorununa adil bir çözüm bulunması çağrısında bulundu. Buna ek

²⁶⁹ Şahhade Muse, *age*, s. 367

²⁷⁰ Yusuf el Cehmanî, *age*, s. 56

²⁷¹ *Filistin Sorunu Almanacağı* 10, 1973, Beyrut, Filistin Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1. baskı, 1976, s. 543

olarak Haziran 1967 Savaşı genel olarak Arap-Türk ilişkilerinin özel olarak da Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihi gelişiminde belirgin bir dönüm noktası oluşturarak gelişimine ivme kattı. Buna bağlı olarak Türkiye’de Araplara destek veren akım güç kazandı. Dolayısıyla o dönemde iki taraf arasındaki ilişkiler olumlu bir seyir izleyerek Türkiye Arapların safında yer aldı. Ancak aynı zamanda Arapların İsrail ile diplomatik ilişkileri kesme taleplerine karşılık vermedi.

4.4. Türkiye’nin 1973 Ekim Savaşı’na Yönelik Tutumu

1973 Ekim Savaşı patlak vermeden önce Türkiye işgal edilen topraklarını geri almaları noktasında Araplardan yana bir tutum sergilemekteydi. Türkiye Dışişleri Bakanı 17 Eylül 1973 tarihinde Mısır’ın başkenti Kahire’de düzenlediği bir basın toplantısında *“ülkesinin siyasi sorunları çözmek için kuvvete başvurulmasını kabul etmediğini, aynı zamanda emri vaki siyasetini reddettiğini ve İsrail’in işgal edilen Arap topraklarından çekilmesinin bölgede adil bir barışın tesis edilmesine yardımcı olacağına inandığını”* açıkladı²⁷².

Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri ve Batılı devletler İsrail’in askeri üstünlüğünü savunmaya devam ettiler. Bu çerçevede *“İsrail’in askeri üstünlüğü yeni bir kapsamlı savaş çıkmasını önlemenin ana yoludur”* yolundaki İsrail söylemini de benimsediler. Dolayısıyla özellikle ABD kendisi için İsrail’i stratejik bir ortak haline getirmek istiyordu. Böylece Orta Doğu’daki stratejik çıkarlarını korumak amacıyla Arap ülkelerini hiçbir zahmet ve meşakkate katlanmaksızın vurma imkânına sahip olacaktı²⁷³. Bu süre zarfında Türkiye özellikle de Yunanistan ile yaşadığı anlaşmazlık esnasında Amerika ve Avrupa’nın desteğini kaybettikten sonra tabii olarak Amerikan stratejisini tehlikeli görüyordu. Dolayısıyla Arap ülkelere yönelik daha dengeli bir tutum sergiler oldu. Doğal olarak Araplar da, özellikle de Suriye ve Mısır, bölgede Avrupa’dan destek bulan Amerikan-İsrail siyasetlerinden büyük rahatsızlık duyuyordu. Bu arada 1948’den başlayarak 1956 saldırısından 1967 saldırısına kadar uzanan İsrail’in Arap ülkelere yönelik saldırılarına ve buna ek olarak bir de Filistin Arap halkının yanı sıra 1967’de işgal edilen bölgelerde yaşayan halkın evsiz barksız kalmasına, İsrail’in BM genel kurulu ile BM Güvenli Konseyi kararlarına uymaya yanaşmamasına ve

²⁷² Kumeyl Mansur, *İsrail fi alesteratickiye alamrekiye fi alsmaninat*, Beyrut, Filistin Araştırmaları Kurumu Bültenleri, 13 sayılı bülten, 1. baskı, 1980, s. 17

²⁷³ Muhammed Zuheyr Diyab ve Amid Huvlî, *el Munatafu’l Kebir*, Silsiletu Harbu Tişrîn, 2 Şam, Muessesetu Tişrîn lissahafati ve’n-Naşr, Şubat, 1979, s. 18 - 19.

emperyalist ülkelerin Orta Doğu bölgesindeki iktisadi ve siyasi çıkarlarını koruma arzusuna sessiz kalmaları da mümkün değildi²⁷⁴.

Mısır ve Suriye yönetimleri silahlı kuvvetlerini yeniden yapılandırarak eğitimden geçirip en gelişmiş askeri teçhizatla donattıktan sonra İsrail ile savaşacak duruma geldiği kanaatine vardı. Bu arada Araplar arası koşullar ile uluslararası koşullar da hem böyle bir kanaate elverişliydi hem de Araların yararınaydı. Arap ülkeleri İsrail işgal ve yayılmacılık ilkesine dayanan bir ülke olarak kabul edilmesi noktasında görüş birliğine vardı. Bu durum Arap siyasi koşullarının cephe ülkeleri Suriye ve Mısır'la dayanışma içinde olmaya ve savaşa girişmesi için kendilerine destek vermeye itti. Bu arada dünya ülkelerinin çoğunluğu, özellikle de Afrika ülkeleri ve bağlantısızlar ve Sosyalist blok Arapların tutumunu destekliyordu²⁷⁵.

Suriye ve Mısır'ın İsrail'e karşı Ekim Savaşına girişmesinin ana nedeni, Haziran 1967'de Arap ülkelerinin uğradığı yenilginin izlerini silmek ve o savaştan sonra Arap halkının maruz kaldığı kötü durumu aşmaktır. Buna bağlı olarak İsrail'in işgal edilen Arap topraklarından çekilmeyi öngören BM kararlarına uymaya yanaşmaması ve Arap dünyasının büyük çoğunluğunun İsrail tehlikesini kavraması Suriye ve Mısır yönetimlerini savaşa girişmeye itti²⁷⁶. Her iki ülkedeki silahlı kuvvetler muharebe koşullarını oluşturma ve askeri güçlerini yeniden yapılandırma bağlamındaki hazırlıklarını tamamladıktan sonra ve her iki ülke İsrail'i barışçıl bir çözüme zorlamaya yönelik bütün diplomatik yolları tükettikten sonra Teşrin Savaşı 6 Ekim 1973'te başladı. Arap birlikleri Sina ve Golan'da iki yönde harekete geçti²⁷⁷. Mısır ve Suriye orduları İsrail cephesinde görev dağılımı yaptı. Mısır ordusu Süveyş Kanalına girerek Barlif (?) hattını denetleme ve Sina'da konuşlanmayı üstlendi. Suriye ordusu ise İsrail'in Golan'daki mevzilerine saldırarak, Alon hattını geçip Şeria nehrine ve Taberiye gölüne varıncaya değin saldırıya devam etmeyi üstlendi. Golan'da Suriye'nin Golan'daki hücum alanı güneydeki Yermuk vadisine kadar uzandı²⁷⁸. Suriye birlikleri böylece üç

²⁷⁴ Rizk İlyas, *Golan'ı Kurtarma Süreci, 1967 - 2007*, Daru'l-Baas, 1. Baskı, Şam, 2007, s. 126 - 130

²⁷⁵ Diyab ve Huvli, *age*, s. 22

²⁷⁶ *Teşrin Savaşları*, Siyasi Daire, Ordu ve Silahlı Kuvvetler Genel Komutanlığı, Kültür ve Yönlendirme Şubesi, Ordu ve Silahlı Kuvvetler Siyasi İdaresi Matbaaları, Şam 1974, s. 10

²⁷⁷ Emin Mahmud Atiya *Straticiiyetu'l-Hurubu'l-Arabiyye'l-İsrailiyye*, Daru'l-Manara, 1. Baskı, Beyrut 1977, s. 131

²⁷⁸ Muhammed eş-Şair, "*Harbu Teşrinu't-Tahririyye min Vecheti'n-Nazaru'l-Arabiyye ve't-Turkiyye*," Talaiu Harbu't-Tahriri's-Şabiytyeti, Kuvvatu's-Saa, Sissiletu's-Sekafeti't-Talaiyyeti, sayı 6, Şam 1976, s. 127 - 128.

ana yönde ilerledi. İsrail savunma hatlarını aşarak bu savunma hatlarının arkasına geçti ve İsrail'in eş-Şeyh dağındaki mevzisini ele geçirmeyi başardı²⁷⁹.

İsrail savaşın ilk günlerinde kaybettiklerini geri almaya çalışarak askeri birliklerini toparlamaya çalıştı. Böylece Suriye birliklerine yönelik saldırılarını yoğunlaştırarak zor durumda bıraktı. 11 Ekim 1973'te İsrail birlikleri kaybettiklerini geri almak için karşı saldırıya geçti. Savaş Mısır cephesinde durmakla birlikte Suriye birlikleri İsrail'in saldırısına karşı koymaya devam etti. Dolayısıyla Suriye ve İsrail birlikleri arasındaki çarpışmalar Suriye'nin BM'den çıkan ateşkes kararını kabul ettiği 22 Ekim 1973'e kadar devam etti²⁸⁰.

Savaş başlar başlamaz uluslararası toplum açık açık ikiye bölündü. Bu bölünme Sovyetler Birliği'nin başını çektiği Sosyalist Blok ile Amerika Birleşik Devletleri'nin başını çektiği Kapitalist Blok arasında somut bir şekilde ortaya çıktı. Sovyetler Birliği bütün ağırlığı ile Mısır ve Suriye'nin yanında yer alırken her iki ülkeye acil askeri yardımlar sundu ve İsrail'in 4 Haziran 1967 sınırlarına çekilmesi temelinde çarpışmaların durdurulmasına yönelik siyasi çaba sarf etti²⁸¹. Buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri İsrail'in yanında yer alarak ateşkes imkânının görüşülebilmesi için temel şart olarak Suriye ve Mısır birliklerinin geldikleri mevzilere geri dönmesini istedi²⁸². Olaylara karşı farklılık gösteren uluslararası tutumlar ışığında BM Güvenlik Konseyi ateşkes kararı alamadı. Dolayısıyla her iki ülke savaşan taraflara silah ve teçhizat sevk etmeye devam etti. Ancak iş böyle olunca Amerika Birleşik Devletleri bu alanda üstünlük sağladı²⁸³.

Bu arada Bülent Ecevit başkanlığındaki Türkiye hükümeti Amerika Başkanı Richard Nicson'ın savaş sırasında İsrail'e silah sevkiyatı için Türkiye topraklarının hava köprüsü olarak kullanılması isteğini reddetti. Bu arada Türkiye bu ülkeye karşı iyi duygular beslediği ve Arapların tutumunu desteklediğinin bir işareti olarak uluslararası Kızılhaç örgütü aracılığıyla Suriye'ye tıbbi yardımlar sundu²⁸⁴. Bu arada Bülent Ecevit

²⁷⁹ Naci Abdunnebi Bizzi, *Suriye Seraha'l-İstiktab Ortadoğu Olayları ve Suriye'deki Olaylara Yönelik Uluslararası Müdahalelerin Araştırılıp Tahlil Edilmesi, (1917 - 1973)* Daru İbnularabi, 1. Baskı, Şam, 1996, s. 423 - 458.

²⁸⁰ Samar Behlevan, *age*, s. 100.

²⁸¹ İlyas, *age*, s. 161

²⁸² Muhammed eş-Şair, *age*, s. 166

²⁸³ İlyas, *age*, s. 162

²⁸⁴ Salar Evsi ve Yusuf İbrahim el Cehmani, *Türkiye ve Suriye - Muellefatı Türkiye*, Daru Havran, 1. Baskı, Şam 1999, s. 47

koalisyon hükümetinin ortağı Milli Selamet Partisi lideri Necmettin Erbakan ülkesi ile İsrail arasındaki her türlü işbirliğine son verilmesini istedi²⁸⁵.

O dönemde Türkiye'nin bu tutumu yetmişli yıllarda Türkiye'deki ekonomik durumun bozulmasına ve bir yandan ürettiği ürünler için yeni pazarlara bir yandan da Arap yatırımlarına büyük ihtiyaç duymasından kaynaklanıyordu. Buna bağlı olarak Türkiye'nin emperyalist Batı ittifakı içerisindeki zayıflığı ve konumunun gerilemesi de Türkiye'yi Arap ülkeleri ile ilişkilerini sağlamlaştırmaya itti²⁸⁶.

Savaş Filistin Arap halkının davasını hem bölgesel düzeyde hem de uluslararası düzeyde güçlendirdi ve bu davanın öne çıkarılması ve anlatılması noktasında büyük bir gelişme sağladı. Yine savaş Arap petrolünün bölgesel ve uluslararası düzeyde silah olarak kullanılmasının önemini ortaya koydu²⁸⁷. Uluslararası düzeyde ise birçok ülke Araplara yönelik olumsuz bakışını değiştirdi ve Arapların haklarını destekler oldu. Aynı şekilde BM Genel Kurulu ile BM Güvenlik Konseyinin çıkarmış olduğu kararlara da destek vermeye başladı. Bu arada İsrail'in tutumu kötüye gitmeye başladı. Afrika ve Asya ülkeleri ile ilişkilerinde köklü değişiklikler yaşandı. Bu ülkelerden birçoğu İsrail ile ilişkilerini kesme yoluna gitti. Bunun yanı sıra Avrupa ülkelerinin çoğunun İsrail'e yönelik bakışı olumsuz bir hal aldı. Dolayısıyla bu ülkeler İsrail'i işgal edilen Arap topraklarından çekilmeye çağırdı²⁸⁸.

1973'teki Ekim Savaşı esnasındaki askeri ve siyasi gelişmeler ve bu gelişmeleri izleyen olaylar Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyinde Arapların yanında yer almasına ve BM Güvenlik Konseyinde Arapların davalarına tam destek vermesine yol açtı. Aynı şekilde BM genel kurulunda BM kararlarına Araplardan yana oy kullanma noktasında tamamen olumlu bir tutum sergiledi. Buna bağlı olarak Suriye'ye yönelik siyasi tutumunun değişmezliğini gösterir bir şekilde bu ülkeye gıda yardımının yanı sıra tıbbi yardımlar sundu²⁸⁹.

Savaş aynı zamanda uluslararası enerji krizini de gündeme getirerek Arap petrolünün uluslararası düzeydeki önemini ortaya koymuş oldu. Özellikle Arapların savaşta petrolü silah olarak kullanıp İsrail'e destek veren devletlere sevkiyatı durdurması, birçok Batı devletinin Arap ülkeleri ile özellikle de petrol ihraç eden Arap

²⁸⁵ Abdulmunim Said, *age*, s. 77

²⁸⁶ Can Elksan, *Havamiş min Harbi Teşrin*, Kültür ve Milli İrşat Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Şam 1979, s. 108 - 135

²⁸⁷ *Teşrin Savaşları*, Siyasi Daire, s. 47. – eş-Şair, *age*, s. 246 - 247

²⁸⁸ Yusuf el Cehmanî, *age*, s. 56

²⁸⁹ Nebih el İsfahani, *age*, s. 100, Hurşid Hasan Delli, *age*, s. 38

lkeleri ile yakınlaşmak için yarış içine girmesine neden oldu. Doğal olarak Türkiye’de böyle bir yarışın içinde olacaktı. Bu aynı zamanda Türkiye’nin karşı karşıya bulunduğu bir ekonomik krizle aynı döneme denk gelmişti ki Türk makamları Arap lkeleri ile özellikle de uzun bir sınırı paylaştığı ve Türkiye açısından önemli bir stratejik konuma sahip olan Suriye ile ilişkilerini derinleştirme yoluna gitti ki Suriye Türkiye açısından genel olarak Arap dünyasıyla ekonomik ilişkiler geliştirmenin kapısı nitelięindeydi²⁹⁰.

4.5. 1966-1973 Yılları Arasında Suriye ile Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Gelişimi

Suriye halkının uluslar arası ticaretteki rolü ve aktifliği, uluslar arası hava, kara ve deniz ticareti yollarının keşiştiği  kıta arasındaki uluslar arası yolların kavşağında, çok özel coğrafı ve doğal servetlere sahip olan Suriye’nin tarihi ve coğrafı etkenlerden oluşan bir birikiminin n gördüğü sağlam bir bağ Türkiye ekonomik menfaati ile Suriye ekonomik menfaatini birbirine bağlamaktadır.

1966-1973 arasındaki zaman dilimi, Suriye tarihinde ekonomik yönden önemli zaman dilimlerindendir. Ekonomik sistemi çok köklü değişiklikler ve dönüşümlere şahit olmuştur. Suriye bu zaman diliminde başta ve özellikle yakın komşuları olmak üzere tüm dünya ülkeleri ile ticaret hacmini artırmak amacıyla ticari ilişkilerini geliştirme yolunda çok büyük çabalar sarf etmiştir. Suriye kendi ürettiği ürünler için yeni pazarlar ve kapsamlı ve sürekli gelişim projelerini uygulamak üzere gerekli olan ekipman ve malzemeleri ithal etmek için yeni kaynaklar temin etmek adına bu zaman diliminde bir çok ülke ile ekonomik işbirliği sözleşmeleri ve ticari anlaşmalar imzaladı. Suriye, bu zaman diliminde Suriye’ye ait ürünler için yeni pazarlar açılması amacıyla kendisi ile ilişkilerini genişleten gelişmiş ve sosyalist ülkeler ile ticari ilişki kurmaya bařladı²⁹¹.

Bu zaman diliminde Suriye’de gözle görülür bir ekonomik gelişme meydana gelmiştir. Bunun neticesinde, ülkenin ekonomik ve toplumsal verileri ve gerçeği ile uyulaşan, Suriye’nin kaynaklarının gelişimine karşılık gelebilecek şekilde esaslar konularak, sürekli ve dengeli²⁹² bir ekonomi gelişimin gerçekleştirilmesi ve sağlanması için bilimsel verilerle hazırlanmış birkaç beş yıllık kalkınma planlarından sonra, ekonominin bütün alanlarında bir gelişme ve iyileşme meydana gelmiştir.

²⁹⁰ Mahmut Remzi, *Al-Alakat Suriye’-t-Ticariyye*, Tarihi Araştırmalar Dergisi 49 ve 50. Sayılar, şam 1994, s. 164

²⁹¹ Münir el-Hameş, *age*, s. 21-22

²⁹² Mahmut Remzi, *age*, s. 165.

İhracat alanında ise bu planlamalar yatırım projelerinde zaruri olmayan malzemelerin azaltılması ve ihracat için gerekli olan en iyi malzemelerin temin edilmesi yönünde gerçekleşmiştir. Aynı şekilde bu planlamalar, yerel bir çok ürüne bakmak üzere ekonomik heyetlerin ziyaretlerini teşvik etme, Arap ve Yabancı ülkelerde gerçekleştirilen fuarlara katılma, dünya ülkelerinden bir çoğunda ticari temsilcilik ve büro açma, dışarıya diplomatik heyetlere katılmasını ve karşılıklı ticaret hacminin artırılmasını sağlayan bir çok ekonomik anlaşma ile Suriye, Arap ve yabancı ülkeler ile ilişkilerini geliştirmiştir²⁹³.

Buna karşılık olarak ise Türkiye'nin altmışlı yıllarda 1963-1970²⁹⁴ yılları arasında ekonomisi çok hızlı bir şekilde gelişme ve sanayide ise çok büyük bir canlılık ve yıllık %9 oranında gelişme katetmiştir. Bu nedenle Türkiye Arap ülkelerindeki petrolden önemli bir pay almaya, ürettiği sanayi ve tarım ürün ve malzemelerini o ülkelere göndermeye ve Arap şirketlerinin burada yatırım yapmaları için en büyük nakit sermayeyi buraya çekmeye çok ihtiyaç duyacak hale gelmiştir. Tabi bu ihtiyacını ancak Suriye üzerinden gerçekleştirebilirdi²⁹⁵.

Bu zaman diliminde Suriye ile Türkiye arasındaki ticari ilişkinin en bariz özelliği özgürlükçü, akılcı, dengeli ve milli serveti koruma olan ilişkileri seçmek olmuştur. Suriye, her iki taraf arasındaki siyasi ilişkinin tabiatı ile uyumlu olacak şekilde takip ettiği bu siyasi ilişkilerdeki milli ekonomi siyaseti neticesinde ticari ilişkilerin şekli değişti. Böylece Suriye sağlam ve güvenilir²⁹⁶ temeller üzerine kurulu bir şekilde Türkiye ile ticari ilişkilerini akılcı ve sağlam temeller üzerine kurmaya çalıştı.

Yetmişli yılların başlangıcı ile birlikte Türkiye ekonomik olarak çok keskin bir geriye gidiş yaşadı. Bu durum her iki ülke arasında ortak uzun sınırın olması ve diğer Arap ülkelerine giriş kapısı olması nedeni ile Türkiye'yi başta Suriye olmak üzere Arap ülkeleri ile ilişki kurmaya itti²⁹⁷. Ancak tüm bunlara rağmen aralarındaki siyasi ilişkilerin değişkenliği nedeni ile her iki taraf arasındaki ilişkiler sınırlı bir durumda kaldı. Çünkü bu ilişkilerin olumlu veyahut olumsuz olması aralarındaki ticari ilişkiye etki edip yansıyordu.

²⁹³ Rıza Hilal, es-Seyf ve'l-Hilal/Kılıç ve Hilal, *age*, s. 118

²⁹⁴ Nebil Hayderi, *age*, s. 115 ve Mahmut Remzi, *age*, s. 183

²⁹⁵ Velid Rızvan, *age*, s. 151-157

²⁹⁶ Mahmut Remzi, *age*, s. 195-196

²⁹⁷ Mehmet Nurettin, *age*, s. 201

Aynı şekilde iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin zayıflığı, Türkiye'nin katı ekonomik tutumu ve milli servetini koruma ile her iki ülke arasındaki ürünlerin benzerleri özellikle de zirai ürünler. Fakat bu durum her iki ülke arasında ticaret hamlesinin uygulanmasına engel olmadı. Türkiye, Suriye'den bazı dokuma, asfalt, petrol ve bir kısım zirai ürünleri ithal ederken, Suriye'ye ise kaliteli ahşap, yaprak, balık ve bunun gibi bazı tüketim malzemelerini ihraç etmeye başladı. Buna ek olarak resmi kayıtlara girmeyen her iki ülkenin sınır boyunca bazı malların kaçakçılığının yapılması da bulunmaktadır. Transit ticareti ise Türkiye'nin lehine işlemektedir. Türkiye'nin genel olarak Arap ülkeleri özelde ise körfez ülkeleri ile olan ticaret ilişkisinde önemli rol oynamaktadır. Türkiye, Suriye üzerinden ithalat ve ihracat yapan tek ülkelerdendir. Şöyle ki Türkiye altmışlı yılların sonunda Suriye üzerinden yaptığı ihracatın hacmi 1134 milyon Suriye Lirasından daha fazladır. Buna karşılık ithalat hacmi ise 38 milyon Suriye Lirasıdır²⁹⁸.

Tabi bu döneme ait Türkiye ve Suriye olarak her iki tarafa ait net dış ticaret hacmi ile ilgili net rakamlar bulunmamaktadır. Ancak bu tür rakamlar her iki ülkenin genel ticaret hacmi ile ilgili verilerden yola çıkarak elde edilmektedir. Ancak şüphe yoktur ki Suriye Türkiye'nin Arap ülkelerine giriş kapısını teşkil etmektedir. Türkiye'den başlayarak Suriye üzerinden Arap ülkelerine yapılan transit ticaret çok canlıdır. Türkiye'nin Arap ülkeleri ile olan ticaret hacmi altmışlı yılların başlarında %4,5 oranında iken bu oran yetmişli yıllarda %32 oranına yükselmiştir.

Bazı veriler, her iki ülkenin ekonomik işbirliğindeki artış ve açılıma rağmen Türkiye'nin Suriye ile sürdürdüğü katı ticari ilişki genellikle Türkiye ile Suriye arasındaki ticari ilişkinin hezimete uğramasına ve bu zaman diliminde her iki taraf arasındaki ticaret hacminin yükselmesine ve altmışlı yılların sonu ve yetmişli yılların başında ticaret gelirlerinin 379.775.000 ve giderlerin ise 12.271.000 oranına varmasına rağmen genellikle ticaret terazisinin kendi lehine ve menfaatine ağır basmasına neden oldu. Bu karşılıklı ticarete Suriye tarafının 367.504.000 dolar kadar zararı oldu. Sonuç olarak;

1. Türkiye'nin Haziran 1967 savaşında İsrail'in Arap ülkelerine yaptığı haksızlık ve düşmanlığı kınaması ve Arap hakkını savunması arka planından dolayı Arap-Türk ilişkileri gözle görülür bir iyileşmeye şahit olmuştur. Ve Türkiye Arap ülkeleri ile İsrail

²⁹⁸ Mahmut Remzi *age*, s. 196

arasında denge ilişkisini kurmaya çalışmıştır. Ekim/Tişrin Savaşından sonra Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri gelişmiş ve ileri bir safhaya varmıştır.

2. Türkiye ile Suriye arasında önceden var olan ilişkilere kıyas edilince 1966-1973 yılları arasında aralarındaki ilişkilerin seviyesindeki gelişmeye rağmen, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerde Suriye'nin istediği şekilde herhangi bir gerilemeye neden olmamıştır. Bununla birlikte şu söylenebilir: O dönemde Türkiye'nin İsrail ile ilişkisi Türk dış politikasının önemli temellerinden biriydi. Ve Türkiye'nin tutumu bölgedeki güçlerin oluşturduğu dengeye uymaya mahkum idi.

3. İster karşılıklı yatırım açısından isterse karşılıklı olarak ürünlerin değişimi ve ticaret bilançosu açısından olsun Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomik ilişkiler siyasi ilişkiler ile yan yana ve birlikte gelişip büyüdü.

SONUÇ

Araştırmamızda birçok önemli noktalara temas edildi.. Bunlardan birisi, Suriye ve Türkiye, eski sistemleri yok eden birçok askeri inkılâplara şahit olmuşlardır. Türkiye’de ise siyaset; batı sistemine uygun laik bir düzen kurmuştur. Ancak, ordunun siyasi hayata müdahale etmesi sonucu, siyasi bir istikrara şahit olmamıştır. Suriye ise, Arap sorunlarını savunan milli bir sistemin kurulduğunu müşahade etmiştir.

Araştırma sonucunda, iki ülkenin siyasetleri arasında, Arap sorunları, bölgesel ve uluslar arası sorunlar yönünden iki büyük ihtilaf olduğu açıklığa kavuşmuştur. Türkiye başlangıçta Suriye ve diğer Arap ülkelerinin pek de hoşuna gitmeyen bir politika izleyerek, İsrail ile ilişkilerini kuvvetlendirirken, daha sonraki yıllarda bu ileri ilişkilerden vazgeçerek, Arap devletlerinin tezlerini savunan bir politika izlemiştir.

Ellili yıllar Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkilerin özellikle de Türkiye’nin, 1956 Savaşı karşısındaki pozisyonu dolayısıyla gergin bir dönem olarak geçmiştir. Keza 1957 krizi de Türk-Suriye ilişkilerin önemli kırılma noktalarından biridir. ABD, Orta Doğu’da hakimiyetini tesis etmek için Türkiye, Lübnan ve Ürdün ve Irak’ı, içine alan bir sistem kurmak girişiminde bulunmuştur. Suriye bu pakta girmedi ve bölge ülkeleri tarafından pakta girmesi için baskı yapıldı. Bu durumda Türkiye, Suriye tarafından bir hasım gibi algılandı. Sovyetler de Suriye’ye sahip çıkarak yanında yer alınca, bölgede büyük bir kriz ortaya çıktı. Bu krizin ortasında Türkiye ve Suriye vardı. Başka bir ifade ile Türkiye-Suriye ilişkileri daha genel ifade ile bütün bölge, iki blok arasındaki Soğuk Savaş ideolojisinin şartlarını, psikolojisini ve stratejisini yaşıyordu.

Türkiye, 1961 ayrılığına iyimser baktı ve yeni oluşuma merhaba dedi. Çünkü, İsmet İnönü Başkanlığındaki Türkiye Hükümeti, yeni sisteme merhaba dedi. Suriye ile alakalarını da iyileştirmeyi hedefliyordu. Ancak ayrılıkçıların düşmesinden sonra ve milliyetçilerin idareye dönmesi akabinde, iki ülke ilişkilerini karartmak için gerginlik geri geldi.

1961 ayrılığının ortaya çıkmasından beri 23 Şubat hareketinin başarısına kadar anlaşıldı ki, iki ülke arasında askıda duran bir çok sorunların var olduğu anlaşıldı. Bunların en önemlileri, su sorunu ve Dicle ile Fırat Nehirleri sularının bölüşülmesi ve aynı şekilde Kürt sorunu ki, sınır sorununa ilave olarak iki ülke arasında gerginlik sebebi idi. Doğal olarak Türkiye–İsrail ilişkileri, iki ülke arasında bulunan gerginlik

sebeplerinden biriydi. Böylece siyasi ilişkilerin gerilemesinin iktisadi ilişkilere de yansıdığı anlaşıldı.

1967-1973 döneminde ise, Türkiye Arap ilişkileri, beklenen iyileşmeyi gördü. 5 Haziranda Türkiye, düşman İsrail'e kınamada bulunmasının akabinde ve sonbahar 1973 Savaşından sonra Suriye ile ilişkileri gelişti. Hatta ilişkiler ileri bir seviyeye ulaştı. 1967'den 1973'e kadar Suriye-Türkiye ilişkilerinin yaşadığı gelişmelere rağmen gene de bölgesel ve iki ülke arasındaki meseleler tamamen halledilemedi.

İncelediğimiz dönemin Soğuk Savaş döneminin yaşandığı dönem olduğu unutulmamalıdır. İki kutuplu ve ideolojik olarak bölünen dünyanın ağır şartları, iktisadi, siyasi ve askeri politikaları Orta Doğu'da ve tabii olarak Türk-Suriye ilişkilerinde en önemli etkeni. Başka bir ifade ile Türk-Suriye ilişkileri Soğuk Savaş döneminin ideolojik yansımalarına rehindi.

1990'da Sovyetlerin dağılmasından sonra Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri arasındaki ilişkiler normal seviyesine önemli bir dönüş yaptı. Suriye, bu dönüşün anahtarı konumundadır. Her ne kadar tezimizin sınırlarını aşıyorsa da, son dönemdeki olumlu gelişmeler, Türkiye'nin komşularıyla iyi ilişkiler kurması, çoğu bölge ülkeleri ile karşılıklı vizelerin kaldırılması, ticaretin geliştirilmesi, ortak projelerin gerçekleştirilmesi, bölgenin istikrarı ve refaha kavuşması bakımından son derecede önemlidir. Bölge ülkeleri, milli menfaatlerinin birlikte olduğunun bilincinde olarak, bölge dışı ülkelerin yönlendirme ve projelerine itibar etmemeli, kendi projelerini geliştirmelidir. Ancak gene de tarihî seyri nazardan uzak tutmayarak, tekrar eski krizlere sebep olan meseleleri yeni döneme taşımaktan kaçınılmalıdır.

KAYNAKLAR

I. Belgeler ve Resmi Yayınlar

- Suriye Arap Cumhuriyeti, *Belgeler ve Metinler*, Resmi Yayın, Şam 1950
- Filistin ve Arap-İsrail Çatışması Konusundaki Birleşmiş Milletler Kararları 1947-1973*, Filistin Çalışmaları Enstitüsü, 3. Baskı 1993
- Ticaret Şam Odasının Ekonomik Bülteni*, Şam, Mart ve Mayıs 1969
- Suriye Devlet Belgeleri, Müslüman Kardeşler Dosyası*
- Bilimler Akademisi, *Tarihu'l-Aktaru'l Arabiyye'l-Mu'asir 1*
- Muhammed Süheyl El-İşşi, *Suriye'de İstiklalin Fecri Tarihindeki Tehlikeli Zikzaklar, Hatıra ve Anılar*, Darünnefais, Beyrut 1999
- Mohammed İbrahim Al-Ali, *Hayatım ve İdam*, 3. Bölüm, 1. Baskı, 2004
- Muhammed eş-Şair, “Araplar ve İsrail'in Bakış Açılarında Teşrin Kurtuluş Savaşı”, *Talaiu Harbu't-Tahriri's-Şabiytyeti, Kuvvatu's-Saa, Sislsiletu's-Sekafeti't-Talaiyyeti*, sayı 6, Şam, 1976
- Muhammed Zuheyr Diyab ve Amid Huvlî, “el Munatafu'l Kebir”, *Silsiletu Harbu Tişrîn 2*, Muessesetu Tişrîn lissahafati ve'n-Naşr, Şam 1979
- Halidu'l-Azm, *Halid-ül- Azmin Hatıraları III*, Beyrut 1973
- Abdel-Wahab Kayyali, *Siyaset Ansiklopedisi*, 7 cilt, Dar Al-Huda Beyrut
- Ghassan Muhammed Rashad Haddad, *Shamieh Yaprakları*, -1966, Amman 2001

II. Arapça Müracaat ve Kaynakları

- Abdül Mün'im- al-Cümeii, *Dirasat fi Tarih al-Alam al-Arabi al-Hadis va'l-Mu'asir*, Kahire Üniversitesi Yayınları, Kahire 1991
- Abd al-Vahhab Bekr, *Türkiye ve's-Siraa'l-Arabi'l-İsraili*, Şam 1991.
- Abdurrahman Al-Kayali, *Al-Marahil 4*, Daru'l-İttad, Halep 1960
- Abdulvahab el Keyyali, *Mevsuatu's-Siyase III*, 7. Bölüm, Beyrut, el Muessetu'l-Arabiyyetu li'd-Dirasa ve'n-Naşr, Daru'l-Huda
- Abdul Aziz Nawar, “*Al-Alakatu'l-Arabiye Altürkiye fi MarHalatu'l-Madu'l-Kavmi*”, *Türk Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1991
- Antuvan Murad, *Keset ve tarih Al-Hadarat Ai-Arabiye (Suriye)*, c. 5 - 6, Editö Greps, Beyrut 1998 – 1999.

Aida Al-Ali Sarydin, *Alarap ve alrirat beyn alarap ve israyl*, Beyrut, Dar Yeni Ufuklar, 1997.

Ahmed Bahaddin, *Salas sanavat, Haziran 1967 - Haziran 1970*, Baskı ve yayınevi Beyrut, 1970.

Akil Sait Mahfuz, *Suriye ve Türkiye (Al-Vaki' ar-Rahin ve'l-Ihtimalatu'l-Mustakbel*, Arap Birliği İncelemeler Merkezi, Beyrut 2009

Abdul Aziz el-Mansur, *almeselh hglhiye fi alsiyesh alsuriye ticah türkiye*, Arap Birliği Çalışmaları Merkezi, 2000.

Adnan es-Seyyid Huseyn, et-Te vessu Fi'l-İstratiyciyyeti'l-İsrailiyyeti, Beyrut, Daru'nnefais, Birinci Baskı, 1989.

Abdülvahap Keyali: *Siyaset Ansiklopedisi*, 7.cild, Beyrut, Arap İnceleme Kurumu, 1992.

Ahmed Aewana, *Tarihu Taksim Kıbrıs 1960-1980*, Beyrut, 1986

Amal Beşur, *Dirasa fi Tarihi'l-Alamu'l-Arabi'l-Hadis*, Dar Jros Press, Trablus 2003

Ahmed Abdel-Rahim Mustafa, *ABD ve Al-Maşrık Al-Arabi*, Dünya Bilgi Dergisi, Kuveyt Kültür Sanat ve Edebiyat Ulusal Konseyi No 4, Kuveyt 1978

Abdül Mün'im Sait, *Araplar ve Coğrafi Civardaki Devletler*, Arap Birliği İncelemeler Merkezi, Beyrut 1987.

Amal Beşur, *Dirasa fi Tarihi'l-Alamu'l-Arabi'l-Hadis*, Dar Jros Press, Trablus 2003

Bir gurup yazar: *Değişen Alemde Araplar ve Türkler I*, Stratejik İncelemeler Merkezi, Beyrut 1993.

Celal Farooq Şerif, *Aldavır altarihi Isoret 8 azar fi nedal hezb albaes alarapi aleşteraki*, Şam, özgürlük savaşçısı, No / 158 / Mart 1983

Emin Mahmud Atiya *Straticiyyetu'l-Hurubu'l-Arabiyye'l-İsrailiyye*, Daru'l-Manara, 1. Baskı, Beyrut 1977.

Feroz Ahmet: *The Turkish experiment in Democracy. 1950 – 1975*, West. View porass, Colora, 1977

Filip Robins, *Türkiye ve Orta Doğu*, Çeviren Mihail Necm Huvri, İstanbul, Kurtuba Yayınevi, Birinci Baskı, 1993.

Gassan Muhammed Raşad Haddad, *Avrak Şarkiye min Tarih Suriye al-Mu'asir*, 1946-1966

George Gerard, *Dimaşk mine 'l-İmparatorya 'l-Osmaniya hatta 'l-Vakti 'l-Haadır*, (çev. Muhammed Rifat Awad), Kahire 2004

Halid Al-Azım, *Müzekkarat Halid al-Azım, c. 3*, Beyrut 1973

Haled Hüseyin, *Suriye 'l-Muasir 1963-1993*, Şam Çalışmaları, Kenan House, 1996

Husam Ratib el Hassun, *Al-Vehde 's-Suriye-el-Mısıryye ve Esbabu 'l-İnfisal 1958-1961, c.I*, Kültür Bakanlığı, Şam 2011

Haysam Kilani, *Türkiye ve 'l-Arap*. Arap-Türk ilişkilerinde Çalışması, Stratejik Araştırmalar ve Araştırma Emirates Merkezi, Stratejik Araştırmalar bir dizi.

Haydar es-Seyyid Ali, “İsrail ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki İktisadi ve Askeri İlişkilerin Gelişim Evreleri”, *el-Fikru 'l-Askeri Dergisi*, Şam, Suriye Arap Ordusu Siyasi Dairesi, yıl 17.

Hasan Ahmed Bekr, *Al-Alakatu 'l-Arabiye ve Ttürkiye beyne 'l-Hadız ve 'l-Mustakbel*, Stratejik Araştırmalar Merkezi, Abu Dhabi 2000

İbrahim Aldaouki, *Surete 'l-Arab ve 'l-Etrak V*, Arap Birliği Çalışmaları, Beyrut

Jozef el Huri Tavk, *Atlas Alhrub Alarapiye Alesrailiye 1948-1973*, Peyrut, Dar Nobliss, 2002

Kumeyl Mansur, *Israil fi alesteraticiyeye alamrekiye fi alsmaninat*, Beyrut, Filistin Araştırmaları Kurumu Bültenleri, 13 sayılı bülten, 1. baskı, 1980

Kamal Morris şarbel, *Almavsuhe alacoğafiye llvatan alarapi*, Beyrut, Dar al-nesil, 1998

Muhammed Süheyl el-İşşi, *Fecru 'l-İstiklal fi Suriye*, Darünnefais, Beyrut 1999

Muhammed Ali Al-Kavzi, *Dirasat fi Tarihu 'l-Arab al-Mu'asir*, Daru'n-Nuzhetu 'l-Arabiye, Beyrut 1999

Muhammed Kürd Ali, *Müzakkarat IV*, Şam 1950-1951

Mustafa Blaoni, *Al-Ahzabu 's-Siyasiye fi Suriye 1920-1939*, Şam Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şam 2003.

Muhammed Nurettin, “Asefeh fi Miyah al-GAP”, *Türk Araştırmaları Sayı 11*, Beyrut, Stratejik Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezi, 1994

Mustafa Blaoni, *Al-Ahzabu 's-Siyasiye fi Suriye 1920-1939*, (Şam Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şam 2003

Mustafa Galip, *Al-Hizbi 'ş-Şuyu 'i 's-Suri*, Şam 1964

Mustafa Al-Zayn, Ze`ib, *Al-Anadol*, Daru'r-Rayis, Londra 1999

Muhammet Vafa Hicazi, “El-Halekatu’n-Nakkaşiyetu Alalakat Al-Arabiye at-Türkiye”, *Gelecek Dergisi* 227, Beyrut, 1998

Muhammet Nureddin, *Türkiye al-Cumhuriya’l-Haira*, Stratejik Araştırma, Belgelendirme ve İnceleme Merkezi, 1. Baskı, Beyrut 1998

Munir Al-Hamaş, *A’t-Tatavura’l-İktisadiyi’s-Suri*, Dar Alcelil, 1. Baskı, Şam 1983

Muhammed Haseneyn Heykel, *Muellefatu Suveys*, al Ahram Tercüme ve Yayıncılık, Kahire 1992

Mustafa Nasif, *Alahlaf ve Alteketulat fi Alsiyasa Alaalemiye*, Alam Almarife Dergisi, Kuveyt, Ulusal Kültür Sanat Edebiyat Kurulu, Sayı 7, Temmuz, 1978

Muhammed Hamdi Salih el Caferi, *Nuri As-Said ve Britaniye Khilaf am Vifak*, Dar Al-Avail, Şam 2005

Muhammed Nureddin, *Alşark Alavsat fi Alsiyasa Altürkiye*, Peyrut, 1991.

Muhammed Noordin Rifai, *Türkiye Suriye Irak Arasında Fırat Nehri*, Beyrut 1993.

Muhammed Nur el-Din, *Türkiye fi alzamn almutahvel,kalak alhaveye ve serah alhyarat*, Peyrut, 1987.

Mohammed İbrahim Al-Ali, *Hayatım ve’l- İdam*, 3. Bölüm, 1. Baskı, 2004.

Münir Alhamiş *Tataor Alektisad Alsirii Alhadis*, Şam, Dar Alcil, 1983

Muhammed Zuheyr Diyab ve Amid Huvlî, *el Munatafu’l Kebir*, Silsiletu Harbu Tişrîn, 2 Şam, Muessesetu Tişrîn lissahafati ve’n-Naşr, Şubat, 1979.

Muhammed eş-Şair, “*Harbu Teşrinu’t-Tahririyye min Vecheti’n-Nazaru’l-Arabiyye ve’t-Turkiyye*,” Talaiu Harbu’t-Tahriri’s-Şabiytyeti, Kuvvatu’s-Saa, Sissiletu’s-Sekafeti’t-Talaiyyeti, sayı 6, Şam 1976.

Mahmut Remzi, *Alakat Suriye alticariye Tarihi Araştırmalar Dergisi*, 49 ve 50. Sayılar. 15. Yıl. Mayıs- Haziran Şam 1994

Nizar El-Keyali, *Dirasa fi Tarih Suriye’s-Siyasi’l-Mu`asir 1920 – 1950*

Nacah Muhammad, *Al-Haraka’l-Kavmiyye’l-Arabiyya fi Suriye, 1948-1967*, Şam 1987

Naci Abdunnebi Bizzi, *Suriye Seraha’l-İstiktab Ortadoğu Olayları ve Suriye’deki Olaylara Yönelik Uluslararası Müdahalelerin Araştırılıp Tahlil Edilmesi, (1917 - 1973)* Daru İbnularabi, 1. Baskı, Şam, 1996.

Naci Allouş, *Alvatan alarapi (Coğrafi doğal ve insan)*, Arap Birliği Çalışmaları Beyrut, Merkezi, i 1,1986

Nebil Hideri, *Türkiye, Dirasa fi's-Siyasi'l-Hariciye 1945*, Sabra Yayın Evi, 1. Baskı, 1945.

Nebih el İsfahani, “İçteki İstekler ve Uluslararası Gerçekler Arasında Türkiye”, *es-Siyasetu'd-Duveliyye Dergisi* 52, 1978.

Rasheed Şehabeldin, *Amereka tara alşehab şeyoeyen, ve tatlib menhu altaaon ded alşeyoeye*, Al-Şerah dergisi, Beyrut, Beyrut, basım ve yayım için Dar SANNINE, No / 628 / yıl 13,16 Mayıs 1994

Rama Necme, “Al-Malaf al-Kamel li'l-Ahzap ve'l-Harekati's-Siyasiyye'l-Muasira fi Suriye”, *Asvad Abyad Dergisi* 129, Şam 2005

Reda Helal, *A's-Seyf ve'l-Hilal, Türkiye min Atatürk ilâ Erbakan, A's-Sira'a beyne'l-Müessesattu'l-Askeriyye ve'l-İslamu's-Siyasi*, Daru'ş-Şuruk, Al-Kahire 1999

Rasheed Şehabeddin, “Amerika Tara'ş-Şehab Şeyuiyyin, ve Tatlib menhu altaaon dede'ş-Şuyuiyye”, *Al-Şerah Dergisi*, No 628, Daru Sannine, Beyrut, 1994

Rizk İlyas, *Golan'ı Kurtarma Süreci, 1967 - 2007*, Darulbaas, 1. Baskı, Şam 2007,

Samar Behlevan, *el Kaziyyetu'l-Filistiniyya*, Şam, Halid Bin Velid Matbaası, Birinci Baskı, 1987

Saad Esad Cuma, *Al-Hukumeti's-Suriye fi Karni'l-İşrîn*, Şam 2001

Samer Mukhaimar ve Khalid Hijazi, “Arap Bölgesinde Su Sorunu, (Gerçekler ve olası seçenekler)”, *Dünyanın Bilgi Dergisi*, Kültür, Sanat ve Edebiyat Ulusal Konseyi, Kuveyt 1996

Sovyetler Birliği İlimler Akademisi, *Tarih al'Aktaru'l-Arabiye al-Mu`asira*, Daru't-Takaddum, Moskova 1971

Suhaila Rimawi, *Al-Hukmu'l-Hizb fi Suriye 1920 1945*, Ürdün Üniversitesi Yayınları, Amman

Süleyman Al-Medeni, *Al-Yahud fi Türkiye*, Şam, Dar Alanvar, 1. Baskı, 1998

Şihade Musa, *Al-Alaka İsrail min Duveli'l-Alem 1967 – 1970*, Filistinli Kitaplar Serisi /33/, Filistin Kurtuluş Örgütü Merkezi, 1. Baskı, Kahire 1971

Şavki Ataullah al-Camal, *Tarih Al'Alam Al-Arabi al-Hadis va'l-Mu`asir*, Kahire 1988

Şadi Mustafa, *1946-1973 Arasında, Suriye ve Türkiye Arasındaki İlişkiler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dr. Semir Behlun'un İncelemesi, 2010

Usama Avad, *Tarihu'l-Ahzabu's-Siyasiye fi Suriye fi'l-Karni'l-İşrîn*, Daru'l-Maşrik ve'l-Mağrib, Al-Kamışli 1977

Velid Al-Muallim, *Al-Alakatu'l-Arabiyye fi Karni'l-İşrîn*, Dar Abdül-Moneim, Halep 2004

Velid Rıdvan, *Türkiye beyne'l-Elmaniye ve'l-İslam*, Basın ve Yayın Matbuat Şirketi, Beyrut 2006.

Yasir Ahmet Hasan, *Albahes an Müstakbal*, Sosyal İlimler Silsilesi, Genel Mısır Yazarlar Heyeti. Kahire 2006.

Yusuf İbrahim el Cehmanî, *Türkiye ve İsrail*, Türkiye Dosyaları, Şam, Dar Havran, 1. baskı, 1999

Yusuf al-Jahamani , *Al-Amalu'l-Kâmile (Türkiye ve Orta Doğu Suriye, Su - İsrail) c. VII*, Dar Horan Basım ve Yayıncılık, Şam 2009

III. Arapçaya Tercüme Edilen Kitaplar

Peter Mangolid, *Büyük Devletlerin Orta Doğu'daki Müdahaleleri*, Çeviren Edib Şiş, Şam, Dar Tlas li't-Terceme ve'n-Naşr, 2. Baskı, 1994.

Patrick Seale, *Esad (Ortadoğu'da çatışma)* Şam, Araştırmalar ve Yayın Dağıtım Genel Örgütü çeviri, 1988.

Vladimir Otski, *Arap ülkeleri Tarihi*, Moskova, Progress Publishers.

Beyir Boda Gofa, *Milli Bağımsızlığı Desteklemek için, Suriye'deki yarışma (1945 – 1966)*, Macid Alaaddin ve Enis Elmetni Tercümesi, Dar –ül Marife, Şam, 1 T, 1987.

Philip Robinson: *Türkiye ve Orta Doğu. yıldızı Michael Khoury Çeviri*. Dar Cordoba, Kahire, i 1, 1993.

Jonathan Owen Akram Hourani *Suriye politikasının Bir Çalışma-* Beyrut.

Dicurc: *Dımaşk, Osmanlı İmparatorluğundan bugüne kadar*.

Patrik Siyl: *1945 – 1958 savaşından sonra, Suriye üzerine mücadele incelemeleri*, Mahmut Felahe Tercümesi, Talas Evi, Şam, T7 1996.

George Gerard: *Şam Osmanlı İmparatorluğundan şimdiye kadar*, Muhammed rifat Awad Çeviri , Kahire, 2004.

- Sim Çakmak, Türkiye'nin Nato daki Yeri ve bunun Arap Ülkeleri ile İlişkisindeki Etkisi, *Arap Geleceği Dergisi*, 45. sayı, Kasım 1985
- Philip Robinson: Türkiye ve Orta Doğu. yıldızı Michael Khoury Çeviri. Dar Cordoba, Kahire, i 1, 1993.

IV. Türkçe Kaynaklar

- Oral Sander, *Siyasi Tarih II*, 1918-1994, Ankara 2003
- Ömer Osman Umar, "Arap Milliyetçilik Hareketinin Doğuşu ve Gelişmesi", *Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih Bülteni 51*, Ankara 2011, s. 75-85
- Zeine N. Zeine, *Arab Turkish Relations and the Emergence of Arab Nationalisme*, Beyrut 1958
- Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, Phoneix Yay. Ankara 2044
- Mustafa Albayrak, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları 1920-1960", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi III/2*, s.1-63
- Mustafa Müftüoğlu, *İki Yalancı Tarih Sorgulanmasın*, İstanbul 1979
- Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri 1918-1940*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Yay., Elazığ 2003
- Ömer Osman Umar, "Milli Mücadele Dönemi Türkiye Suriye İlişkileri 1918-1923", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi 102*, İstanbul 1996, s. 25-39
- Ömer Osman Umar, "Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün Orta Doğu Politikası (1923-1938)" *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi VI/2*, s. 47-83
- Ömer Osman Umar, "Orta Doğu'da Su Sorunu Çerçevesinde Dicle ve Fırat Nehirleri Üzerinde Su Anlaşmazlığı", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi VI/1*, s.77-108
- Seyhan D., *Gölgedeki Adam*, İstanbul 1966
- Sureyya Aydemir, *Tek Adam*, İstanbul, 1977
- Mustafa Müftüoğlu, *İki Yalancı Tarih Sorgulanmasın*, İstanbul 1979

V. Yabancı Kaynaklar

Benjamin Scharden, *The Middle – East, Oil and The Great Powers*, Newyork 1955

Dankwart Rostow, *Amerikali, Fransız Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilali*, İstanbul 1967

Moshe Ma'oz and Avner Yaniv, *Syria under Assad*, The Gustav Institute of Middle Eastern London Sydney Heinemann Univercity of Haifa 1987

Logveur Walter II, *Comunism and the Military 1945-1958*, Ohio University Terrey Gordan, *Syrian Politics*, 1964

Feroz Ahmed: *The Turkish Experiment in Democtacy 1950-1975*, Colorada 1977

Jonathan Owen, *Dirasa Havla's-Siyasa's-Suriye* - , (Çev. Akram Hourani), Beyrut

Philip Robinson, *Türkiye va 'ş-Şarku'l-Avsad*, (Çev. Michael Nacim Houry), Dar Kortuba, Kahira 1993

Pier Bodogova, *A's-Siraa fî Suriye Letadimu'l-İstiklaa'l-Vatani 1945-1966*, (Arapçaya çev. Macid Alaeddin ve Enis el-Metni, Al-Sabah Yayınları, Şam 1987

Vladimir Danilov, *A's-Siraa's-Siyasi fî Türkiye*, (Çev. Yusuf Johmani), Hauran Şam 1999

VI. Dergiler ve Gazeteler

Türkiye Milliyet Gazetesi, sayı: 4495/ 29 Eylül 1961

Siyah ve Beyaz Dergisi, No / 129 / , Şam 2007

Başkent Dergisi (RG), 1950-1976

Dünyanın Bilgi Dergisi, No/209/Kültür ve Sanat Ulusal Konseyi Kuveyt 1996

Askeri Düşünce ve Siyasi Yönetim Düşünce Dergisi, Şam 1989

Arap Gelecek Dergisi, No / 227 / Beyrut

Al-Munadel Dergisi, No / 158 / , Mart 1983

Uluslararası Politika Dergisi, Kahire, Nisan 1976

A's-Şira' Dergisi, Beyrut, Dar Sannin, No / 628 / 1994.

TABLOLAR

Tablo.1. Dönem İçindeki Suriye Arap Cumhuriyet Başkanlarının İsimleri

1	Edip Eş-Şişekli	Cumhurbaşkanı	11 Temmuz 1951	25 Şubat 1954
2	Haşim El-Attasi	Cumhurbaşkanı	28 Şubat 1955	16 Eylül 1955
3	Şükri El-Kuvvetli	Cumhurbaşkanı	16 Eylül 1955	22 Şubat 1958
4	Cemal Abdünnasır	Birleşik Cumhuriyet Başkanı	22 Şubat 1958	29 Eylül 1961
5	Me'mun El-Kizberi	Cumhurbaşkanı Vekili	29 Eylül 1961	20 Kasım 1961
6	İzzet Enus	Cumhurbaşkanı Vekili	20 Ekim 1961	14 Aralık 1961
7	Nazım El-Kudsi	Cumhurbaşkanı Vekili	14 Aralık 1961	8 Mart 1963
8	Luey El-Attasi	Devrim Komuta Kurulu Başkanı	19 Mart 1963	27 Temmuz 1963
9	Emin El-Hafız	Başkanlık Kurulu Başkanı	27 Temmuz 1963	23 Şubat 1966
10	Nureddin El-Attasi	Devlet Başkanı	25 Şubat 1966	28 Kasım 1970
11	Ahmet El-Hatip	Devlet Başkanı	28 Kasım 1970	22 Şubat 1971
12	Hafız al-Asad	Devlet Başkanı	22 Şubat 1971	10 Haziran 2000

Kaynak: D. Akil Sait Mahfuz, *Suriye ve Türkiye*, Arap Birliği İncelemeleri Merkezi, Beyrut 2009, s. 110

Tablo.2. Araştırma Dönemindeki Türkiye Cumhurbaşkanlarının İsimleri.

1	Celal Bayar	22 Mayıs 1950	27 Mayıs 1960
2	Cemal Gürsel	10 Ekim 1961	28 Mart 1966
3	Cevdet Sunay	28 Mart 1966	27 Mart 1973

Kaynak: [http://en Wikipedia. Org/wiki/president of Turkey](http://en.wikipedia.org/wiki/president_of_Turkey).

Tablo.3. Türkiye Genel Kurmay Başkanlarının İsimleri

1	Org. Nuri Yamut	6 Haziran 1950	10 Nisan 1954
2	Org. Nurettin Baransel	28 Mayıs 1954	25 Ağustos 1955
3	Org. Hakkı Tunaboğlu	25 Ağustos 1955	10 Ekim 1957
4	Org. Feyzi Mengüç	11 Ekim 1957	23 Ağustos 1958
5	Org. Rüştü Erdelhun	23 Ağustos 1958	27 Mayıs 1960
6	Org. Ragıp Gümüşpala	3 Haziran 1960	4 Ağustos 1960
7	Org. Cevdet Sunay	14 Ağustos 1960	16 Mart 1966
8	Org. Cemal Tural	16 Mart 1966	16 Mart 1969
9	Org. Memduh Tağmaç	16 Mart 1969	29 Ağustos 1972
10	Org. Faruk Gürler	29 Ağustos 1972	6 Mart 1973

Kaynak: <http://www.answers.com/main/ntauery.method>.

Tablo.4. Araştırma Döneminde Suriye ve Türkiye’de Nüfusu

Sene	Suriye’nin nüfusu	Türkiye’nin nüfusu
1950	3.495.000	21.121.600
1970	6.258.053	35.758.200
1971	6.477.116	36.579.900
1972	6.697.935	37.492.900
1973	6.926.282	38.503.400

Tablo.5. Suriye Sınırlarının Uzunluğu

Irak	Ürdün	Lübnan	Türkiye	Filistin
605 km.	375 km.	375 km.	822 km.	76 km.

Tablo.6. Türkiye Sınırının Uzunlukları

Ermenistan	Azerbaycan	Bulgaristan	Gürcistan	Yunanistan	İran	Irak	Suriye
268 km.	9 km.	240 km.	252 km.	206 km.	499 km.	330 km.	822 km

Kaynak: <http://geographi.about.com/cia.blcturkey.htm>

ÖZGEÇMİŞ

Deaa Hydar 198 yılında Şam’da doğdu. Orta öğrenimi Şam’da yaptı. Daha sonra Şam Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2008 yılında mezun oldu. 2010 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimine başladı.